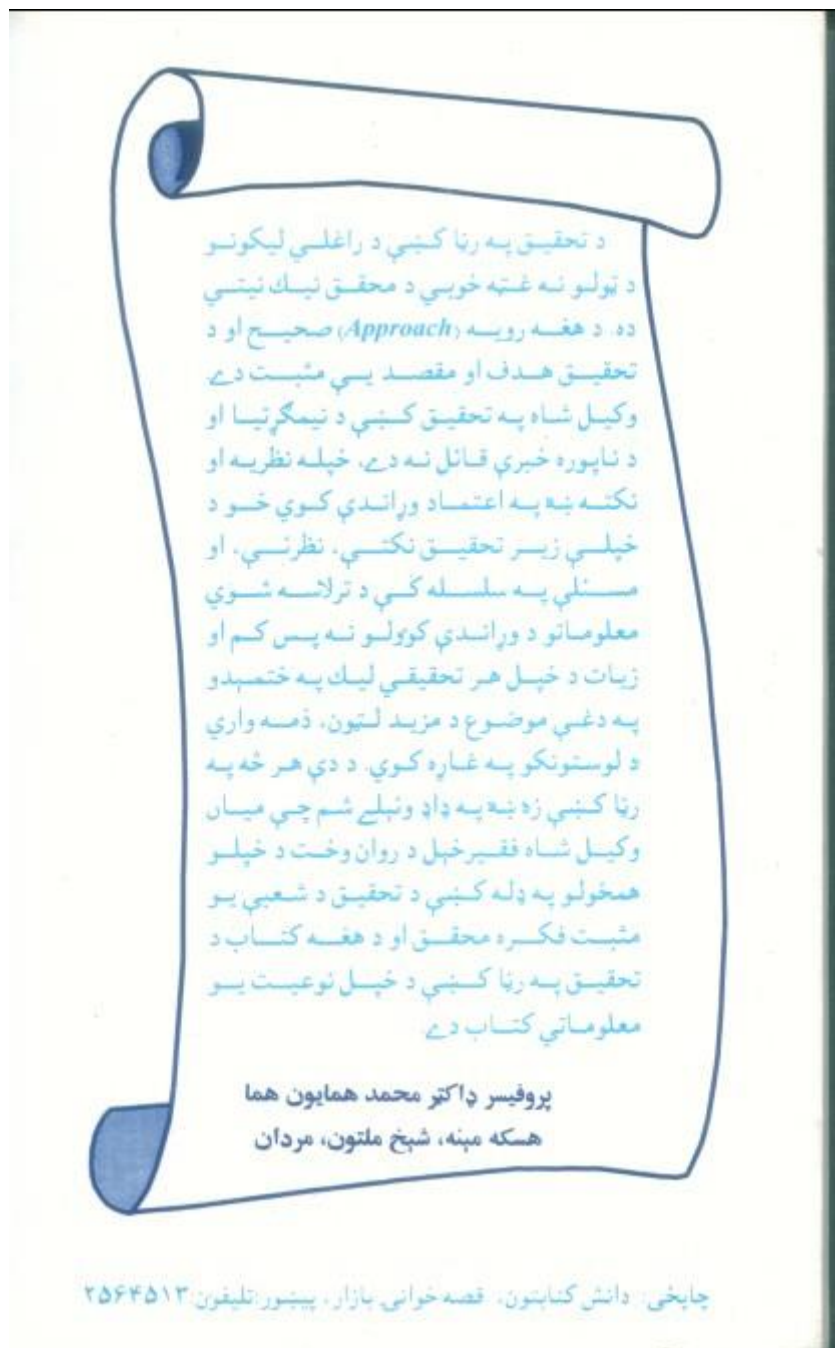

د تحقیق په رڼا کېنې

Ketabton.com

میان وکیل شاه فقیر خېل

چاپځی: دانش کتابتون، قصه خوانی بازار، پېښور، تلیفون: ۲۵۶۴۵۱۳

د تحقیق په رڼا کېسې

میان وکیل شاه فقیرنچل

تروٺے

دخچکے مورپلارپه نوم
په کورچي نورشه
دچاپه دُعاکانوچي زه دُ
رناپه لتون يم

مياک وکيلک شاه فقيرخچک

شمبر	يک	پج
۱ -	د تحقيق په رڼا کښې - يو عمومي تاثر او نورې خبرې	۶
	ډاکټر محمد همايون هـا	
۲ -	د کريم داد الف نامه او د هغې شرح	۲۲
۳ -	د سعيد خټک يو شعر	۳۶
۴ -	صديق څوک د سے	۴۶
۵ -	ابراهيم څوک د سے	۶۵
۶ -	نوم ورک شاعر محمد سعيد او د هغه قلبي اشار	۸۰
۷ -	پښتو کښې روچس منظوم طبي لغت	۹۶
۸ -	نوشحال خان خټک او حکمت	۱۱۲
۹ -	فقير جميل بېگ جمال خان (د شاعر په چټ	۱۳۸
۱۰ -	په تحقيق کښې د ماخذ اهميت	۱۴۷
۱۱ -	پښتو نثري ادب	۱۶۰

د تحقیق په رڼا کېنې

یو عمومي تاثر او نورې خبرې

زۀ د خپلې داتې تجربې په رڼا کېنې وایم او ددې فن ما هرانو هم دا خبره ښۀ په وثوق سره کېدې ده چې تحقیق د ادب یو کرکېڅنه شعبه او یوه ډېره گرانه لارۀ ده په دې کې کېڅنه لار د تګ د پاره ډېره لویه سینه او زړۀ چا و دودون غواړي کله ناکله یو محقق په مودو مودو د یوې نکتې په لټون وي او وخته وخت چې دیو او دودو منزل ته پس خپل ځان هغه ته نژدې وکړي نو یو ناسایه دهغه د مغروضې په ضد د یوې نوې نکتې په انکشاف دهغه ټولې تواری او شواهدون په اوبو لاهوشي او هغه چې د نوم ځانۀ نه ورومې کام اخته وي په بېرته هم په هغه ځانۀ ولاړ ښکاري نو ځکه نو د تحقیق دې گران کار ته هم هغه بنیاد مزرۀ یو څه شي چې هرې ناشونې ته دوړاندې نه په ذهنی توګه تیاروي د تحقیق دلارې خندا نوته زړۀ نه بائیلی، د موصلي خاوند وي او د تحقیق په لاره هر تیاره گت ته ښۀ په روڼی تشدې وړاندې کېږي. ما په خپل کتاب د تحقیق فن کېنې دا حقیقت په گوته کړه دس چې د تحقیق د کار د گران والي سره

۱. بیخي یو تکنیکی عمل هم دے د تحقیق کارهله کتور ثابتیدے
شي چي دا عمل ددې دپاره د جوړولارو په رڼا کېنې سرته
ورسول شي ځکه چې د تحقیق ادا نه په کوتلي دليونو ،
قلمي مسودو ، دستاويزاتو او په زړو چاپي موادو ولاړه
وي ديو محقق دچلې مطالعې په رڼا کېنې د زړو نظريو
رد مقصدوي هغه نوې نظريې وړاندې کول غواړي او
ددې لارې د نوو لاروو دپاره دغور و فکر نوې نوې سنډې
را منځ ته کوي په څه موضوع یو تحقیقي کار پخې هم قطعې
او حتمي نه شي کتله کېدے د تحقیق سره هېښه نوې مسنې
را پيدا کېږي او د زړو مسؤو حل را اوځي د حل تحقیقي کار دماضي
په خواله د مستقبل د محققينو دپاره ديوې رابطي کار وړکوي
دوره اهم تکنیکی کار که پخې د تحقیقي رسمياتو دپورې کوونو
نه بغير وکړے شي نو دا رنگ نور و محققينو ته ددغې تحقیق
د استناد دپاره اساسي ماخذونو ته په رسېدو کېنې گرانې
پېښېږي او يا ورته بیخي او نه رسي او په نتيجه کېنې دغه
تحقیقي کاوش یو بي اعتباره دستاويز وگرځي -

زمونږ د پښتو په ادب کېنې د تحقیق د لارې سواره
دېر لږ کسان دي او که چا په دې صنف کېنې څه کار کړے ده
نو دهغې دېره لږه برخه د تحقیق د اصولو سره سمون لخواړي
زمونږ تحقیق کارانو د سرکاري ادارو د پښتني او د لاس امداد
نه بغير په یو اځي سر او ښه په نېک نيتي د مقدار

په لحاظ ډېر درانه کارونه کړي دي. ښمېره وړک قلعي ښخې
 ې مدون کړې او د پښتو ادبي تاريخ گڼ تياره گڼونه ې رڼا
 کړي دي نو کم اوزيات دغه ټول تحقيقي کاوشونه د تحقيق
 د پاره د تيا کلي شوي اصول او درسميا توپه کنډه ډېره په
 گرانه پوره نځيري نوڅکه د عالي سطحې د تحقيق معيار سره
 سمون نه توري او په دغې لحاظ زمونږ د پاره پرې کږه تړل
 لوكو قي گرانه پرېوزي -

زمونږ په تحقيقي ادب کېنې د داسې غېږ معياري تحقيق گڼ
 مثالونه بيا موندل شي - زه دلته د دغې مثالونو د يو په يو
 ذکر په ځاې د دغې پخپله دا مجموعي تاثر وړاندې کووم چې
 په دغې تحقيقي کاوشونو کېنې ځنې ځنود وړاندې نه د يوې
 تيا کلي شوې مفروضې په بنياد په هر طريقه ښه په منمو
 بندې ډېر ځوانۍ نظريې رد مقصد وي په تحقيق کېنې دا رويه
 د دغې کار د بنيادي اصولو په ضد کېنل کيڼي ځکه چې تحقيق
 د نيتونو تيري نه مني - د تحقيق په لاره د ډېرو نظريو رد
 څخه شجر ممنوعه نه ده، خود دې رد د پاره ښک تبيتي بنيادي
 غوښتنه ده - دغه ترديدې نکتې که چېرې د تحقيقي سفر
 په دوران کېنې په عمومي ډول منې ته راشي او د تحقيق د
 يو زور بھارت د پاره د نوې رډې بنياد گومي نو د څه مصالحت
 کوشن له څخه دهغې نه ډډه د بنيادي اصولونه خلاف خبر ده -
 په تحقيق کېنې دستاويزي ثبوت د اهميت وړ وي او عقلي

دلائل ثانوي درجه لري - که چرې د انصاف په نظر او وکتې
شي او زمونږ د راتنه تحقيقي او شونته د تحقيق د دغې شميارې
اصول په رڼا کې او سنجولې شي نو په دغې پېمانه به زمونږ
د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري ثابت شي -
زمونږ د پښتو د تحقيقي ادب يوه لويه برخه په روايتونو
اېوانه ده - په تحقيق کې د روايتونو، اهميت په چل ځاښه
ځکه چې په اسلامي طريقه تحقيقي کې د روايت د منلو د پاره
کوم اصول منضبط کړي شوي دي هغه د مره کلک شور او دنا
دي چې په هغې د عمل نه پس د تحقيق په نېجو د شک و شېبې
صېح گنجائش نه پاتې کېږي د حديثونو په سنجولو او د رولو
کې د علم حديث ماهرانو د روايت هم دغه پاڅنه اصول د
نظر لاندې ساتلي دي، او د ثقه او مستند اهاديشو يو لويه
برخه يې راغونډه کړې ده چې د اسلامي فقي د پاره د بيا کار
وړکوي نو که چرې په ادبي تحقيق کې د روايت
د سنجولو هم دغه بنياد او گړنولي شي نو د تحقيق پرې معياري
کېږي هم او مستند کېدې پرې هم شي نو زمونږ په تحقيقي
ادب کې پکار راوستې روايتونه ته سند لري او نه تسلسل
او دغې روښنې زمونږ د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري
کړې ده - د زيو ديوانونو ترتيب و تدوين او بيا په هغې
يکلي شوې مقدې د دغې رنگ مثالونه دي چې د تحقيق د
اصول په معيار د دغې اثار سنجول د وخت يو اهم مسود د -

پښتو د تحقيقي ادب د دغې ښکېرې او ناپوره کارونو د سرته رسولو، زموږ تحقيقي کارونه، د تحقيق د عالمي اصولو په معيار د سنجولو او نوې تحقيق د معياري کوولو د پاره په انقلابي بنيادونو کار پر ضروري دے او د دغې اهم کار د پاره، د داسې زلمو ضرورت دے چې هغوي په يوه لېونۍ جذبېدې تحقيق د خپل ژوند مشن او گرځوي او د پښتو د فخر وړ قلمي تاريخ، د پښتو شتمن کلاسيکي ادب او د دغې ادب ارزښتناک آثار، دنيا ته په داسې ډول وړاندي کړي چې د تحقيق د منلي شوي اصولو په کنډه پوره کېدو په بنسټ د هرڅه او هرچاته قبول وي او د هغې په نتيجه خپل پر دو هيجاته د شک و شبهي کنجائش نه پيدا کېږي -

زمانه خيال مياں وکيل شاه فقير خپل هم دغه رنگ زلمو خنې يو کېدے شي - لکه چې ما په ابتدا کې ويلي دي چې تحقيق د پاره، د زړه زور، بنيادي شرط دے نو وکيل شاه لڅپه زلمے دے د هغه د تحقيقي کاوشونو نه (دنده لگي چې د زړه زور چې هم ښه زيات دے او هغه دغه توانائي د تحقيق غوندې زړه سترې کار ته په کومه لېونۍ جذبېدو وقف کړي ده هغه به په دغه ميدان کې د هغه د ناموري سبب او کړي او دې سره سره به د تحقيقي کاوشونو د پښتو د معياري تحقيقي ادب هم شته من کړي د هغه يو غټه نوي دا هم د دغې د خپل کول د نورو ليکونکو پشان چې په يو وخت د ادب په

شپارلسو پېرو پېښې ته د دې اېښې او په يوه خله د تحقيقات،
 تنقيد شاعري افسانې او ډرامې په توري کښې يو کي ته
 وحي بېکه د خپل طبعي رجحان له مخه صرف د تحقيقات ميدان
 نغوښ کړې د دې روځپېل ادبي ژوند د ابتداء نه هم په دغې
 صنف کښې پې خپلې هلې ځلې جاري ساتلې دي د خپل دغې ذهني
 استقامت په ډاډې په کال ۱۹۹۷ کښې د ميان محمد الله فقير خپل
 ديوان پې د ژوند زمانه پې ۱۳۱۰ هـ نه ۱۳۹۴ هـ تر پنځه (ننار)
 کړې ده مدون کړو او د تحقيقات په اصولو پورې د خپلې يوې
 درې معلوما تي متدې سره چاپ کړو د ميان وکيل شاه دغه مقد
 که يو پېله د ميان محمد الله د ژوند او کار په حقله بنيادي معلوما
 تراهم کوي نو ورسره د هغه دوختونو په هغې پېښو هم رڼا
 غوره وي چې دوستونکو د پاره ډېر زيات تاريخي ارزښت
 لري -

په روانو وختونو کښې د علم و فن حدونه ، دانساني فکر
 امکانې بورجلونو ته رسېدلې دي او بيا په هغې کښې د هر علم
 او فن ډمه کښې شعبي او د هغې دومره بې شمېره برخې جوړې
 شوې دي چې په مجموعي توگه په يو علم او فن دره پورې کار
 ممکن شوي نه. د علم و فن د دغې خود ورو دا ټول له مخه،
 تخميس دن صبا دوختونو يو بنيادي ضرورت د پوهه خلق
 يورون علم، يا په مجموعي توگه ټول فن ته د لاندې وتوپه په
 ډکار د پاره د هغې يوه برخه خوښه کړي او په هغې کښې ټول عمر

ڇپي هلي ٺهڻي جاري ساڻي ميان وڪيل شاه فقير ڇپيل د وخت په دڀ
 ضرورت ڊپر بنه پوهه دے نو ٺڪه هغه د تحقيق و تدقيق په
 عمومي شعبه ڪنڀي د ٺان ڊپاره د ځٺڪو په قامولي ڪنڀي د ڇپيل
 جڏا مجد ميان ڇپيل ڀڳ (۱۰۲۳-۱۱۱۶) او دهغه ڪورني ڀڳي په
 فقير نيل ميان ڪانو ياد ڀڳي د تاريخي او ادبي ڪارنامو په حقله د
 پلٽڻي او برسر تي خصوصي، ڊپلي ٺانگه (SUB-BRANCH)
 نو بنه ڪري ده - د ميان حمد الله فقير ڇپيل د ديوان، تدوين او په هڻي
 مقدمه، د وڪيل شاه د دڻي رنگ د تحقيقي ڪاوش ورومير نمونده
 او اوس د دے د تحقيق په رڻا ڪنڀي دهغه يوداسي هڻه ده ڀڳي دهڻي
 په لسو ليڪونو ڪنڀي شپڻ: مفهونوته د سعيد خٺڪ يوشعر، سدڻو
 ٺوڪ دے، ابراهيم ٺوڪ دے، فقير ڇپيل ڀڳ د شاعر په چٺا،
 ٺو شحال خان خٺڪ او حڪمت او په پڻتو ڪنڀي په مڻي نيلو مڻي لغت هم
 دهغه د ځوٽي د تحقيق د دغه ڊپلي ٺانگي سره تعلق ري - ميان
 وڪيل شاه په دڀ حقله زه ڊپر خوش بخته ڪنم ڀڳي هغه د تحقيق
 د طبعي رجحان سره ڊپڻتو ڊيوڻي د رڻي علمي ڪورني سره تڻوڻ ري
 او بيا هغه ڇپيل ملاچستونه ديونسلي تڻاخر د احساس لاندڀي
 او د قام ولي په يوه لڻوئي جذبه د ڇپيل قام د پيا ورو شراو
 د تعارف او دهغوي د علمي او ادبي ڪارنامو لڻوڻ ته وقف
 ڪري دي -
 ڀڪارداده ڀڳي د وڪيل شاه د نذر لاندڀي تحقيقي هڻه ڊپر
 دياندڀي د نوستونکو مڻي ته راغلي وے، هڪه ڀڳي هغه دڀ ڪتابت

شوي مسوده زما د تاثيراتو د پاره پوره يو كال آگاهو راكړي
وه خو زه په دې دوران كې د خپلې يوې اوږدې ادبي تحقيقي
منصوبې په تكميل كې بوخت ووم او په منځ منځ كې ديك لوست
څه نور هنكايي كارونه هم دا پېدا كېده نو ځكه د دې كتاب
اشاعت په دې زما د تاثيراتو زما د خواهش په ضد د هسارتيا
په وجه ديل شو، دا د وكيل شاه حوصله او په نجله دې درنه
تحقيقي څه زما ديك اخستو پخه اراده بلكه فېصله وه چې هغه
د خپل ناقلاړه خوږي او حساس طبيعت باوجود - تر دمه
اوږدې مودې پورې سا را بڼسكله او په يو برنخور د اناه احترامې
په زغم زما ليك ته انتظار وكړو - سره د دمه هسارتيا زه
نه شم وپېله چې زما دا تار تارين تاثيرات به دهغه د دې دمه
ژور او په خواري ديكي علي او تحقيقي كاوش د پېژند كني
رود هغه د دمه اوږد انتظار څه حق ادا كړي او كه نه نو دا په
يقين سره وپېله شم چې زما دا نيمگړه شان يك به د تحقيق په
ډگر دهغه دخواري اود شواخون نه ډك زړه ستري مزل يو
چې پلوه منته ضرور او منله شي -

د تحقيق په رڼا كې - كومه كتابت شوي مسوده ماته
را كړې شوې ده په دې كې تردې وخته لس تحقيقي يگونه شامل
دي په تحقيق كې د ماخذ اهميت د كرم داد الف نامه او دهغې
شرح او د پښتو شري ادب په سرخطونو د دې عمومي موخو
يكونونه پرته لکه چې وړاندې ذكر وشو شپږ مضمونونه

د فقير جېل ميان ڪانو د علمي ڪورنڊي، د ڄڻي شاعرانو، ڌروند
پيلٽنڀي، او د ادبي ڪارونو د توضيح او تشریح د هنجي سلسلي ڪري
دي ڀڄي د وکیل شاه د ڄڻي ٿيڊر ڪ مشرانو په خقله د تحقيقي ڪاوشونو
مرکزي او بنيادي منکته وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي د يڪونوپه بنياد موڙن د وکیل شاه
پخقله ښهه په ڄاڻ وٺيل شو ڀڄي هغه د ڄڻي کول په تحقيق
ڪارا نو ڪنڀي يوداسي نواري ڪنڀي محقق د ڀڄي د ڄڻي هرڀي تحقيقي
هڻي دپاره، د بنيادي معلوماتو راغونڊ وٺولونه پس هنجي ته
په ڄڻي شوانون يو منطقي ترتيب ورکري او بيا د ڄڻي معلوماتو
په ڄاڻ ڄڻي تحقيقي مفروضه ښهه په ڄڻي دليلونو او د
دستاويزي حوالو په ذريعه يوداسي مثبت نتيجي ته اورسوي
ڀڄي د هنجي په منلو ڪنڀي تر هنجي هڻڻ ڄڻي باک نه ښڪاري تر ڄڻي
ڀڄي د بل يو محقق له اڄهه دهغه نه په زياتو ڄڻي دليلونو او
په مستند دستاويزي حوالو د هنجي رد ممکن شوه نه وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي داغونڊ ڪري شوي ڪم اوزيات بل
يڪونه وخت په وخت د پښتو په مجلو ڪنڀي چاپ شوي دي او
په دي ڪنڀي د وړاندي شوي د تحقيقي نتيجو په ضد تر اوسه
هڻڻ ڄڻي ليک نه دے راغلي نو ځکه د وکیل شاه دغه ڄڻي تر
دي وختونو قطعي ثابتي شوي دي - اوزما په خيال نوم وري
شاعر محمد سعيد اود هغه قلبي آثار، «سعيد خٽک يو شعر -
صديق شوک دے ابراهيم شوک دے او په پښتو ڪنڀي رومي

منظوم طبي لغت دوکيل شاه داسې تحقيقي کاوشونه دي چې د مغزو
د اثبات او د ناوياته انکشافاتو په وجه د تحقيق په ډگر يو
تاريخي ارزښت لري -

انکشاف د نوو تحقيقي مفروضو پېشکش، د هغې بيا په
منطقي ډول اثبات او د پخوانو تحقيق شوې نکتو په حقله
د نوي تر لاسه شوي معلوماتو په رڼا کېني مدلل بحث او مثبت
نتيجه زما په خيال د تحقيقي کار بنيادي هدفونه دي - دوکيل
شاه د اکوشش وي چې هغه د خپل تحقيق دپاره نوې نوې
مسئلي ولټوي - د تحقيق په بنياد د پخواني ادب تيار کولو
روښانه کړي او د کلاسيکي دور د نوم ورکو شاعرانو په
حقله د شوي تحقيقي کار په باب له نوې نکتې را منځ ته
کړي -

د نظر لاندې کتاب کېني هغه په زړه شخوندنه دي
وهي بلکه ښه په شعوري ډول ئې دا کوشش کړي د
چې د تحقيق په ډگر د ادبي انکشافاتو نوي ښکي بل کړي
په دې لړ کېني هغه د ځنوزرو شاعرانو په حقله شوي تحقيق ته
به خپل کوشش تر لاسه کړي د نوي معلوماتو په رڼا کېني کتلي دي -

دکريم داد الفنامه او دهغې شرح - د سرخط لاندې ليک
په دې انکشاف اړوله د پېچلي د کريم داد ابن انون دروزن د واصلته الحق
نومي الفنا ئې شارح حافظ عثمان نوميښي د چاپ په حقله ډېر نوي
تحقيق کاران د څه مصدقه معلوماتو په وړاندې کولو کېني پاتې

راغلي دي - زمونن درلهي محقق د زكروشوي الفناي د يوي
هڻي نښي په بنياد ستايل شارح په وروبي خلد مجهوليت د
تيرونه په تراهركولو د انون درونه د اولاد خني ثابت كړي
دے -

"سعید خټک یو شعر" د سرخط لاندې په خپل ليك كښي
وكيل شاه د پښتو د سترو تحقيقات كارا نو همپس خپل اوصديق الله
رښتين دهغه د يو شعر نه اخذ كړي دا نتيجه چې په دې كښي د
نوښحال بابا نه علاوه دهغه د زامنو د كړي نېغ په نېغه په
ردكولو د قرآنونو نه دا ثابته كړي ده چې سعید خټک د دې شعر

ه خان كه اطلس د اشعارو اودلي دي
د دې وروڼو وروڼو توي كي هم ښكلي دي

په دويمه مصرعه كښي د نوښحال د وروڼو د كړي دے -
د وكيل شاه په خيال د خان نه مراد كنه چې ښكاره ده نوښحال
خټک د چې د خپلي كورنۍ ټولو شاعرا نو په خپل كلام كښي
په خان ياد كړي دے نو په دويمه مصرعه كښي دهغه زامنو
ته اشاره نه ده بلكه دا دهغه د دې وروڼو ميان جميل بېگ ،
شېر خان او ميرياز خان ياد كړي شوي دي - د ميان جميل بېگ
نه پرته تر اوسه د نوښحال خان خټک د دوه نورو وروڼو د
ادبي جنيت په حقله خه دستاويزي ثبوت منځي ته نه دے
راغلي نو زمونن درلهي محقق قياس دهغه د دليلونو په رښا
كښي د يقين برید ته ورنژدې شو دے او دا رنگ هغه په

دې ليک کښې د تحقيقاتو د سروجې اصولونه مخه د زېرې نښې
په رديوه نوې نکتې را وړاندې کړې ده او دهغه دا نوې نکتې
خصوصاً د نوحاحال خان خټک د ورونيو شېر خان او مير بازر خان د
شاعرانه حيثيت په حقله دهغه يقيني لجه د تحقيقاتو کارانو د پاره
د غور و فکر نوې لارې پرانزي -

صديق شوک دے ، او ابراهيم شوک دے - د يونوعيت
دوه جدا جدا تحقيقي يکون، دې زلمي محقق ددغې دواړو پخوانو
نوم وړکو شاعرانو د پېژندگلو د پاره د تحقيقاتو يوشان تکنیک چل
کړے دے - د صديق او ابراهيم په نومونو ددغې دواړو شاعرانو
د ژوند حالات او زمانه ، د وختونو په تير وکښې ورک پاتې شوې
دې نوځکه د پېژندو تحقيقاتو کارانو دهغوي په حقله چلوکېږي
د يو بل نه متضاد راے وړاندې کړې ده او په دوي کې يې يو
هم دځه کوتهلې تحقيقاتو په رڼا کې ددغې شاعرانو د ځاے
ځاينې او د قام قبيلې په حقله په يقين سره ځه نه دي
وييلې وکيل شاه ورومې محقق دے چې دې په شوانخون او
د خپل قام ددغې دواړو شاعرانو د موندې د لټون په يوه جذباتي
هڅه دهغوي دکلام دد اخلې شهادتونو په مټ دکله هغه ورته
هرڅو د خپلې علمي ځاکساري په وجه حتمي او قطعي نتجه
وايې يوه کوتهلې راے قائمه کړې ده او د بنه پخو ديلونو په
بنیادې دا ثابته کړې ده چې صديق او ابراهيم دهغه د حسب
امجد ميان جميل بگ رامن دي

د پښتو روښې منظوم طبتي لغت د سرخط لاندې ليک کښې دا
انکشاف شو ځو د ځې د هغه په لاس راغلي د مفردات افغاني
د نايي نسخه د پښتو په ادبي تاريخ کښې وروښې منظوم طبتي
لغت د ځې او دا لغت ميانا جمل شاه فقير خپل تصنيف کړې د ځې
څوک ځې د پښتو د يو صاحب ديوان شاعر ميان محمد الله فقير خپل
روښې د ځې -

نوم ورکې شاعر محمد سعيد او د هغه قلمي آثار، دا ليک خپل
ميان کانو د يو گڼامه شاعر محمد سعيد (۱۲۶۳ هـ تا ۱۳۱۱ هـ) ځې د مردان
د کاتنگ په علاقه کښې د او د يکرام نوې کلي اوسيدونکې و د ژوند
او کار په حقله يو ډېر معلوماتي مضمون د ځې، په خپل ځې ليک
کښې ميان وکيل شاه، دا انکشاف کړې د ځې ميان محمد سعيد ابک
خپل د خوشحال خان خټک نه پس د پښتو دويم شاعر د ځې منظومه
سفرنامه ځې تصنيف کړې ده دا مضمون، د نوم ورکې شاعرانو د
د ځې د جذبې او په هغوي دکار يو ډېر ارزښتناکه نمونه ده.

د تحقيق په رڼا کښې راغلي ځې د کومو ليکونو ذکر او شو
په د ځې هر يو کښې د ځې نوې خبرې کوشش شو ځې د ځې او ځې
دا ځې نظريه مسئله او نکتې را وړاندې کړې شوې ده ځې په
• هغې د مزيد تحقيق امکانات شته د ځې - په کتاب کښې ځې
دا ځې ليکونه هم شته د ذکر شوي مضمونونو د عمومي مزاج، او
دنگ نه قدرې بدل ښکاري - په دا ځې نمونه ليکونو کښې د
پښتو نثري ادب د موضوع په اعتبار د يو معلوماتي ليک د ځې

نوا اندازې تدریسي دے . د موضوع د غوښتنې له مخه د معلوما
په پېشکش کېنې قدرې تفصیل او د خوشحال خان خټک نه پس
د جدید دور د مشر په زکریه دا لیک نور هم وقیع شوی و .
په تحقیق کېنې د ماخذ اهمیت د ناڅې مضمون کېنې د تحقیق
د فن دیو بنیادي توکي په حقله په دغې موضوع یکلې شوي
کتابونه ډېرې معلوماتي خبرې را ټولې کړې شوي دي ددې لیک
نه اندازه لگي چې وکیل شاه د تحقیق د فني غوښتنو څنې پخپله
هم ښه خبر دے او غواړي چې د تحقیق دلارې نوي لاروي -
په دغې لارو د تگ نه وړاندې ددغې فن په ضرورتونو ځان
پوهه کړي -

خوشحال خان خټک او حکمت او فقیر جمیل بېگ د شاعر په
حیثیت د تحقیق د رنگ سره د موضوعاتي انداز لیکونه دي او په
دې کېنې د موضوع په مناسبت زموږ د پښتو د ادبي نړۍ د
دغې دواړو سترو سترو کار په خصوصي اړخونو ډېر اهم او
بنیادي معلومات وړاندې شوي دي ، د میان جمیل بېگ په
حقله یکلې شوي مضمون کېنې زموږ ددغې څې غوښت پاتې
شوي شاکمیت په ادبي اړخ د وړاندې کار د پاره ډېر اهم مواد
بیا موندل شي -

اوس یو څو خبرې ددې تحقیقي لیکونو د ژبې په حقله او بیا
به دهغې په رڼا کېنې د وکیل شاه د بیان د سلوب د قدر وولو
کوښش کووم د تحقیقي لیکونو د پاره د بیان اسانه ، د شاعرانه

اڀرو پڇڻ نه عاري ٿي به اود معلوماتو د پيشڪش پراڻه راست طريقيه
ضروري وي. د تحقيق ٿي به رنگين بياني نه زغمي اونه شاعرانه
صنعتونو پاسته داره وي حڪم چي داسي وڌڻي نومعنويت او
صنعت گري د تحقيق مقصد ته په رسيد و کني گران و ا لے پيدا
کوي او اهدافي گڏوڏ يا پس منظر ته لار شي نو حڪم د تحقيقي
نوعيت هغه يکونه زيات اڻ ٿري وي چي په کني په ٿي به ڌ
لوسونکو د مرعوب کوڙو په ڄاڻي تحقيق ته پا ملرنه شو چي
وي په تحقيق کني د ڄي تيق بنيادي اهميت ضروري
حڪم چي د محقق تذبذب دهغه په چيل کار د ڄي يقيني تاش
ورکوي. البته په تحقيق کني ڌ هم چوما ديگر نيست په شان
فرعون رنگه دعوي او يوه تحکمانه رويه هم د تحقيق په
نتائجومني اڻ بر بيا سي. تحقيق کڏ هر ٿو يوزر ڌ ستري
او پيچيده عمل دے نو د تحقيق مواد د پيشڪش د پاره مناسب
يک ڊول (PROSE STYLE) ڄان ته يوه گرانه مسئله ده او
د ڄي چل د لاند چي کوڙو د پاره يوه اونده تجزيه ڊر به ضروري
ده -

مياں وکيل شاه فقير چيل زلمی دے، د تحقيق کي پڇڻه لار
هغه ڄان ته پڇڻه مونيه کري ده په ڄي صنف کني د نوي
نوي موضوعاتو په ڄي چيل تحقيق ته د خلغو د پام راگرځولو
شوق او جذبه ٿري. او د ڄي د پاره چي هغه کوم يک ڊول
چيل کري دے هغه ساده اوروان دے او د وخت د ٿي ڊوسره

په نور هم صفا او ساده شي. زمونږ ددې محقق د يك بنيادي
تكنيك د تمهيد طوالت د څه چې په كېنې هغه د يوې خبرې په
تكرار او د يوې ټكې د مترادفاتو په پرله پسې راوستو د كوشش
كوي چې د خپل تحقيق بنيادي نكته ولوستونكو زړه او ذهن
ته پرېسي، كله ناكله د هغه د يك په تكراري اسلوب د ټكو
په معنويت كې فرق پېدا شي خو د تحقيقي نكته د اهميت
په وجه مفهوم يې بيا هم ذهن واخلې. د تحقيق په رڼا كې
د راغلي يكونو د ټولونه غټه خوبې د محقق نيك نيتي ده.
د هغه رويه (approach) صحيح او د تحقيق هدف او مقصد
يې مثبت د ځي. وكيل شاه په تحقيق كې د نيمگړتيا او د
ناپورې خبرې قابل نه د ځي، خپله نظريه او نكته ښه په
اعتماد وړاندې كوي خو د خپلې زير تحقيق نكته، نظر يې،
او مسئلې په سلسله كې د ترلاسه شوي معلوما تو د وړاندې
كوولو نه پس كم او زيات د خپل هر تحقيقي يك په ختېدو په
دغې موضوع د مزيد لټون، زمه واري، ولوستونكو په غاړه
كوي. ددې هر څه په رڼا كې زه ښه په ځاډو پېلې شم چې
ميا وكيل شاه فقير خېل دروان وخت د خپلو همولو په ډله كې
د تحقيق د شعبي يوشبته فكره محقق او د هغه كتاب د تحقيق په رڼا
كې د خپل نوعيت يو معلوما تي كتاب د ځي.

پروفېسر ډاکټر محمد همايون هما

هسکه مينه شېخ ملټون - مردان

د کريم داد الف نامه او دهغي شرح

پښتو ادب کښې په مختلفو دورونو کې لومړي لومړي عالمان شاعران محققين
مؤرخين تېر شوي او په دغه مختلفو دورو نو کې ځان له ستر مقامونو منډلي
په دغه دورونو کې دويم دور دے چې په يولسمه او دولسمه صدۍ هجري
باندي محيط دے په دغه دويم دور کې مؤرخانو د دوو د لوسره مخالف يو چرچيو
ډله دستر صوفي او پير بایزید روښان ده چې په روښاني ډله يادېږي او بله
ډله دانوند دروېزه او دهغه د پير سيد علي ترمذي ډله ده چې روښاني ډله
مخالفت کښې په وجود کې راغله او داپه هغه وخت کې جوړه
شوه چې هر کله ستر صوفي بایزید روښان دتموف طريقت د
الوجود علمبردار جوړ شو او د روښاني تحریک بنیادې کېښو او
بيا ې دخپل نقيب العین سرگندولو دپاره په پښتو ژبه کې خپل ايښ
نوې کتاب وليکلو چې په هغې سره د پښتو په سيمه په دیني او
مذهبي حلقو کې هلې ځلې او ډېرې آرايې پيدا شوې او پير روښان
پير تاريخ نوم سره ياد کړے شو او ددې کتاب په زد کې ددوې
ډلې ستر عالم انوند دروېزه بابا د مخزن په نوم په پښتو کې
کتاب وليکلو او دغه دواړو کتابونو په پښتو ادب کې لوړ مقام
اوموندلو او په دغه دور کې د پښتونثري او منظوم ادب په

دریغه موبز د دین د مختلفو اړخونو او اصطلاحاتو نه متعارف شو
او شریعت - طریقت - معرفت - قربت - وصلت - وحدت - سکونت
لارښودنه ېې راته په خپله پښتو ژبه کې اوکړه او پښتو ادب په
دیني او عرفاني لحاظ په دغه دور کې وده اوکړه په دغه دور کې
داخوند دروېزه زوے اخوند کریم دادهم نوے علمیت او چشیت
لرو په ۱۹۲۵ هـ کې زېږېدلے وو د خپل پندرتمنیفات او تالیفات
ېې هم را جمع کړي او ورسره د خپلو گڼو تصنیفاتو او تالیفاتو خوا
هم ووپه ۱۹۷۲ هـ کې شهید کړے شو او په کابجو سوات کې ېې
مزار دے چې په شهید بابا شهرت لري هسې خوددک د پرتغنیفات دي
چې په هغې کې ددوي دیوان هم شامل دے خو په پښتو ادب کې ېې
"الف نامه" زیات شهرت سوندلے اخوند دروېزه بابا هم الف نامه
یکلي دغه شان ددوي په کورنۍ کې مصطفیٰ محمد او عبد الخلیم
هم الف نامې یکلي خوددې ته لیکلې د الف نامو روښاني شاعرانو بنیاد
اپښود دے چې په هغې کې دارزاني - مرزا انصاري - علی محمد
مخلص - دولت لوانېي غوندې لوی لوی شاعران شامل دي -
اخوند کریم داد چې کومه الف نامه لیکلې دا ېې د مخزن سره یوهنلے
کړې ده - د الف نامې په باره کې د افغانستان سر محقق گران او
محترم زلمي هېوادل صېب په خپل کتاب "په هند کې د پښتو ژبې
او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاو نه" په صفحه ۱۸۴ باندي
یکي -

په الف نامه کې شاعر له خپل مشرېب سره سم د الف یا

هر توري په يو بېت يا پېتونو کېنې تشرېح کوي د مروفو
دغه ډول اسرارو ته توجه لرل په ځينو مذهبي اورمخني
لارو کېنې يو اصل گڼل کېږي -
د مثال په توگه مونږ ولته وکړيمداد د الفنامه د بيلو بيلو څو خرونو
د يو يو شعر نمونه ورکولو - نکه
الف :- الف طالبه الف يو کوره له هيمه
ددې دواړو معنی هيمه
ب وجود ظاهر په بي شه
عین هغه عکس هون شه
ت توحيد دې ته گوره
چې جيوه کا نور د لوده
ث ثبوت دے د ذات دے
کل دا غېږ ثبوت دلالت دے
دغه شان په دې حساب سره د هر حرف لاندې يو تفصيلي کلام
ليکله شو دے د کريمداد د الفنامه چې شرح ليکلي شوې ده چې
د ربوکسان ليکلي يوه شرح د حاجي عبداللہ قصوري - کلمات
الوافيات* ده دوېمه د حاجي بهادر کوهاتي مفتاح الدقائق ده
او درېيمه شرح د عثمان ده درې درېيمې شرح په باره کېنې د
افغانستان سر محقق گمان زلسي هېواد مل مېب د خپل کتاب " دهند
د کتابخانو پښتو خطي نسخې " په صفحه ۲۸۹ باندې د شرح مخزن
سر خط لاندې چې ليکي -

ددغي شرح په پيل كېښي د كړي ممداد ۱۰۷۳ هـ ق مړ د
الف نامه شرح را غلې او ترالف نامه روستو ډي د مخزن
ځنې نورې كېښې شروع كوي دي د شرح په دې نسخه
كېښي د كړي ممداد الفنامه د "ن" ترتيبې پورې را غلې ده
او نوره برخه ډي د مخزن د نورو مطالبو شرح ده - شرح
په پارسي ده شرح په پيل كېښي كومه مقدمه نه لري چې
د شارح نوم ته دې اشاره په كېښي وي د نسخې په پاڼې كېښي
د عثمان نوم را غلې او ما په شك د شارح په توگه معرفي كړه
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ورپسې د دې كتاب په صفحه ۲۹۰ باندې هېواد مد صېب لیکي -
مورن ته د كړي ممداد د الفنامه دوه شرح نورې هم معلومې
دي چې دغه شرح مقدمه لري او شارحينو په مقدمه كېښي
ځانونه معرفي كوي مگر په دې نسخه كېښي مقدمه نشته
او په پاڼې كېښي را غلې دي -

" اللهم توما قطنی محفوظاً کن عثمان "

په همدې اساس ما دا شارحې په توگه معرفي كړه دے
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ډي د دې عثمان باره كېښي د ټول بل يو كتاب چې د كړي ټولگي
را غلې " په هند كېښي د پښتو ژبې او ادبيا تو ايجاد او ودې پراوڼه
په صفحه ۱۹۵ باندې د عثمان د سرخط لاندې ليكلي
ارو ايجاد قاضي محمد عمران خان تونكي (۱۹۲۹ - ۱۹۸۶هـ)

په خطي مجموعه کښې د مخزن الاسلام يو شرح شته چې د
شرح شارح په غالب گمان عثمان نوميښي او د شرح په
پاڼې کښې راغلي «اللهي توحافتي محفوظ کن عثمان»
د شرح مخزن د دې نسخې خاوند قاضي محمد عمران خان
د قاضي عمر خان بن عبد الحليم زوے دے او د عبد الحليم
په زامنو کښې بيا دوه تنه ياد شوي چې يو عمران او بل عثمان
دانو وودالف نامې د شرح ياره کښې چې عثمان ليکلي متعلق د گران زلمي
هېواد مل مېب ليکنه او تحقيق - د محترم هېواد مل مېب د دې ليک او
تحقيق په مرسته کښې او په رڼا کښې شواهد چې خه ليکل د کسرم
او کېدے شي چې زما دغه ليکوسره نور نوي معلومات را برسېره شي.
او دا ليکل به هم د دغې شرح په رڼا کښې وي کومه شرح چې په رياست
تونک هندوستان کښې د قاضي محمد عمران خان په خطي مجموعه کښې
هېواد مل مېب ليدلې کتلې ده دا به د گوان هېواد مل مېب د پاره د
نوشته باعث او گونجې چې دلته ده دا انکشاف وکړم چې کومه شرح
دوي په رياست تونک کښې ليدلې کتلې او لاتر اوسه په دې سيمه
په ساره معلومه نه ده هم دغه شرح د عثمان په قلمي شکل کښې سره
د يو تفصيلي مقدمې د ماسره په خپله ذاتي کتابخانه کښې موجود ده.
هېواد مل مېب وايي چې د تونک د شرح نسخه مقدمه نه لري خو
زما سره موجوده نسخه مقدمه لري خو دغه مقدمې يو څو
پاڼې شلېدلې دي او د خوش قسمتي په دغه شلېدلې پاڼو کښې
د مطلب «قر پاڼې موجود دي په کومه سره چې مونږ پرې خپل مرام

تہ رسو اوداپہ ینہ داج سرہ وٹیلے شوچی ددھی شرح شارح عثمان
دے اودگون سرلحقق ہوادمل صہب ہفہ شک پہ یقین کنہی بدیوی
چی واقعی عثمان ددھی شرح شارح دے ددھی مقدھی نہ بہ دلہ کنہی
ہفہ اقتباس ہو جسے او یکلو پہ کوم کنہی چی دوی یعنی حافظ عثمان
دشرح سبب بناقی چی ہفہ خٹہ اسباب دی چی دا شرح او یکلے شوہ
دوی یکی -

سید علی ترمذی قدس اللہ سرہ العزیز بانوں حاجی البدعت و یقیم
السنن معارف باللہ درویزہ رسیدہ بود نور رحمت اللہ علیہ و این
با علم ربانی شہبازاں مکان نیے حقیق انون کریمسداد علیہ الرحمۃ
رسیدہ است او بہ بزر عالم وحدت معنی سی حرف را بزر زبان افغانی
بیان کردہ و آن معنی ہما حقائق و معارف الاهی بودند و آن حقائق
و معارف الہی روکش و واضح بہ طالبان حق نہ بودند پس
احتیاج بہ شرح ان معانی افتاد کہ معنی آن سی حرف واضح
در روکش شود بہ طالبان حق این یکہ سبب شرح شد و
دیگر سبب شرح این است کہ بسیار مومنان طالبان اشان
واسل حق اند برای آنکہ آن اشان واسل حق مارا بحق وصل
کنند و آن اشان واسل حق پوشیدہ است بحکم این حدیث
قدوسی اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیرہی پس
تعنیف شد این شرح کہ پوشیدہ نیست پس بہت ہر
کسے کہ این شرح رسید و این شرح را از اول تا آخر در
مطالعہ آورد بہ کرامت مرات و پنجمہ در ان شرح است

دا وهغه اقتباس د كوم نه چې معلوم شو چې حافظ عثمان د
دې شرح شارح دے او هغه چې د شرح په آخر کې د اللهی تو
حافظی محفوظ ~~محمد عثمان~~ « كوم الفاظ ليکلي او گوان هېواد من سبب د
دې الفاظو په رڼا کې دے شارح ياده وي اوس نو د سوره
دا نعيه شوه چې نه يواځې په دې الفاظو ليکلو بلکه په دغه ذکر
شوي د مقدماتي اقتباس نه نو بالکل ښکاره شوه چې عثمان دا
شرح ليکلي - لکه چې لڅکې و شيلي شوي دي چې د کويحداد د
الفنايي دوه شرحي موري هم شوي دي چې نومونه کلمات انوانيات
او مفتاح الدقائق دي نودغه شان حافظ عثمان هم دې خپلې شرح
ته نوم اېښود دے دلته به هغه اقتباس راواخلو په کوم کې
چې دې شرح ته نوم ورکړے شوے دے دوي ليکي -

و نام بناده شد اين شرح را شرح واصله الحق با مريدانکه
حق سبحان تعالیٰ مطالعه کند اين کتاب او عمل کند اين کتاب را به
سبب اين کتاب بخود وصل کند و حق محو شدن شده است
معنی و بين دارد رسيدن بحق و وصل و قرب حق و قفا في الله بين
معنی است که محو شدن شده است

د دې اقتباس نه معلومه شوه چې د دې شرح نوم " واصله الحق "
دے د دې نه پس په دې مقدمه کې د دې کتاب د ابوابو ذکر دے
چې اول باب د علم توحيد دے او دغه شان ورپسې نور بابونه

بر ان عمل کرد و مداومت نمود بآن امید است از حق سبحانه
و تعالی که بوسیله این شرح ان طالب را بخو و صل کند به سبب
انکه وسیله بحق علم و عمل است پس سبب این شرح علم و عمل
حاصل کرده و وصل حق عبارت از کم شدن شده در حق

و در حق سبب دیکو دادے چچی پہ دے د خدائے پاک پہنند نه
او در حق دنیا و دودا هر حقه دے دپاره د عمل او در حق د پیشوند نو
او غوشتونکو مومانو انسانانو ته واضحہ شی او حق سره ملگری شی
او در حق شرح سبب هم دا وو چچی د حق طالبان ته دا شرح اور سی
او نور و خلقو ته دهم د فائد او د عمل علم سبب او کو چچی دا مقدمه
د پرہ تفصیلی ده خو پہ دے د مقدمه کبھی چچی کوم اقتباس سره د
گردان محترم زلمی هېواد مل صب هغه شک چچی عثمان شارح دے
او که نه په یقین کبھی بد لېږدی هغه به دلته دا و پم چچی هغه
دارنگه دے -

پس هرگاه که طالب حق و صل حق را حاصل کرد به سبب مطالعه بسیار
این شرح و سبب عمل این شرح این بنده دلیل را که از هستی
خود بریده است و به هستی حق پیوسته است و فاکپائی
دوستان خداست که مسمی است به حافظ عثمان غنی عنده بر عا یاد
کنند که حق سبحانه تعالی از ورا فیضی شود و بریدار خود مشرف کند

دي دمقدمي د طوالت په وجه دلته كېنې ماد مقدمې نه ځلئ په
ځائ هغه حصې او ليكې د كومې نه چې نوسه معلومات موزن ته تر
لاسه كېنې او كېدې شي چې په دې مقدمه كېنې نور هم څه دا چې
وي نو تر كومې چې ما دا اوكتله نو نور په كېنې د شرح متعلق د
عثمان خپل خيالات يك دي ددې مقدمې نه پس د الف نايي شرح
شروع كېنې چې د بسم الله الرحمن الرحيم نه پس ليكي -

ای طالبه الفایو گوره له هیمه

شرح ای طالب حق اگر طالب حقى صدقاً طريقه طالب این است اول
وجود و ذات و صفات خود را همه نفی کن و وجود صفات حق را
ثابت کن پس اذال وجود و ذات و تمام مخلوقات را نفی کن
وجود خدا را ثابت کن

دغه شان ددې شرح په پاڼې هم هغه الفاظ را غلې كوم چې محترم
زلمي هېواد مل صېب په خپلو كتابونو چې ذكر يې په دې مضمون كېنې
را غلې ليكې نو دلته دغه آخريني اقتباس ليكم چې په كېنې حافظ
عثمان په دې شرح ختمېد و د لوسته خدائے شكر ادا كوي -

الحمد لله على تمام حمداً دائماً بديوام الله تعالى والصلوة
على نبي محمد سيد العالمين صلوة مستمرة باستمرار الله تعالى
الهي تو حافظ محفوظ کن عثمان عثي را از دين غير حق
در هر دو سرائے بخرمت نبي محمد سيد الكل مع الكل صلى
عليه وسلم بعد و معلوم الله تعالى و معدور الله تعالى و

عنی تابع کذالک بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب
باختتام رسید تمام شد -

۱۱۰ قیاس مادلتہ پہ دې وجه درج کرو چي محترم هېواد مل
صېب کوم اقتباس د ټوټي نسخې نه درج کړې په هغې اوپه دې الفاظو
کښې حقه لږ ډېر فرق دے لکه په هغې کښې توغا فظ محفوظ کن عثمان
توا ازديدن * درج دے اولته زما سره د نسخې په آخر کښې د "توا" په
ثانے عشي را ازديدن دغه شان په هغې کښې "در هر دو جهان" يکلي
اوپه دې نسخه کښې "در هر دو سرائے" * يک دے -

دغه شان د کتاب ټيکو نېټه په هغې نه ده يکلي اوپه دې نسخه کښې
بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب باختتام رسید يکله شوعه چي مياشت
او ورځ ترې معلومېږي بحوالې نږدے يکله -

په دې شرح کښې د شېبې و پانېو اضافي يک هم شته چي د الف
ناهي د شرح سره حقه تعلق نه لري بسکه د الف ناھي شرح چي ختمه شي
نودا عبارت په تفصيل سره د بسم الله الرحمن الرحيم نه شروع کېږي
چي ددغې سرنامه دارنگه ده -

بسم الله الرحمن الرحيم

پس ای غلام قادری اگر طالب سلسلہ عالیہ قادری بر مجاہدات شاقہ
انحضرت نگاہ کن و بر نکات ان حضرت کہ منزل آسمیاتند کوشش
دل نا پیوستہ دار کہ انحضرت پہ میسر مائید -

اسے غلام برتو باد صدق و صفا اگر این ہر دونی بودند تقریب حق

سواء و تعالیٰ مرترا ہرگز میسر نمیشود ای غلام نفقہ کن پس از ان
اعتراف کن از آنکہ ہرکہ عبادت فدائی عزوجل کند بغیر علم است
فساد بیشتر آزاں بود کہ سبب اطلاع

د حافظ عثمان متعلق یہ مقدمہ کنبی نور معلومات نیشته چہ
دے د کوم خانے دے نوکوان محترم زلمی ہبواد مل صیب د خیل کتاب
"د هند د کتابخانہ پستو خطی نسخہ" او بل یو کتاب "یہ ہند کنبی د
پستو ڈبی او ادبیاتو دا ایجاد او ودی پراؤ نہ" کنبی لیکھی چہ اخوند
عثمان او اخوند عمران د اخوند عبد الحلیم بن عبد اللہ بن اخوند درویش
اولاد کنبی دے او بیاد اہم لیکھی چہ یہ تہ نک کنبی د عثمان شرح مالیدی
کشی او د شرح دارو ا بناد قاضی محمد عمران تہونکی پہ خطی مجموعہ
کنبی پرتہ دہ د غہ محمد عمران د عثمان د خیل خاندان سرہ تہری او
وائی چہ یہ دے نسبت سرہ عثمان زمونہ د خاندان سرہ تعلق لری او
کبری داریگہ ملا و پری - و نسخہ خاوند د قاضی عرفان بن عمران
بن عبد الحلیم زوی دے او د غہ عبد الحلیم پہ زامنو کنبی دہ تہ
یاد شوی یو عمران او بل عثمان -

ددی بیان تہ معلومہ بی چہ د عثمان متعلق معلومات نیشته
چہ دے د چاہہ اولاد کنبی دے نوکہ مونہ دے اضافی عبارت تہ غور
او کوہو مونہ ختہ نا ختہ اندازہ لکولے شو چہ عثمان د چاہہ اولاد
کنبی دے د خبر دہم کول غواہم چہ زہ ختہ وایم د عثمان متعلق نو
دا زما خیل یو سوچ او تحقیق کہدے شی د ختہ ختہ خبرہ تہ دہ کہدے

عمران خان ٽوٺي دغه خبره رد ڪوي ڇي عثمان زمونڙن په خاندان ڪنڀي
 دے۔ وس دڙي شرح باره ڪنڀي به بن ليڪل وڪرو۔ شرح په توره
 سياهي په خه نستيقي ڪنڀي ڊږه څڪلي ليکي شوي ده اوسره سياهي
 هم په ڪنڀي ڄاڻي په ڄاڻي استعمال شوي په دڙي شرح ڪنڀي انوندا ڪوئيداد
 په محقق سره ياد ڪړي دے اود الف ناهي دشعر نه څڪنڀي ڄي "قولم"
 الفاندي په سره سياهي ليکي اودغه شان ڄي شرح په "ش" سره په سره
 سياهي ليکي ڊپاڻو شمير ڄي ۱۸۰ دے په هر مخ ۳۱ ڪنڀي لري ڙبه پارسي
 ده کاغذي ڊيل دے دشرح په اقتدا ڪنڀي مقدمه ده اوپه آخر ڪنڀي څه
 وڙانف درج دي ڇي دا هم په دغه شپڙو اضافي پاڻو ڪنڀي يک دي۔
 دڙي قول بحث خلاصه داده ڇي کومه شرح سر محقق گران زلي هيواد مل
 مپ په رياست ٽوٺ ڪنڀي د قاضي عمران خان په خطي مجموعه ڪنڀي ليدلي
 کتي اولاد تراوسه په دڙي سيمه معلومه شوي نه ده دغه شرح دراقم ش
 په قلبي شکل ڪنڀي په ڪتابخانه ڪنڀي موجود ده دا شرح مقفل مقدمه لري
 دڙي مقدمي په رڻيا ڪنڀي مونڙن دا وڙيل شوي ڇي عثمان دڙي شرح شارح
 دے او عثمان انوندا دروڙه بابا په اولاد ڪنڀي دے اود گران هيواد مل مپ
 دور ڪري شوي شجره عثمان بن عبد الحليم بن عبد الله بن انوندا دروڙه
 مطابق صهي ده نه ڇي د قاضي محمد عمران ٽوٺي د خاندان سره تعلق لري
 په دڙي مقدمه ڪنڀي عثمان دڙي شرح نوم "واصله الحق" اڀنودے دے دغه
 شان د ڪوئيداد الفنامه د عبد الله قصوري "کلمات الوفيات" د حاجي
 بهادر ڪوھاڻي "مفتاح الدقائق" اود عثمان "واصله الحق" په نومونو
 شرح معلوم شوي دا وو دڙي شرح متعلق زما تحقيق ڇي مي دخپو قدر

لوستونکوپه مخکې وړاندې کړو چې د محققینو د پاره د تحقیق موجب او گړی -

کتابونه

- ۱- عثمان واصله الحق شرح الف نامه کریمداد قلمی نسخه د میان وکیل شاه فقیر خیل په کتابخانه کې -
- ۲- هېواد من زلمی دهند د کتابخانو د پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي کابل ۱۳۴۰ ش -
- ۳- هېواد من زلمی په هند کې د پښتو ژبې او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه لاهور ۱۳۷۳ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو غزل پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۸
- ۵- اخوند دروېزه مخزن پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۴۹
- ۶- اثر افغانی عبدالمحلیم روحانی رابطه و روحانی ترون دارالاشاعت با جوړ ملکنی اچنسی -

د سعيد خټک يوشعر

د خټکو د کور فخر پښتو ادب ته ځد وړکونکې ډېره لويه برخه ده او په دغه کور کې ډېر نوموړي شاعران - ليکوال - اديبان - عالمان زېږېدلي په هغې کې د ټولونډ سترو او عظيم مقام خوشحال بابا موندلې او ورپسې اشرف خان هجري - عبدالقادر خان ، سکندر خان خټک - صدر خان خټک - گوهر خان خټک و غېره او دغه شان د خوشحال روڼه روڼه ملکه فقير جميل بگ - د هغوي زامن محمد صديق ، محمد ابراهيم و غېره او دې پسې نور نسا نسي په دغه نژدې زمانه کې بلکله په دغه زمانه کې هم په دغه خاندان کې سعيد خټک هم په شاعري کې طبع آزمای کړې او يو ډېر ښه صاحب ديوان شاعر ټې شوے - چې ديوان يې گوان او محترم محقق ښاغلي همېش خليل صېب چاپ کړے دې لويه کارنامه ده - د سعيد خټک متعلق ځنې محقيقينو خپله رايې قائمه کړې چې دے د افضل خان خټک زوی دے - او ځنې محقيقينو يې په دلائلو سره رد کړې - دا ځانله يو تفصيلي بحث غواړي که لوسته دے ته منظوره شو په دې به بحث کوؤ - د سعيد بابا حالات په تيارو کې پراته دي تر اوسه پورې چاته هم دده د ژوند متعلق واضحه معلومات

نيشته خوهر چا د قياس په تله تسلې او پچې چاهم خه يکلي بس هغه
 سند گنلې شوې . حالانکه تحقيق پرې پکار دې پچې ددغه لوسته شاعر
 متعلق معلومات را برسېره شي که نور هم خه معلومات نه وي نو
 پکار ده پچې دده د شعرونو په رڼا کښې خپلونه ر تحقيق او شي پچې
 ټوک دے . گني دغه شان به ئې ټوک د افضل خان خټک زوې ياده
 او ټوک ئې د چاپل چا خکه پچې اکثر زمونږ د خپلوند والو ته د چا نوم
 روکي شاعر د ژوند حالات معلوم نه شي نو افضل خان خټک
 خو چرته تله نه دے زربه ئې د هغه زوې کوي وې پرې سرخو بکوي
 پچې لا ديوان به ئې گوري د بيل بيل شعر جائزه به ئې اخلي د تحقيق په تله
 به ئې تلي نو داسې بنه نه ده پچې چا پرې شاعر يالوسته خاندان پورې
 او ترې لکه پچې کاظم خان شېدا پادري هيوز وئيلي پچې د افضل خان خټک
 زوې دې نوبس د هغه زوې شو . علي خان پچې تراوسه پورې په لويه
 شخړه کښې زمونږ عالمانو گډ کوي او آخر ئې د افضل خان زوسته ترې پور
 کوي . سعيد خټک سره هم دغه لويه او شوه د افضل خان زوې ئې
 کړو . ددې قولو په ديوانونو کښې چرته بل داسې لوسته شته پچې
 ثابته شي پچې دوي ټوک دې خو بس د چاپ پرچل حالاتو مطابق ئې په
 قياس سره ثابت کوي .

د سعيد بابا په ديوان کښې يو شعر دے پچې هغه په دارنگه دے .

خان که اطلس د اشعارو و دني دي

د ديو دريو رو ديو توکي هم بکلي دي

لر په ديوان د سعيد نظر کره

په ريسمان د شپي گنډلي دي

دا شعرونه د ديوان سعيد مرتبه هېښ خلیل ادره اشاعت
سرحد ستمبر ۱۹۴۷ په صفحه ۳۵۲ د ربا عيا توبه حصه کېني ليکلي
شوي دي په دې مختلفو پوهانو څېړندو لونيځپله څپله راځي
د ځپند تحقيق په رڼا کېني پېش کړي لکه د شال په توگه به د دې
ديوان په صفحه "د" باندې د سعيد خټک د سرخط لاندې د
سرزې يو اقتباس پېش کړو په دې اقتباس کېني هېښ خلیل
مېب ليکي -

دغه رنگ يورباغي کېني د خو شمال خان خټک د شاعري

په حقله د ځپلو خيالونو اظهار په دې شان کوي -

او د دې ته پسې دغه بره ليکلي شعرونه رقم کړي د دې

شعرونو په لمن ليک (هاشيه) محترم هېښ خلیل مېب ليکي -

غالباً د دې دريو روڼو نه مراد اشرف خان هجري ،

عبدالقادر خان خټک او سکندر خان خټک وي اگرچې د

خو شمال بابا په زامنو کېني صدر خان - گوهر خان هم

شاعران و خو پښتو ادب کېني کوم مقام چې وړاندې

دريو روڼو ته حاصل د هغه پر اوچت د -

دغه شان د افغانستان يو بيل ستر دروند گوان او محترم محقق -

شاعر - عالم هديق الله رښتين مېب اوس اوس د اپريل ميس ۱۹۹۶

کڼه ۵-۳ مياشتنۍ مجله پښتو* چې د پښتو اکېډمي پېښور نيورسي

نه نورې پي په صفحه ۸۷ "علي خان قامولي" سرخط لاندې د
خپل تحقيق څو پر داسې بيان له وي

اوس چي د سعد الله رسعيد خان ديوان چاپ شونو د
دې شعر نه پوره معلومېږي چي علي خان د سعيد خان
روردې په قام خټک او د افضل خان زوئ دے. سعيد خان
په يو رباعي کښې وايي -

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي

دې درېو روڼو توکي هم ښکلي دي

د خان له مطلب دوشحال خان دے او دې وروڼه سعيد

خان - علي خان او کاظم خان دے چي درې واره د شعر

ديوانونه لري -

د انو وو ددغه شعر باره کښې د صدیق الله ريښتين ښځې نه
دې شعر باره کښې دغه دوو محققينو خپله راځي ورکړي او کېدے
شي چي نور هم پرې چاڅه ليکل، تحقيق کړے وي اوزما د
نظر وړاندې نه وي خو تر کومه چي په دې شعر باندې تحقيق
شوے نوکه دغې ته په غور وکتے شي نو ددغه دواړو پوهانو
د تحقيق له رويه ددغه شعر متعلق مختلف راځي قائمه کړے
شوي لکه همېش خلیل صېب د دوشحال بابا زامن اشرف خان
هجري - عبدالقادر خان خټک، سکندر خان خټک ياد کړي اورښتين
صېب د دوشحال بابا نمسي د افضل خان زامن علي خان - سعيد
خان - کاظم خان ياد کړي دلته کښې دواړه پوهان د يو بل رد

کوي - نو خبر دا نو تحقیق دے په تحقیق کښې خوچې دریا ب ته
غوپه وهې نو مغرې نو به ترې دا او باسې ددې شعر متعلق
زه هم دخپل علم او پوهې په رڼا کښې مختصرشان څېړنه روانه
کول غواړم کېدے شي چې داسې نه وي تجربات مې په دې وجه
او کروچې زمانه ځنګښې وېرو عظیمو پوهانو محققینو ددې شعر
متعلق خپله خپله راځې ورکوي نوکه زه خپله راځې پېش کړم نو
کېدے شي چې ددې نه ژوره بڼه او دقیقه څېړنه اوشي او څه
حقیقت میدان ته راشي زه چې کوم مړاځې یا څېړنه وړاندې کوم
هغه دارنگه ده اکثر شاعرانو په خپلو شعرونو کښې دخپل ځاندا
ژوند یاد هغوي د زمانې نورو حالاتو متعلق اشارې کړې وي -
چا واضح اشاره کړې او چا په ابجدو چا د معنی په شکل کښې
اشاره کړې وي او چا که چرته هم څه شعر لیکلې وي نو اکثره
داسې هم کړي وي چې دخپلې مدعا بیانولو ته ځنګښې روستو
یعنې د سیاق و سباق په توګه ځې پېش کړي وي لکه د شال په طور
نو شحال بابا دخپل زامنو دخپل پلارنیکه روڼو متعلق پوره پوره
تفصیلي قصائد لیکلي لکه نو شحال بابا وايي -

چې د پلار د مرګ مې تېرشو پوره قرن
د صغری په میاشت او مېره د مامور
یوزر اتیا کڼونه د هجرت وو
چې د مور په خوا مې او مې مشر کور

که په دې شعر غود او شي نو پوره پته لگي چې نو شمال بابا د
چا ذکر کړې لکه د سرمصرعه چې کومه ده - چې د پلارد مرگ مې
تېرشو پوره قرن * ورپسې ترې مصرعه کېنې د خپلې مور د
مړون نېټه لیکي او دغه شان نور مثالونه هم دېرشته زما د
دې مثال ورکولو مقصد دادې چې هرکله هم چاڅه داسې شعر
لیکله چې دهغې نه دیو واقعي یا څه تاریخي خبره سرکندېږي
نور هغې نه مخکېنې روستو هم هغه شاعر یا لیکونکي ترې شعر
لیکي ځکه چې د مخکېنې روستنې تابع وي اوس به ددې خبرې
په تتبع کېنې ددې شعرو ضاحت کوو او راځي به لیکو ددې شعر
له لکه څنگه چې وړاندې اووېښلې شو.

گران هېښ خلیل صېب د دویمې مصرعې نه اشرف خان هجري ،
عبد القادر خان سکندر خان اخیستې او دغه شان محترم رښتین
صېب علي خان - سعید خان کاظم خان مراد اخیستې - حالانکه که
په دې شعر موزن د تحقیق په نظر غور او کړو نو دا وړ ضمیمه
ده چې د سعید بابا په دیوان کېنې د رباعی دغه دوه شعرونه
ځان له درج دي نه ترې مخکېنې څه واقعه یا خبره شته او
نه روستو چې ددې مصرعې سره سمون او خوري خو بس ځانله
بېله لیکلي شوي رباعی ددې په دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو او دې دي
د دیو دریو روڼو توکي هم ښکلي دي

ڪه غور اوکري ٿي نو ددي شعر رومني مصرعه باندې مو
 ٿول متفق يوچي د"خان" نه مراد نوححال خان خٽڪ دے او شاعر
 دهغوي دا شعارو صفت کوي او اڪثر ددغه خاندان شاعرانو
 نوححال بابا په "خان" ڪلمه سره ياد کړے - او دا لفظ ئي د نوححال
 بابا د پاره په خصوصي توگه طبعي ادبي لجه کني استعمال کړے نو
 هر ڪله چي ددي خان نه مراد نوححال بابا دے او موين ٿول ئي منو
 نو ورپي مصرعه "ديو درپو روني توکي هم ټکلي دي"
 ته مراد خٽکه علي خان - سعيد خان کاظم خان - عبدالقادر خان ،
 اشرف خان هجري سکندر خان شو وٺي چي د خٽکي مصرعي ته
 نوححال بابا مراد دے اوچي هر ڪله دغه شان خبره کبي چي د"خان"
 يعني نوححال بابا شعار ټکلي دي نو ورپي "ديو درپو روني" نه
 دغه مختلف الخيال نومونه خٽه توک لري .
 زما په خيال نو دا داسي ڪپدے شي چي د سعيد خٽک "ديو درپو
 روني" روني نه مراد د نوححال بابا رونيته مراد وي لکه چي
 نوححال بابا واي -

يو هي سکه رو دے چي ئي لار د حق نيولي

دو رونيته ئي نور دي يو په نم دوهم بي نم

کليات نوححال

نوچي هر ڪله د نوححال بابا ددي رونيته شته چي دهغوي نومو

دا رنه دي - دسکه رو رونه ئي مراد فقير جيل بگ دے ددي دورو

مور خلوزی وه دوه روښه ئې مېرته (ناسکه) دې چې يو چکے
 شمشېرخان چې مورې اسيره وه بل رورې ميربازخان چې مورې
 مېمندرې وه دنوشار د ملک ميرباز نور وه - چونسکه سعيد باب -
 ددغه زمانې دے په دغه خاندان کېنې تعلق لري ددغه خاندان
 د علم و فن نه پورې پورې اشنا او واقف دے نو هغه حکه يکي
 چې د خان اشعار بنکلي دي خو "دديو" يعني د خان د ديو
 روڼو اشعار هم بنکلي دي حکه چې مخکې د خان ذکر دے او ورپې
 وايي "دديو" نو په دې "دديو" سوچ پکار دے ولې چې دسباق و
 سباق نه پته لگي چې مخکې ذکر شوي سري روښه يادوي که
 چرې اشرف خان هجري عبدالقادر خان خټک - سکندر خان خټک
 ئې مواد دے نو بيا به ئې د خان نه پس دويمه مصرعه کېنې په
 واضحه داسې ليکي وو -

"دديو درېو زامنو توکي هم بنکلي دي"

نو شاعر ته معلومه ده چې دغو شمال بابا دغه درې واړه روڼه
 هم نه شاعران وو او شعرونه ئې ليکلي وو چې په دغه روڼو
 کېنې ئې خود فقير جميل بېگ د شعرو شاعري علم و ادب سره د
 تعلق متعلق واضحه اثار موجود دي - چې د منظومو شعرو نوسره
 سره ئې د فارسي گرانقدر نسخې په بشپړ و حالاتونو کېنې پښتو
 اکېډمي کېنې د دل تذکرة الاولياء - نور محمدية په نومونو قلعي
 پوځي دي باقي شوه دوه نوم، روښه شمشېرخان او ميربازخان نو
 کېدے شي چې چرته د دوي ادبي اثار وو يا دي خولا تر اوسه

په لاس نه دي راغلي او سعيد بابا ته هغه زمانه ڪنهن معلوم وو
نوڪله ٿي "خان" د دري روڻو بيان ڪرڻ دے - او دغه شان
د پرڇپڻ نڊوال اوس هم دا وائي ٿي ٻي دعوشحال بابا نور هم د پر
کتابونه وو نو پته نيشته ٻي ڇه شول ڪڍڻ شي ٻي چا سره
ڪورو نو ڪنهن پرا ته دي او بنا ٿي نه - زما ددي تحقيق خلاصه
دارنگه ده ٻي د سعيد بابا ددي شعر نه د خان دري روڻه فقير
جميد بگ - شمشير خان او مير باز خان مراد دي نه ٻي د خان زمان
اشرف خان - عبد القادر خان - سڪندر خان يا د خان نسي علي خان.
سعيد خان ، کاظم خان - او عجيبه خبره نو داده ٻي هر ڪله سعيد
خپله شعريڪي نوبيا و ٻي په دغه در پورو نو ڪنهن خان حسابه
وي دري روڻه نو پکار دي ٻي نور وے - سعيد بابا په ڪنهن نه
دے شمار و ٻي ٻي شعر خود هغه دے - دا وو زما ددي شعر متعلق
ڇپڻ نه خود ته ره بيا يو ڪل دا خبره تڪرار ووم ٻي زما دا ڇپڻ نه
يا را ٿي ختمه نه ده او نه صحتي ڪڍڻ شي خود ڇپڻي پو ٻي په رڻا ڪنهن
تر ٻي زما دغه مراد وو - ڪڍڻ شي ٻي نور قدر مند پوهان محققين
تر ٻي نه بنه او صحتي ڇپڻ را و باسي -

کتابونه

- ۱- دیوان سعید مرتبه همیش خلیل اداره اشاعت سرحد
پېښور، جون ۱۹۶۳ ر
- ۲- تاریخ مرمع و افضل خان نیک د خدائے بخنلی دوست محمد
په نوټونو سره دیونیورسټي بک ایجنسي پېښور له اړخه چاپ
- ۳- دیوان خوشحال خان دوست محمد کامل مېب
- ۴- پښتو میاشتنی مجله گڼه ۲ - ۵ ټیټه اپریل می ۱۹۹۶ ر
د پښتو اکېډمی پېښور یونیورسټي له اړخه چاپ -

صديقُ شوڪ دے

پنجونو پښتنو شاعرانو کښي د صديق په نامه گڼ شاعران
تښ شوي دي او په گڼو تذکرو کښي ې ذکر داغله دے لکه
د مثال په توگه پښتانه شعراء درېم ټوک کابل چاپ کښي ستر
محقق ارواښاد عبدالحی جيبی په صفحه ۷۷۷ کي -

محمد صديق يو خوب ژبي مټي شاعر وو چي د ۱۳۶۲ هـ ق
کال لخوا وشاکښي مرثوے دے او وائي چي د ښوي
په گريگ کښي ښخ دے -

دده يو غزل ښاغلي جيبی صاحب موندلے دے مطلع ې دارنگه ده
دا شکر دے چي ې يار داغ داغ
زلال دو سال ې دو بار داغ داغ

بل صديق چي زور منظوم طبي بياض ې د پېښور، يونيورسټي پښتو
اگېډي کښي په سلسله وار په غـ ۲۲۶ موجود دے ټول ۹۶ مخونه
لري په هر مخ ې ۱۰ شعرونه ليک دي د مياشتني باسين پېښو
اکتوبر ۱۹۹۰ په حواله ستر شاعر اديب ښاغلي رومان ساغرخنده
هم ددې طبي بياض منظومه خطي نسخه شته د دواړو نسخو په
ابتدا کښي دغه شعر ليک دے -

د حاجي عبدالله زوييه

۱۷ صديقه تحقيق بوييه

اول رنج او دارو زده كره

دغه پس ې ووايه كره

د صديق د ۱۳۰۰ هـ خوا و شا تېر شوه د د پېښور، خور و شا
اوسېدو - بل يې صديق چې اروا بنا د عبدالحی جیبی پښانه
شعراء اول ټوك كښي په صفحه ۲۸۳ ذكر كړې دے -

د صديق وژوند حالات او ديوان مونږ ته نه دے رارسېد

وې چې كوم لږ نمونې اشعار ې مونږ اوليدل ددې نه

معلومېږي چې دے يو جوشي اورند شاعر دے دده

كلام كښي د عشق او عرفان جلق برېښي او د تصوف

بڼې بڼې شكې په روان شعر كښي بيانته وي -

ددې صديق غزلي د پادري هيوز په كليد انقايي كښي يك دي په

پټ سټوډي پښتو اگېډي پېښور يونيورسټي كال ۱۹۸۲ كښي

راغلي دي ديوان صديق ې ۵۵ ۵۳ ۵۲ ۵۱ ۵۰ ۴۹ ۴۸ ۴۷ ۴۶ ۴۵ ۴۴ ۴۳ ۴۲ ۴۱ ۴۰ ۳۹ ۳۸ ۳۷ ۳۶ ۳۵ ۳۴ ۳۳ ۳۲ ۳۱ ۳۰ ۲۹ ۲۸ ۲۷ ۲۶ ۲۵ ۲۴ ۲۳ ۲۲ ۲۱ ۲۰ ۱۹ ۱۸ ۱۷ ۱۶ ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱

په كابل كښي د افغانستان د علومو اكاډمي د ژبو او ادبياتو ۱۰ نښي

ټيټپ له اړخه د ارواښاد خېبر نوال دوست محمد شنواري په سرزه

تخته په كال ۱۳۵۸ هـ ش او ۱۹۷۹ كښي چاپ شوه خو تر اوسه دا

معلومه نه شوه چې صديق ټوك دے كوم هماغه دے د چاخه

دے د كومي كورني سره تعلق لري لكه دوست محمد شنواري د

ديوان صديق په سرزه كښي يكي -

صدیق هم زمونږ د هغو پنځو ايسو شاعرانو څخه
د ډېرې سوانح او پوره واقعات ېې مونږ ته
نه دي معلوم -

د وخت د تېرېدو سره سره د ډېرو نوم وړو شاعرانو حالات
د تحقيق په رڼا کې معلوم شوي او معلومېږي يې که څنگې
وېشلې شوي ډېرې ارواښاد جيبې ېې ديوان نه وو موندلې خو
اوس دغه د ډيوان صدیق چاپ شو - د صدیق د ژوند حالات
تر اوسه په پرده کې پراته دي خو زه غواړم ډېرې د صدیق
د ژوند حالات دغه ځای ځای ځای کورنۍ تعلق د خپل تحقيق
په رڼا کې ېې ځای کړم خو دا هم ليکم ډېرې زما دا تحقيق ختمې او
آخري نه د ډېرې شي ډېرې نوم، درانه محققين يکوال ډېرې د خپل
تحقيق په رڼا کې راغې ښکاره کړې او اصل مرام ته اوږسي دا ېې
ډېرې پنځوانې شاعران تېر شوي ډېرې مالمانو محققينو پرې
بڅولنه کړې او ډېرې بنوښتونه رسېدلې او څوک د دغه
بڅولو باوجود هم لا متنازعه دي پښتو ادب کې د خوشحال
بابا کورنۍ ته ډېر لوی مقام حاصل د ډېرې خوشحال بابا د ډېرې
کې د هغوي گڼ زمانې ډېرې پښتو ادب ته ېې په نثري او منظوم
توگه لويه برخه وربخېلې دغه شان د خوشحال بابا دورې جيل
بېگ جمال خان او په روحاني دنيا کې په خواجه جمال الدين
او فقير بابا شهرت لري هم په فارسي ادب کې او هم په پښتو
ادب کې نثر او شعر دواړه وېشلې او ليکلې نو هر کله ډېرې دغه

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشنوي - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تراوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند ې او لوړ ساتلې د
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستې سره سره
په ادب باندې هم خور ورد ې او دهغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ې نوم تياره کې پروت د ې د راقم د خپلې په دنيا کې
صديق چي ديوان لري او چاپ د ې د جميل بېگ د جمال خان زوي
د ې او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې بیک دي چي د شعري ديارلس زامن وو خور ې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار د ې او د فقير بابا
په مناسبت سره ې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چي پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي د راقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت د ې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمي اکوړه خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شوه ددغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشري

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تر اوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند ې او لوړ ساتلې د
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستې سره سره
په ادب باندې هم خور ورد ې او دهغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ېې نوم تياره کېږي پروت د ېې در اقم د خپلې په دنيا کې
صدیق چې ديوان لري او چاپ د ېې رحيم بېگ د جمال خان زوي
د ېې او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير رحيم بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې يک دې چې د شعري ديارلس زامن وو خور ېې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار د ېې او د فقير بابا
په مناسبت سره ېې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چې پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي د راقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت د ېې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمې اکوړه خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شو د دغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

پنجي "رابعه بي بي" پنجه زامن وو چي نومونه ئي دارنگه وو
محمد صدیق - محمد اسحاق - محمد ابراهيم - محمد عتاق - محمد صالح
محمد صدیق په ټولو روڼو کني مشر وو د فقير بابا د وقات نه
پس د پلار سجاده نشين وو مزار ئي دخپل پلار د قبر د چارو وار
نه په مغرب کني ټان له چار ديوار کني دے په خپل ټان
کني د فقير محمد صدیق په نامه شهرت لري د پربنه عالم شاعر
صوفي ولي الله تير شو دے راقم هم د محمد صدیق په اولاد
کني شمار يي -

د جمال خان بابا د اولاد په باره کني ستر ماهر الساب
اروا بناد عبد الحليم اثر افغاني په خپل يو مقاله اخلاقامه په
خوشحال ديويو جلد ۳ شماره ۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
کال ۱۹۸۷ صفحه ۲۵ باندې يکي -

افضل خان د اذکو نه کوي چي محمد اسحاق محمد ابرا
د محمد صدیق کثران روڼه هم دده د پلار محمد اشرف
خان نه هم مشران وو هم د پربنه شاعران وو -

د صدیق د ديوان باره کني د افغانستان ستر ټېمپ نوال گران هېواد
مل رس په خپل يو تاليف دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي
چي د افغانستان د علومو اکېډمي له اړخه په ۱۳۶۳ هـ ش او
۱۹۸۴ د کني چاپ شو په صفحه ۸۱ باندې يکي -

ديوان صدیق :- ويونکي ؛ صدیق - د تدوين کال نامعلوم
د ليک کال او کاتب نامعلوم - خط نستعليق -

۵ -

يک دود: خټکي - کاغذ نرے کشمیرے -

ددې کتاب په گڼو غزلو کېنې د خټکو ژبه لجه استعمال شوې ده
ددې پورته یک نه معلومه شوه چې د صدیق د دیوان یکه دود
خټکي دے او په دې لحاظ هغه خټک و و که چېرې بل قوم سره
چې تعلق لرلو نو خامخا به چې د هغه قوم ژبه استعمالوله.
دا نو و و د یکهوال په نظر کېنې د صدیق خټکوالې ثبوت - اوس را
ددیوان د غزلو په تناظر کېنې د صدیق د زمانې د قوم د هماغے
هاڼکي اوسنک پېژندې طرف ته چوستکه د صدیق د زیږېدنې
نېټه پوره نه ده معلومه نو د دیوان په یو غزل کېنې چې
نومره ۱۳۶ لري او په صفحه ۱۰۷ باندې یک دے په هغې
کېنې د خپلې زمانې او سیاسي نظریې او پېژندونې په باب
څه معلومات راگويي په دغه غزل کېنې د پېژندو او مغولو تر
پنځه (۱۰۸۳ هـ ق) کال د محرم د میاشتې دویمه (۱۶۸۲) کال
د اپریل ۳۰ نېټه د خپېر مشهور جگره یاده وي چې د مغولي
لشکر مشر د کابل صوبېدار محمد امین و و په دغه جگره کېنې د
د بېنمن فوځ ماتي او خوره چې د دوشحال بابا په قول څلوېښت
زره فوځ په کېنې هلاک شو په دغه وخت کېنې صدیق ځان
هک بولي ددغې جگرې او هکوالې متعلق وایي -

حق د پېژندو دے که اوس بیا د ننگ د پاره

سور په شهزاده کا دغه تورخوځي نېږ

وراڻدي زه هڪ ووم چي پري ڊوب محمد امين شو
 جنه بنه شهيدان وو ڊپر مغولي شو پري ڊپر
 په دي شعر ڪنبي دشمنزاده نه مراد اورنگ زيب دے - دي سنه
 معلومه شوه چي صديق په دغه وخت ڪنبي هڪ وو ديوان
 صديق سرزه ڪنبي ستر تحقيق اروا بناد دوست محمد شنواري د
 صديق د هڪواڻي متعلق په صفحه (ز) يڪي -
 دهڪ د ڪلعي تخت معلوم ڪنبي چي دے به (۱۶-۸) ڪن وو
 په دغه حساب به د (۱۰۷۰ ه ق) د ڪلوني په حدود و ڪنبي زيب بدنه
 وي. د دغه جگه ڪال (۱۰۸۳ ه ق) وو په دغه وخت ڪنبي
 صديق خان هڪ بولي اروا بناد دوست محمد شنواري په دي حساب
 د صديق د زيب بدني ٻنپه ۱۰۷۰ ه ق بناي او هم دغه زمانه د
 فقير جميل بيگ زمانه وه د فقير بابا د زيب بدو ٻنپه هم سڃي معلومه
 نه ده ٽوڪ ڄي دنوشحال بابا مش ڪنبي او ٽوڪ ڪتر دنوشحال بابا
 د زيب بدو ٻنپه ۱۰۲۲ ه ده نوڪه جميل خان چوي مش وي نو
 د زيب بدو ٻنپه به ڄي ۱۰۲۰ ه يا ۱۰۲۱ ه وي اوڪه چري مون
 ڄي ڪتر واخو نو د زيب بدو ٻنپه ڄي ۱۰۲۲ ه ده دوقات ڪال
 ڄي ۱۱۱۶ ه معلوم دے او د ڪال ڄي د ايجدو په حساب هم د
 شعرونو په رڻا ڪنبي يڪله شوه - نوڪه چري ۱۰۲۳ ه ڄي زيب بدنه
 وي نو د قياس په روسه ڪنبي شي چي واده ڄي دشو يا دوشو
 ڪالو په عمر ڪنبي ڪنبي وي نومس ڪله چي فقير جميل بيگ واده د
 شو ڪالو په عمر ڪنبي ڪنبي وي نو ۱۰۲۳ ه سره چي شل ڪاله جمع ڪري

نو ۱۰۴۳ هـ زمانه ترې را اوځي نو معلومېږي چې په ۱۰۴۳ هـ کې
 يې واده کړې وي او چې محمد صديق يې د دغه روښني واده نه
 پېدا کېږي نو د پورته شعرونو په رڼا کې صديق ۱۰۷۰ هـ
 کې هېک دے نو په دې حساب سره ۱۰۷۰ هـ ته چې ۱۰۴۳ هـ
 ترې کړې نو د پلار عمر يې په دغه وخت کې ۲۷ ر شپږ
 څلوېښت کاله جوړېږي او د صديق عمر په ۱۰۷۰ هـ کې (۲۴)
 کاله دے او هم دغه وخت د هېکواله وخت وي د دې نه هم
 ثبوت ته رسي چې دا صديق د فقير جميل بېگ زوی دے -

دا نو يې وو د زېږېدني او زمانې حال او س گورو چې صديق
 په دغه غزل کې دخپل هماغه هابېگي باره کې څه يکي -
 درېغه که وطن په تورو غرونو د صديق دے
 مه واي په نوښهر مکې مې واي اشقر
 او بل يو شعر کې د دې غزل يکي -

که د زېږه رضا دې ده چې بجنون گورم
 تر بجنون صديق بترشته په نو شهر

او دخپلې علاقې باره کې دخپل يو غزل نومره ۲۰۵ صفحه ۲۴۵
 باندې يکي -

چې د زېږه په زازې نه پوهېږي څه کړم
 په خصلت کې مېمندي کړې خداے دنورې
 د انارو سرې دانې پېښندے نه شي
 خداے وتاته کړې اناروکې زيرې

دا ٺٺور واره شعرونه بحث غواري او پي بحث پرې اوشي
نوهله به ترې نيجه را وځي په رومني شعر کښې صديق نوبنار
او اشغور ياد کړي او بل شعر کښې ئې صرف نوبنار ياد کړي. نو
ددې نه معلومه شوه چې دا هم دغه صديق دے کوم چې د
جميل خان زوې دے او نو شمال بابا واره دے ځکه چې ددوي
کله اکورے او چشپي او خواو شاعران قې وې او حکومت ئې تر
لرې پورې وو دا علاقې په نوبنار کښې شاملې وې او په
دې وجه صديق دخپل کلي چشپي او تنگار وچې دغه هم د
دوي جابداد او کله وو ذکر په دې وجه نه کوي چې دا واره
کلي دي نوه کله چې دا واره کلي په دغه لويه علاقه نوبنار
کښې شمار دي نو په دې وجه ئې د نوبنار ذکر کړي دے کېدے
شي چې دا اشغور ذکر په وجه ځنې يکوال او لوستونکي ديوبل
صديق چې د چارسدې هشنغر ملک وو په تاريخ مرصع د
افضل خان خټک کښې ذکر راغلي او هغه ذکر د تاريخ مرصع په صفحه

۳۹۰ او اقتباس ۳۲۴ کښې داسې ليک دے

پي نامرغان کابل ته اورسېدو گماشته ئې

د فوځ په معرفت د صديق چې د چارسدې

ملک وو د بارک شاه زوې په تحصيل روان کړه.

ددې نه معلومېږي چې دا صديق بل صديق دے د چارسدې

ملک دے په چارسدې اشغور کښې سکونت کوي ځکه چې نامرغان

گماشته دده په معرفت چارسدې ته راشو دے په نوبنار

کٻي نه اوسپڻي د شاعري ذڪر ٿي هم نيشته شاعرنه دے صديق
که ذکر د اشغور کوي نوضوري نه ده پڻي صاحب ديوان صديق د
دغه شعر په وجه د اشغور وي دا معلوم شوه پڻي دا صديق
د فقير جميل بگ زوي دے د افضل خان خټک د ناکرود او جگړو
د لاسه پڻي رغد هر ټکه په تاريخ مرصع کٻي درج دي دتور و غرونو
ارماني د اشغور په لور هم راغلي دے ددي صديق اولاد د
اشغور په شهر پاؤ نوڻي کٻي کٻي په گڼ تعداد کٻي د فقير
مياگانو په نوم ٺان له يو چم کٻي هميشه دي صديق په
دغه وخت کٻي په اشغور کٻي ناست دے او د خپل وطن نونبار
دتور و غرونو ارمان کوي او ٺکه وايي

ع در پنه که وطن په تور و غرونو د صديق دے

موبزه صرف په دي صديق د اشغور کٻي نه شن داسي خو د
صديق د تره زوي سکندر خان خټک په خپل يو شعر کٻي وايي

ره سکندر په جانه کور کٻي فاقه نه يم

هميشه د خپل وطن اميد رجا خورم

دا شعر سکندر خان په دغه وخت وايي پڻي دے دغه وخت د
وخت د آفرېديو علاقې جينا کور نوڻي کٻي کٻي د هغه
ٺايم به افضل خان په اکوري حسلي کولې نو ايا موبزه ددي
شعر نه مراد دا اخلو پڻي سکندر خان د جينا کور وو ٺکه پڻي په
شعر کٻي ٿي جينا کور ياد کړے نونا۔

هېشه د خپل وطن اميد رجا خورم
دغه چې هم ياد کړي نو دغه شان صديق هم د تورو غرونو ذکر
کړې دے او دې شعر سره به څه کوو -

تر بچنون صديق بتر شته په نوشهر
دلته يو بکار او واضح شوت د صديق د ځان د هغه په دې
شعر کې موجود دے

په چې د زړه په رازې نه پوهېږي څه کوم
په خصلت کې مهسندے کړي خداے د لورې
په دې شعر کې صديق د لورې ذکر کوي او د لورې هم دغه
علاقه ده لکه خوشحال بابا هم په يو شعر کې وايي
په تيراه په سوات په لورې درېه در شوم
بيام کوم لوري ته ته بيا پې ا سمانه
او دغه شان صديق د لورې د علاقې ذکر کېو تشبېه د امارو سرو
د نوسره کوي کومې علاقې ته چې لورې وايي يا چې کوم کلي په لورې کې
آباد دي د هغې متعلق دوست محمد کامل اروا نباد د تاريخ مرصع په نوټونو کې په ۱۹۱۱ کې
څاوري ته نژدې مغرب رويه څخه شمال ته د سړاې
اکوړه جنوب څخه مشرق ته د منهي مشرق ته
دا قول ځايونه د خټکوپه لورې ته تحصيل
نوشهره کېږي دي -

ستر محقيق سرفراز خان عقاب خټک په خپل تاليف تاريخ خټک مطبع

حمیدیتہ پریس پبلسور چا پکال ۱۹۴۵ء کبھی پہ صفحہ ۱۸۲ دعوپہ
سرخط لاندی تفصیلی بحث کپے دے چي دلته کبھی لڑ غولدی یو
دود کربنی دا خلم -

خوره کادوسرا اہم مقام نلسام پور ہے یہاں اور شیدو
ریں اکورینین سے یں پشمی میں فیر میں بیگ کی اولاد سہی ہے
پہ دہی علاقہ کبھی پلوسی - د پپرو او پی رک کبھی اگو گوری پہ کن
تعداد خنکل یہ شکل کبھی ولا پی دی او دد غہ خلتو د آ صدن ذریعہ
دہ - دانوو د صدیق د حائے حایگی بارہ کبھی بحث او ددی بحث
نہ معلومہ شوہ چي دا صدیق دختکود علاقہ و و او فیر بابا
ہم ددی علاقہ سرہ نسبت لرو -

دلته پہ بل یو شہادت دعو شحال بابا سرہ دیونج نسبت د
ورارہ او ترہ دھفر دیو شعر پہ دنا کبھی یکم ہند شعر دارنگہ
دے - دا شعر دیوان صدیق پہ صفحہ ۱۵۸ پہ ۱۹۸ نمبر غزل
کبھی یک دے -

دا غزل د خان ددی غزل جواب دے
کہہ دا ساسترکی را و جا رہا سم خان سے

پہ دہی شعر کبھی صدیق دعو شحال بابا د خان " توری پہ احتراپی
ہجہ کبھی یاد کپے دے او دہنکارہ خبرہ دہ چي دعو شحال بابا د
کورقہ تولو شاعرانو دعو شحال بابا دا احترام او عزت پہ تو کہہ د خان
پہ ہجہ سرہ پہ خیلو شعرو نو کبھی یاد کپے دے نکہ عبدالقادر خان

ختک چي دنوشحال بابا زوي دے دخيل پلار ديومشهور شعر په
جواب کښې وايي -

دا غزل په پښتو ژبه چي بيان عبدالقادر کرو
دروغترن يم که بي خان واي بل يو پښتون هسي

اودغه شان اشرف خان هجري په خپله مرثيه کښې وايي -
له حيا به تن د خان خور لے نه شي
په دا نوي که هر ټورمکه بي حيا ده
کامگار ختک هم دنوشحال بابا ذکر د خان په نامه کړے دے لکه وايي
دا غزل چي کامگار او دے په پښتو کښې بي له خانه
نه دا هسي کښې نه دے هېڅ شاعر په خپل ديوان
سعيد ختک هم وايي -

خان که اطلس دا شعارو ودي دي
دديو درې روڼو ټوکي هم ښکلي دي
دغه شان کاظم خان شېدا دنوشحال بابا ذکر خو حايه د خان په
احترامي نامه سده کړے دے لکه وايي -

د افغان له شعرا په شېدا باندې
د ادب په مقتضي د خان شرف دے
شېدا خان * په دي کامير د شاعران
که مرر وده ئې عرض دي تا انشا شي

ددي مثالونونہ ثابتہ شوہ چي صديق هم ددغه کورفي
 شاعر دے د نوح شمال بابا نوم په ، احترام سره سکه دهغه د زمانو
 په خان په شعر کي ا خلي نور چاکه ذکر کړه نو نوح شمال يي یاد کړه
 خو چو زمانو او وروپروني د خان په نامه یاد کړه چي په دغه کي
 دخپل سکه دور جمال خان زوي صديق يي هم د خان په نوم ياده وي
 دخپل خاندا يي رقابت په وجه د مغلو سپکه او نفرت په خپلو
 شعرونو کي څرگنده وي او دغه نفرت په وجه هغه پښتو
 ته هم سپک گوري کوم چي د مغلو تک نوازي سکه په خپل يو غزل
 کي په صفحه ۱۰۷ باندې ليکي

توره شري بڼه ده نيمه لنگ نيمه په سر
 ورک شه د مغلو د بخشش منديل په سر
 واپه لپوني شول پښانه چي پسي زغلي
 ننگ و ته يي شا کړه له مغولو غواړي زر
 حق پښتو د که اوس بيا ونگد پاره
 سو په شهزاده کا دغه تور خوني په سر
 رواندي زه هلک ووم چي پرې دو ب محمد مين شو
 بڼه بڼه شهيدان وو پر مغول شول پرې دېر
 هېڅ نه دي نابوده يوسفري دننگ په کار کي
 نوم يي د زمري دے تر شمال دي ز بستر

خُني که منصب خوري نولا کور په نپيل وطن دي
پسي شوي د مغولو حمزه کوره گيرې خبر
حال د پښتنو د ننگ په کار کښې را ښکاره شو
واړه هېڅ کاره نه چې حيا تا مرد بشر

په دې شعرونو کښې ئې زيات رنگ د خوشحال بابا د خيال ښکاري
صديق هم هغه پښتو غندنه کړې ده کوموچې د مغولو په سرو
پښو پسې منډې وهلې او خپل ننگ ئې په هغوي خرڅ کړه وو
او د دې شعر نه ئې خو هغه خاندانې جذبې غږت ښکارېږي او په
دې وخت ارمان کوي چې

نه مومند اېمل شته نه خوشحال دريا شته

نه لښکر غلجې - له پښتو خاين شرف

او دغه شان دچند ننگيال توپيال تره خوشحال بابا وينه د صديق په
رگونو کښې تېره شوې ده او صديق هم د ميرني خلقو ستاينه کړې
ده په دې ختمه څېر نوال دوست محمد شينواري په خپله سريره
کښې بيکي -

په کلاسيکي ادب کښې صديق د لوړې پورې شاعر د په
اشعارو کښې ئې دېر داسې غزلې شته چې په نازک خيالۍ کښې د حميد
او شېب شاعر او شپول دي د مثال دپاره د ديوان په غزل
۱۱۰۶، ۳۰۹ کتله شئ نو صديق باندې د خوشحال رنگ زيات ښه

شي صديق دتوري مہڙتوب شجاعت مہڙن شاعر دے سکھ وائي

مہڙي پيہ مہڙتوب سرہ ياد مہڙي

د نامردو کلہ شوک وائي سنڌاري

د زمري نامہ پري کيڙدہ زمري ^{ڏي} ڇھ

کوان به ھن کاندي دتورو پيہ مہڙان شوخ

مئلہ چي اروا بناد جيتي او اروا بناد دوست محمد شيناري ويلي

دي چي صديق دتصوف او سلوک نہ اشنا دو صوفي شاعر ھم

وو بولتہ کيڙي مونڙ گورو چي صديق واقعي دتصوف او سلوک

د دورونو نہ تپن شويہ وو دھڙ صوفيانہ شاعري کہ اوکتے شي نو د

شعرونو نہ معلوم پي چي صديق مريدي تصوف ھم کيے وو يعني صديقي

ديو کامل پي نہ بيعت ھم کيے وو او مريدي ڀي اختيار کوي وہ

سکہ دا لانديتي شعرونہ مونڙ تہ بناي -

ھا چا و تہ خوابہ ترني شکر دي

د صديق وٺيل د پيولہ برکتہ

دمريد تعظيم د پي عزت طلب دے

داستاد طلب نہ ڀي مردودہ

تساي قباحت دا وي کہ باور کسيہ

چي مريد د خپلہ پيرہ شي مردودہ

او د غه شان د ديوان پيہ صفحہ ۲۵۰ وائي -

۱. چي ثابت په شريعت شي
 ۲. نو سالک د حقيقت شي
 ۳. د توحيد د يوه کسري بله
 ۴. چي روان په طريقت شي
 ۵. بې پرواه به د فتن کړي
 ۶. چي د پير په معرفت شي
 ۷. د تلقين ذکر حاصل کړه
 ۸. چي مشغول په محبت شي

د دې شعرونه معلومېږي چي صدیق د صوفيت او د تصوف
 درجو - منازلو د پيروي او مريدۍ او اډا بونه پوره پوره واقف
 دے او په تصوف کښي د يو استاد حيثيت لري صفا حله چي د
 صدیق پلار فقير جميل ميان هم يو ستر روحاني مقام لري او د
 جذب و مال په مستي کښي ست د لويې الله په معرفت او د
 حق رڼا موندلو د پاره سرگودانه وو او د شريعت او طريقت
 نه پوره پوره خبر وو په دغه وجه صدیق هم د دغه مکتب
 طالب علم وو او په دغه مکتب کښي لکه د پلار لور مقام لرلو.
 د دې دومره تفصيلي بحث نه پس موږ ته معلومه شوه چي
 صدیق گمنامه نه دے سوانح چي معلوم شو صدیق خټک دے
 د هو شحال بابا دسکه رور جميل ميان (جمال خان) مشر زوي دے
 د دغه زماني دے د هو شحال بابا د شعرونو رنگ پورې اثر انداز

دے - دعو شحال دوخت دجکړې ستائنه ټي کړې ټپله علاقه او
 کله ټي ټوره او نوښار ښټلې دے - او د ټورې کړنې ټي ستائيلې
 دي و منو بد ټي وښلي دي دعو شحال بابا په شان ټي - د
 مېرستوب بهادري شجاعت ستائني کړي - او څنگه ټي ټره
 د اېمل خان او دريا خان سره د هغوي د مېرستوب په وجه مينه
 ده نو دغه شان ټي د اېمل خان - دريا خان او خپل تره
 دعو شحال خان سره خپله مينه ښکاره کړي - د تصوف د مختلفو
 منازلو او درجونو واقف او د دغه مکتب استاد کامل دے او
 صوفيانه اشعارې هم وښلي ټره ټي خټکواله ده که چرې د
 بل خاندان سره ټي تعلق وے نو په ديوان به ټي بدل چا
 رنگ زيات وو نو معلومېږي ټي د خپل تره په وجه ټي
 په شعرونو د هغوي رنگ زيات دے او د پلار په وجه ټي د
 تصوف رنگ د ټي ټولو شواهدونه معلوم شوه چې صدیق
 د جمال خان رحيم بيگم فقير بابا زوي دے دعو شحال بابا وراره
 دے او د صاحب ديوان شاعر صدیق دے و بده مرغه د دوي
 د پلار حالات لایه تيار کيږي دي نو په ټېره ټېره ټي د زوي
 حالات دا وه د صدیق تعلق د راقم راځي او څېړنه يوي
 الله دي او کوي ټي نور تحقيق پرې اوشي او نور معلومات
 دا برسېره شي -

کتابونه

- ۱- هېوادمن زلي د هند د کتابخانې پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۸۲ء
- ۲- فقيرخېل فرودس شاه ميان شجره نب فقيرخېل ميان کا انجمن اتحاد فقيرخېل پشایي اکوړه خټک ۱۹۹۱ء
- ۳- رضا محمد افضل پروفېسر پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۴ء
- ۴- نوح شحال ريويو جلد ۳ شماره ۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۲ء
- ۵- د صدوق ديوان د شينوارې دوست محمد سرېزه شخړه د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۷۹ء
- ۶- ديوان د سکندر خان خټک د دوست محمد کامل مقدمې سره ادره اشاعت سرحد قصه نواني پېښور ۱۹۶۳ء
- ۷- عقاب خټک سوفراز خان تاريخ خټک حیدرآباد پېښور ۱۹۶۵ء
- ۸- ديوان اشرف خان هجري مرتبه هېش خليل شاهين برقي پېښور ۱۹۵۸ء
- ۹- جيبسي عبدالحي پښتانه شعراء اول ټوک يونيورسټي بک رېجنسي ډېر بازار پېښور
- ۱۰- خټک افضل خان تاريخ مرقع دوست محمد کامل نوټونو سره يونيورسټي بک رېجنسي خېبر بازار پېښور

ابراهيم ټوک دے

ابراهيم ټوک دے - دکوم ځانے دے - د چاڅه دے - دکومې زمانې دے - د يو ټوسوالونه دي چې ددې پخواني شاعر په باره کې پېدا کېږي نو زمونږ ليکوالو ډېر په آسانه حل کړي دي - هغه ځکه چې ځان ته دومره سرتوب ول نه دي پکار بس نو چې د څېړنې د کتابونو پاڼې وکول پکار دي - څېړدے که نور د علم ټکي پرې بيا اډانه کوي - خواږې د پاره بيا کتابونه راخلي او هغوي پرې هم پي توکه ليکي د ټولو نه مخکې به زه دلته د ابراهيم باره کې د مختلفو ليکوالو محقيقاتو د کتابونو د اقتباساتو په شکل کې د هغوي د پېژندنې او د هغوي د زمانې - د شاعرۍ او خاندان باره کې دلته او ليکنه بيا له زه د خپل تحقيق په رڼا کې څه ليکم نو په پوهېدلو کې به لوستونکو ته اساني وي - په دې نوم باندې ډېر شاعران تېر شوي دي - نو دلته چې دکوم ابراهيم ذکر کېږي د هغه غزل په "چمن ې نطير" کې راغلي دے - د پخوانو شاعرانو د غزلو يو خطي مجموعه ده - يو انگريز محقيق پادري هيوز د دغه خطي نسخې نه په خپل کتاب "کلید افغاني" ددې شاعر هم يو غزل راخستے دے د کلید افغاني په سر کې د افغانستان د

ستر محقق عبد الله خد متگار په هر شاعر تعلیقات درج دي هنو
لیکي -

دچمن بی نظیر د شعر د شاعر په باره کښې یو احتمال
داده چې نوموړي دي د کالو خان دغه ابراهیم
شاه وي حکه چې دي د کلید افغاني د تدوین
د زمانې د شاعر او لسي شاعر وو او د
فیاض کیسه چې په کلید افغاني کښې راغلي ده
ده تشکیل کړې ده د دي نوموړي شاعر په باره
کښې نور څه معلومات چاته هم نشته - (۱)

ستر محقق پوهاند محمد افضل رضا صاحب د ابراهیم باره کښې د پټ
ستوري کتاب پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ په صفحه
۹۳ باندې لیکي -

داقم المعروف محمد افضل رضا) ته پټ ستوري د
تحقیق په لړ کښې د محمد ابراهیم د لاس لیکي د
انون قاسم فوائد اشرفیت نوم کتاب په لاس
ور غلو چې په پښتو اکېډمي کښې موجود د
په آخر کښې لیکي دي

"محمد ابراهیم متوطن خټک مصري بانده"

۱۱) پادري هیوز کلید افغاني کابل چاپ صفحه ۱۱۹ د چاپ نېټه
۱۳۵۶ کال د زمري ۱۵ -

اوصا کله چي صفي الله ختيک د بانډي ملا د مصري
 بانډي نوښار تحصيل وو نو کيد ۷ شي چي ابراهيم
 حقه ورځي په مصري بانډه کني هم تېرې کړې وې
 او حکه ي صفي الله ختيک په تېر وشوؤ عالمانو
 کني ذکر هم اوکړو۔

د ابراهيم باره کني د افضل رشامې د وېشانته پس هغوي د ستر
 محقق ارواښاد عبدالعليم اثر افغاني صېب يک هم په دې کتاب کني
 هم په دغه صفحه ۲۹۳ يکي۔

د ښاغلي اثر د يک مطابق ابراهيم د سوات د
 مشهور بزرگ پير پونده مېږ په اولاد کني يو
 ډېر لوي عالم روحاني بزرگ او د پښتو ژبي
 د پخواني طرز اسلوب په يکونکو کني د موزوني
 طلبي شاعر او اديب تېر شوه د۔

په بل حله کني هم په دغه صفحه ۲۹۳ د پټ ستوري کتاب
 پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ د اثر صېب يک يکي۔
 او د ابراهيم د ليکلو طرز د انجون دروېزه د بک
 په سپړوي کني د ۷ هر کله چي صفي الله ختيک
 په مياشت د صفر المنظر ۱۲۷۳ کني دده ذکر د
 تېر و شوؤ عالمانو په حيث سره کوي د ۷
 او د ميان صېب محمد عمر د شمس زوي عبيد الله
 ميان گل د خپل کتاب هفت پېگړ په ديا چه

کښې دده ددې قيصې نوم ياد کړې دے او حضرت
ميان گل په ۱۳۲۳ هـ کښې وفات شوه دے نو
وېلے شي پچې حاجي ابراهيم بابا د ۱۳۰۰ په زمانه
کښې تېر شوه دے -

اوس راتو د بناعلي محقيق پروفيسر محمد افضل رضا صيب د بل کتاب
"د پښتو غزل" چاپ پښتو اکېډمي پېښور کال ۱۹۷۸، صفحه ۱۴۴
باندې يک ته هغوي ددې نوموړي شاعر باره کښې ليکي -

ابراهيم د سوات اوسېدوونکې وو - د پير پر بنده
صيب په اولاد کښې وو د ۱۳۰۰ هـ په زمانه کښې
تېر شوه دے د زقوم بادشاه اوسېدوونکې
قيصې هم ليکلي دي - قلبي ذخيره ېې په
قبر کښې کښې دفن ده لاندېښه يو غزل ېې
کلید افغاني کښې نقل کړې شوه دے - غزل ېې
د پښتو د قديم غزل ټولې ټوټې لري ټوټې
غزلې ېې راقم الحروف "پټ سوري" کتاب کښې
درج کړي دي -

د افغانستان ستر محقيق او نوميال يکوال ارواښاد عبدالحی جيبی
صيب د ابراهيم په باره کښې دخپل تاليف پښتانه شعراء اوله حصه
چاپ پښتو ادبي مرکز سرانې ټورنگ بنون کال ۱۹۸۴، صفحه ۷۵
باندې ليکي -

ابراهيم هم د هغه شاعرانو نه يو دے کوم چي په

گمناوی کڻي مردے - حالات او دیوان ٿي نه
دے پاڻي دده بس دکلید افغاني په ذریعہ یو
غزل تردی وخته ژوندے پاڻي دے او دے
مون دهنی په وجه دیو نه شاعر په
چٿ پښتو -

۵

چي د عشق سودا په سوکرم کله مرد یم
سر پر بسکپه په میدان کڻي د عشق فرد یم
د عشق نوم حُکله په ما باندې سهي شه
وچي شونډې لوندې سترگي کونه زرد یم
د یادداشت بھرہ به بیاموم امید دے
لکه تن چي شغول شوے په یاد گو دیم
که ٻي سر او مال دیار په مینه لار شي
خدا ٿي دې نه کړه که پري گوم یا پري سویم
تعلق هستي ٻي دواړه پسي شا کړه
جریده د عشق په لار کڻي روان فرد یم
دامن واخله چر ٻي گود اوده نه شي
خسته پروت دیار په در کڻي لکه گس دیم
بپردان د عشق له سوزہ خیر نه شو
بواہیم حُکله منت بار د اهل درد یم

۶۹

د افغانستان بل ستر محقيق هېواد مل زلمې هم د ابراهيم باره
کښې يکې -

ابراهيم از شعراى قديم پښتو است پادى هېوز غزل ابراهيم
دا از چمن به نظر رگيد افغانى تمجب کرده ابراهيم غزليات
عشقى يروود تذکره نويسان، پښتو شعر و شرح حال ويدا
ضبط کرده اند از دست -

۴. بي دردان د عشق له سوزه خېدرنه شول
ابراهيم حککه منت باد و اهل درد يم (۲)

دانو وو د ابراهيم په باره کښې د مختلفو محققينو د - تاريخ په رڼا
خه پر شان پېژندنه چې څوک وو د کوم زمانې وو - شاعر وو
بزرگ وو صوفي وو په دغه تېر شوي تحقيق باندې پر شان
سوچ پکار ده او چې په اختصار کې حاج واخلو نو معلومېږي
چې دغه ټول حقيقتونه د تضاد ښکاري او په يو وخت مختلف
بيا نونه بيان شوي دي بناغله افضل رقما هېب په يو ځای کښې
يکې چې د يو خطي نسخې له مخه متوطن ختيک د مصري بانډې
نومبار وسېدونکې ده او په بل ځای کښې د اشرهېب په وېسنا

۲. زلمې هېواد مل فرهنگ زبان و ادبيات پښتو چاپ وزارت

تعليم و تربيه کابل کال ۱۹۷۷ صفحه ۷، ۸

متفق دے چي د سوات د پير پوند، اولاد کني دے او هم صفه غزل
چي يکي کوم چي جيري صيب يکله دے -
البتہ ارواڻاد جيبي صيب به گننامہ شاعرانو کني اچو لے
دے او هغوي ته چي حالات نه دي معلوم دهغوي دا يک د
قدر وړ دے -

دا حئي چي بز د خپل نظر په تله او تلو هر چاته
حق حاصد دے چي خبرته او کوي زه خبرند وال نه يم خو
دنه د ابراهيم باره کني د خپلو معلوماتو په رڼا کني خپله يو نظريه
لرم - او خپل دې يکاته حتمي نه دايم - دنه راقم الحروف د
تپرشري يک او تحقيق په رڼا کني څه معلومات او د خپلو معلوماتو
د زخيز کوي يو کول غواړي - او لوستونکو ته د ابراهيم په باره کني
خپله خبرته پيش کول غواړي -

د ابراهيم غزل په چمن بي عدیل وگنښن بي تمثيل کني چي دميان
انگړکل کا خپل تاليف دې کني دکوهم شته ميان انگړکل دا کتاب
په ۲۵ رمضان ۱۳۰۱ کني يکله دے او په دې کني درخوانو
غوره هغه شاعرانو ذکر کړے دے کوم چي دنوشحال بابا، رحمان بابا
وغیره، تر وخته وو -

خبرته چي هر کله څوک کوي نو داخلي او خارجي شهادتو
ضروري دي د چاپېرچل حالات او دنزدې زمانې حالات د
هغې نه پسته حالات نو تحقيق بيا هله پکار دے دا سپي نه چي
بي توکله بي تحقيقه کله د سوات او کله دمصري بانو چي راقم الحروف

چي کومہ نظریہ د ابراہیم بارہ کبھی پیش کوی ہفہ بہ دبرہ درج
شوی شہادتونو یہ تہ تہی او پیش کوی بہ ئی -
میاں انجمن چي دکومو شاعرانو نو ذکر یہ خیل کتاب کبھی کرے
دے تو ابراہیم ئی دکومو شاعرانو یہ زمانہ کبھی اپولے دے د
دہ غزل دکومو شاعرانو د وخت سرہ قافیو ردیفونو سرہ سمون خوری
نوددی نہ معلومہ شی چي دے دہفہ وخت شاعر دے نو، سوچ
بہ موزن تہ یو لار اویشائی زمونز رہنمائی بہ وکری او بیابہ موزن یہ
دغہ لار خیل مرام تہ تگ کوو دغہ زمانہ یہ شاعرانو کبھی نو شحال با
ہم یاد شوے دے پینتو ادب بانڈی ددہ او دوی دخالدان لوی
احسان دے - نو شحال بابا نہ را واخلہ زامن - نمسی کوی ئی ہم
دپینتو ادب خد مت کوی لگیادی - او پینتو ادب تہ وده وکوی -
دغہ شان د نو شحال بابا مشر رور چي یہ جمال خان - جمیل خان
نواجہ جمال الدین نومونو بانڈی یہ مختلفو موقعو یاد شوے
ہفہ ہم نکہ دخیل رور دتوری او قلم خاند دو او یہ ادبی میدان کبھی
دخیل رور نو شحال بابا تہ روستونہ وونو بن صرف فرق دا وچ جمال خان
بابا د تصوف، سلوک، معرفت لار خیلہ کر ددی شہر با وچ جمال تہ بابا شاعری
ہم کوہ د شاعر یہ بارہ کبھی افضل رضا مہ پتہ سوری نو کباب او دافغانستان نویائی
اوستر یگوال عبداللہ خد شکار بختائی یہ پینتاتہ شعراء پنجم
توک کبھی یہ رومنو صفحو کبھی نو سرہ د ہفوی دشعرونتو
غزلو دہر یہ و ناحت سرہ کرے دے - دوی خطی نسخی د تذکرہ
الاولیاء او نور محمدیہ یہ نومونو یہ فارسی ژبہ کبھی یکٹے یہ

پښتو اکېډمي پېښور کېږي پرې دې دغه شان الرشيف سټي
افغانستان کې هم يو خطي د فارسي نسخه پرته ده چې وس
وس هغوي د مناقب شېخ رحيمکار په نوم چاپ کړې ده زما دې
مطلب د دے چې دغو شمال بابا سکه دور هم په ادبي ميدان کېږي
د چانه روستو نه دے نو دغه شان د جمال خان بابا زامنو هم خپل
خانداني روايات قائم او برقرار ساتلي دي - نکه د جمال خان بابا
زوي محمد صديق چې د هغري نه پس سجاده نشين هم وو د هغوي
ديوان چې دکابل نه د ديوان صديق په نوم چاپ دے -

راحم خپلې مدعا ته چې ابراهيم زما په نظر کېږي څوک
دے توکومه چې زما تحقيق دے نو ابراهيم گمنامه نه دے د جمال
خان بابا زوي دے سکه د خپل توه او پلار شاعر وو - صوفي وو
بزرگ وو - لوستونکي به وايي چې تا سره څه ثبوت دے دته به
زه د خپل گران مشر ميان فردوس شاه فقير خپل د مرتب شوې شجر
نسب نه خواله ورکړم -

لس
د جمال خان بابا څلور بيبياني وې د هغوي ديار
زامن وو يه هغه بيبيانو کېږي د بي بي رابعې
چې په قام اسماعيل خېله وه پنځه زامن وو
چې نومونه ئې په دې رنگ دي -

- ۱- محمد ابراهيم ۲- محمد اسحاق ۳- فقير محمد صديق ۴- محمد عناق ۵- محمد صالح (۳)
 - ۳- فقير خپل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خان خپل فقير خپل
- ناشر انجمن اتحاد جمال خپل چشعي اکوړه خټک د چاپ کال ستمبر ۱۹۹۱ م

دا رو ښه ثبوت څي دغه شاعر څي ذکر ٿي به ڇهن ٻي مدد مل وگهڻ
ٻي تمثيل ميان اٽڪر گل اوکيد افغاني کڻي يادري شيرز کړي
دے گمنامه نه دے گمنامه ځکه دے څي چا تحقيق نه دے کړي د
فقير جيل بېگ جال خان زوي دے ځکه ٿي هم په دغه کتاب کڻي د
يوې زماني د شاعرانو په قطار کڻي ځائ کړي دے.

دغه شان بنا غلے افضل رفا هب بيگي څي هغه د مصري بانډي
متوطن ختيگ څي د تمثيل نوښار يو کله دے اوسېد وکله وو د مصري
بانډي لږ محل وقوع مصري بانډه په اکوري کڻي د سيند په څار
ده بلکه دا هم وپلے شي څي اکوري او مصري بانډه کڻي فرق
نه وو بلکه هر کله څي سيند يعني اباسين خيل رخ بدل کړو نو
مصري بانډي ٿي جدا کړه اشرف خان هجري هم دا په خپلو شعرو
کڻي په تاحت هم ياده کړي ده د جمال خان اولاد په پشمي - اکوري
نھال پوره - نظام پور - شېدو او دغه شان په نورو خواوشا
کلو کڻي آباد دے - دا هم يو ثبوت دے کېدے شي څي ابراهيم بابا
په مصري بانډه کڻي سکونت اختيار کړي وي ځکه څي مصري بانډ
او دغه قول نزدې خواوشاکي خود غويي ملکيت او جايداد و
دلته به زه د ثبوت په توگه د ارواښاد ستر محقق عبدالحليم
اشرفاني هب يو ليک ته دوستونکو پاملرنه را وگرځوم هغوي په
خپل يو مضمون څي سرخط ٿي "اخلاقاً نه" دے کڻي بيگي -

افضل خان دا ذکر نه کوي څي محمد اسحاق - محمد ابراهيم

د محمد صديق کشران روښه هم دده د پلار محمد اشرف خان

نه هم مشران وو هم د پرېنه شاعران وو په شال
کښې د فقير ابراهيم پشتمې سهروردي يو غزل

دا وړم -

چې د عشق سودا په سرکړم کله مرديم
سر پرېکړه په ميدان کښې لکه فرديم
چې دردان د عشق له سوزه خپرونه شو
ابراهيم حکم منته يار د اهل درد يم (۴)

هغوي يکي په دې غزل کښې مصرعه جريده د عشق په
لاړکښې روان فرديم دا بنايې چې ابراهيم په مقام د فرديت کښې
وو چې د فنايې الله مرتبه ده چرته د مقام فرديت خاوند ابراهيم
او چرته د افضل خان پلار محمد شرف خان هجري بکن افضل خان
چې ذکر نه کوي -

دا وود اثر صيب يک - دلته کښې اثر صيب هم دغه ابراهيم
بانه کښې بل شان يکل کوي - کېدے شي چې هغوي په دې نېټه
رسېدے وي چې هغه مخکښې تحقيق سېي نه وو بلکه هرکله چې
هغوي ته معلومه شوه چې جمال خان بابا په زامنو کښې هم شته
او د مصري باندي او سپدونکې دے نودرې نه معلومه شوه چې
دا ابراهيم جمال خان بابا زوي دے - جمال خان بابا چې په فقير بابا
مشهور دے د غوثيت او قطبيت د درجو نه تېر شوه دے دغه

۴ - خوشحال ريويو شماره ۱۰ پښتو اکبري پېښور چاپ کال ۱۹۸۷ ص ۷۵

شان د اولادېم تربیت کړې او وخت په وخت کې زامن هم سجاوه
نشین پاتې شوي او د تصوف، سلوک، مختلف درجاو نه تېر شوي نو
شاعري کې هم د تصوف په رنگ کېنې رنگ ده بلکه په یو غزل کېنې وایې

یې خبر په اسرارته شي د هو هو
په هغو بیرو د هر چا شه تو تو
له اوله پرې د قتل فترې زه کړم
د غافل په غزا کې هي رو رو
شوک غافل خاموشه ناست وي مستغرق شو
شوک فاخته غوندي ندې که په کو کو
بې افتابه زره پا یې نه ده
بنکاره وي دغو په مخ سره یو یو
د ستا مخ زما دسترگو منظر گاه دے
ستا مخ په اورې سترگې شوې لو لو
بې دردان به اهل درد نه شي براهیمه
هرې لري که په سل خله کړې فو فو (۵)

د عبدالقادر خان خټک یو غزل هم په دې قافیه باندې لیکل شوی دے

۵ - رضا محمد افضل پټ ستوري پښتواکېمي

پېښور یونیورسټي ۱۹۸۴ م ۳۹۷

چا موندلے دے نارې وھي ھو ھو
ٹوک طالب خني پستنه کا کو کو
عريشان ي پرستش کا له فوشيا نو
فرشيان هم پسي گويي په سو سو
د دوئي خبرې مږ کوه مطربه
په نغمه کني يو يو وايه نه دو دو
چي راغلي له عدم دے وجود ته
اوز يو ترسبه کا چي به خو خو
دقوافي شاهين ياغي شورابه نه شي
که فریاد د عبدالقادر کاندې قو قو

د عبدالقادر خان بابا هم په دې غزل کې د تصوف رنگ دے -
دغه شان په چمن کې نظير کې د خوشحال بابا عبدالقادر خان
ختک ، اشرف خان هجري ، کامر ختک ، سعيد بابا سکندر خان ختک
د غېره و غېره دهغه شاعرانو غزلې ليکلي شوي دي کوم چي
دغه ټول ديوي زماني شاعران و - او ابراهيم بابا هم ددغه
زماني د شاعرانوييه قطار کې اډولے شوے دے -
په ټول تفصيلي بحث به ننږين نظر واپو -

د جمال خان بابا د وفات زمانه ۱۱۱۶ هـ د ۵۵ - د ابراهيم بابا زمانه
۱۲۰۰ هـ ليکلي شوي ده خودا زمانه نظر کې د عبدالقادر خان ختک
همزولے کم و بيش د ۱۱۴۲ هـ زماني دے ځکه چي غزلي ي ديو
بل په قافيه يوشان بکاري -

ابراهيم بابا متوطن نختک د مسري باندي اڪوري اوسپونکي
دے دغه ٿي د اوسپون اوکلي تپوت دے بل تپوت ٿي دا سڀ
نيشته چي چرتي په ليک کني راغلي وي دا ابراهيم بابا په غزلونو
باندي د تصوف رنگ هم پروت دے -

ابراهيم بابا د عبدالقادر خان سکندر خان دي د زماني په شاعرانو
کني بنودلے شوع دے -

د نوح جمال بابا د سکه دور جمال خان بابا په تبعه کني دا ابراهيم
بابا نوم شسته او د زماني سمون ٿي هم دهغوي د زماني سره دے -
ددي تحقيق په رڼا کني دا ثابت شوه چي دا ابراهيم بابا
هم د جمال خان حميد بيگ فقير بابا زوي دے د مور نوم ٿي بي بي
دابعه وو په قام اسماعيل خيله وه - ضروري نه ده چي بس
دا تحقيق سهي دے بلکه زما ددي مضمون ليکو مطلب دا دے چي نور
پياوړي تحقيقات دي هم لٽون اوکړي اويته دغه موضوع دي
خه او ليکي چي داروان نسل ترې خبر شي -

کتابونه :

- ۱- رضا محمد افضل پروفيسر پښتو پښتو اکيډمي پېښور
يونيو رسټي ۱۹۸۳ء
- ۲- رضا محمد افضل پروفيسر د پښتو غزل پښتو اکيډمي پېښور،
يونيو رسټي ۱۹۷۸ء

- ۳- ڀيرو زياردي ڪيڏا فغافي د ڏٺو ڏيوي عبداللہ خدا متڪار
نعتاني په سرزده ڪابل ۱۳۵۶ ش ۵ -
- ۴- نوشحال ريوي شماره ۱ پښتو اڪيڊمي پښور يونيورسٽي ڪال
۱۹۸۳
- ۵- صواد مل زلعي فرهنگ زبان و ادبيات پښتو مطبع تعيم و
تربيه ڪابل ۱۹۷۷ء
- ۶- خټک عبدالقادر خان خدا يفته خټک مڌونه و مرتبه انوار الحق
سيد يونيورسٽي بک ايجنسي خيبر بازار پښور
- ۷- جيبي عبدالحميد پښتانه شعراء اوله حمده يونيورسٽي بک
ايجنسي خيبر بازار پښور -
- ۸- فقير خيل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خيل انجمن اتحاد
جمال خيل پشيمي اکوريه خټک سٿير ۱۹۹۱ء -

نوم وروکے شاعر

محمد سعيد اودهغه قلمي آثار

زموڼ د پښتنو په هره قبیله - خاندان او قوم کېږي د پرلومو
لومو شاعران - ادیبان - عالمان سپر شوي دي چې ځيني ښکاره
دي او ځيني اوس هم په تیارو کې پټ دي را برسېره کول غواړي -
خو دغه خلقو د علم خزانې زموڼ د ناپوهی په وجه ورځ په
ورځ گړوونو کې پټېږي او موږ د دغه خلقو د علم خزانې نه
مخرومه پاتې کېږو او زموڼ د د پښتنو په سیمه کې اوس هم داسې
لویې لویې علمي کورنۍ شته چې په هغې کې د لویو لویو شاعرانو
ادیبانو عالمانو کتابونه په چاپي او قلمي شکل کېږي نو دې
پراته دي او دغه خلقو سره یې هېڅ قدر و قیمت نېشه
او د دغه ناپوهی په وجه دغه پوهه خلق اوس په نوم
ورکو کې شمار له شي چې زموڼ د پاره د پرلومو زیان د کله
چرې دغه قیمتي علمي سرمایه را برسېره کړه شي نو د رازان
وخت تل به ترې د پرځه زده کړي - ولې چې دغه نوموړو پوهانو
د علم په وجه نه صرف موږ د علم درناوه متور شو بلکه رازان
نسل به هم په دغه لارځپل تگ تېن کړي او ذهني ثقافتی

سياسي علمي پر محنتگ به نور هم مخ په وړاندې کړي نو ددې
هر څه باوجود داسې علمي کورنۍ هم شتم چې هغوي غواري
چې دهغوي داسلافو کارنامې دې په ډاگه کړي شي په دې
سلسله کې چې زه نن دکوم نوم وړکي شاعر - عالم نوم رابرسېره
کول غواړم او د نوم نه ئې گډونه سندرم او دهغوي ورک
قلبي آثار راښکاره کولو باندې خپله مقاله بناسته کوم په دې
سبب چې د پښتو ادب په باب کې نوې اضافه وښي هغه نوم
ورکي شاعر - عالم ميان محمد سعيد دے باندې چې اول په دې رڼا
واچو و چې دوي څوک دي دکوم ځای دي په کومه زمانه کې
ئې ژوند تېرولو او دکوم خاندان څخه تعلق لري ددې معلوماتو
حاصلولو دپاره به موږ دوه لارې چلولو يو لار د ميان محمد سعيد
د قلبي آثارو په رڼا کې او بيله دهغوي د خاندان د افرادو
د ليک يا زباني شهادت نه چې په دې وخت کې ژوند تېروي او دې
سره به موږ ته دوه اړخيزه گټور معلومات په گوته شي - په
ختيکو کې د بهادر بابا چې ابک بابا باندې شهرت لري کورنۍ په
مذهبي سياسي - علمي او ادبي لحاظ سره لوړ مقام لري د
بهادر بابا نوم په روحاني دنيا کې لکه د ځلنده ستوري ښکاره
دے او هم دغه شان دهغوي زامن د سلوک د لارې دستخو
ريافتونو نه تېر شوي او د غوثيت او قطبيت درجات ئې موندلي
د بهادر بابا (ابک بابا) د دې زامن وو چې دهغوي نومونه
دا دنگه دي -

۱۔ حضرت کسیر گل معروف بہ کاکا صاحب ۲۔ حضرت حیات بابا
۳۔ حضرت شیخ عفتان بابا

دوہی پہ تائید کینی د حضرت کسیر گل بابا (کاکا صاحب) د زوی
حضرت حلیم گل بابا کتاب مقامات قطبیہ و مقالات قدسیہ چہ میاں
مہند اللہ کاکا خیل پہ فارسی ژبہ کینی چاپ کړی او پہ اردو کینی ترجمہ
پئی اروا بنیاد عبدالوازیق کوثر کړی د ۵ پہ صفحہ ۲۳۶ باندی لیکي
حضرت صاحب کے دو بھائی تھے اور دونوں صاحبان
ولایت تھے ایک حیات خان صاحب اور دوسرا شیخ عفتان تھا
جو کہ شیخ جی کے گنبد کے نزدیک دفن ہیں۔

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو او دوارہ د ولایت
خاوندان وو د نوم حیات خان او دوہم شیخ عفتان
نومہد وچ د شیخ جی (کاکا صاحب گنبد سرہ نزدیکی بنسخت
دی -

د غہ شان تاریخ موضع د افضل خان خٹک کینی ہم د غہ ذکر
شوے او ستر تحقیق اروا بنیاد سرفراز خان عقاب خٹک ہم پہ خیل
کتابچہ "کاکا صاحب" کینی پہ صفحہ ۲۹ لیکي۔
کاکا صاحب کے دو بھائی تھے ایک کا نام حیات خان اور
دوسرے کا نام شیخ عفتان۔

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو دیو نوم حیات خان او
د بیل شیخ عفتان وو۔
د غہ کتابچہ "کاکا صاحب" پہ صفحہ ۳۰ د مناقب شیخ رحیمکار

د ميان شمس الدين كاكخېل (قلمبي) په حواله سرفراز خان عقاب خټک
د کاکا صېب د روڼو باره کښې يو شعر د اشان پېش کوي

د دۀ دوه روڼه په ځان

حيات خان او شېخ عفاڼ

د بهادر بابا زابک صېب د دې زامنو د اولاد سلسله په دې
دولده چې د کاکا صېب اولاد ته کاکا خېل ميان کان وايي او د حيات
خان او شېخ عفاڼ اولاد ته ايک خېل ميان کان وايي په دې دواړو
کورنو کښې لوسته عالمان - شاعران اديبان تېر شوي او
اوس هم شته زمونږ د دې مقالې دا نوم وروکے شاعر - عالم ميا
محمد سعيد د ابک خېلو ميان کانو د کورنۍ سره تعلق لري په
نن زمانه کښې په ابک خېلو ميان کانو کښې خدايې بڼېلې ميان
سپېد رسول رستا ستر شاعر - اديب محقق - عالم تېر شوے ابک
خېل ميان کان تر لري لري علاقه کښې پراته دي -

د ميان محمد سعيد شېخه نسب چې راقم د هغوي د عمسي مولانا
سلطان محمود صاحب پېش امام د مير زمان بابا جات واقع لوند
نور روډ کا تېلنگ نه تر لاسه کړي او مننه ئې کوم دارنگه ده

ميان محمد سعيد بن ميان محمد جنېد بن ميان عباس گل

بن ميان امير الله بن ميان عبدالله بن ميان يوسف

بابا بن ميان عباس گل بن ميان اسماعيل بابا بن ميان

لائق شاه بن ميان علي خان بن ميان شېخ عفاڼ بابا

بن بهادر خان بابا معروف به ابک صاحب -

مياں محمد سعيد د مردان ضلعي د کاتينگ کلي په اوډيگرام کښي
زېږېدلې وو د زېږېدنې نېټه ټي ١٢٦٣ هـ ق ده د مياں محمد سعيد
کشر رور عبد الجليل نومېد وچې په ١٣٠٤ هـ ق کښي مړ شو د دغه
دغه شاعر - عالم مياں محمد سعيد د زامنو نومونه دارنگه
دي -

مياں عبدالواحد - مياں غلام محمد - مياں غلام صدق

مياں سلطان محمود ، مياں سېد محمود

په زامنو کښي ټي د غلام محمد اولاد نه وو او د نورو زامنو نه ټي د
اولاد سلسله جاري ده چې اوس هم په کاتينگ کښي د ابک خېلو مياں
مکانوپه نوم ژوند او وخت تېره وي د مياں محمد سعيد دوه بيايي
وي - مياں غلام صدق او مياں غلام محمد د مشرې بي بي اولاد
وو او نور زامن ټي د کشرې بي بي نه زېږېدلي وو - په زامنو کښي
ټي غلام صدق ډېر ښه خطاط وو شاعر هم وو د غلام صدق
د لاس يو قلعي د اشعارو جونگ هم په لاس راغلي په دغه
جونگ کښي د ديار لسې او شوار لسې هجري د شاعرانو اشعار
درج دي چې په هغه شاعرانو کښي د يوڅو نومونه دارنگه دي
غلام صدق په خپله چې په مياں گل تخلص سره شعريکي - ملا فضل -
علي احمد - خيرے - مختار - خاکسار - مياں محمد سعيد چې د غلام
صدق پلار دے - وغيره نورو شاعرانو شعرونه - داڅو وو د
مياں محمد سعيد د ژوند خاندان ځائے ځاښېن ے - اولاد او
زېږېدنې متعلق معلومات -

قلمی آثار

میاں محمد سعید ددیارسہی ہجری یونوم وروکے
 خوب ترپی شاعر او عالم ووچ پہ سعید تخلص سره ئی شعر ویپی
 ددوی پہ قلمی آثارو کئی پی کوم قلمی آثار پہ لاس راغلی
 دا آثار پہ پښتو ادب کئی دیونوی باب (ضافه لری هغه خطی
 آثار پہ دارنگه دي -

۱- فتح العراق ۲ سفرنامه بنگال
 ددی آثارو تفسیری ذکر پہ دا ډول دے

۱- فتح العراق :

دا دمیان محمد سعید دلاس نیکے شوپی خطی پښتو منظومہ
 نسخہ ده چی دراقم سره په کتب خانه کئی ټولنی ده اوس اوس په
 مارچ ۱۹۹۸ کئی په لاس راغلی په دې کتاب کئی میاں محمد سعید
 دزقوم بادشاه دجنگ قیصه په ډېر تفصیل سره بیان کړې ده او
 په دغه مناسبت سره ئی ورته نوم "فتح العراق" ایښودے۔
 دلته دا خبره یاد لرل پکار دی چی د "جنگنامه زقوم" په نوم یو وره
 کتابچه چی ۱۶ مخونه لری په هندو پرېس دهلې کئی چاپ شوپی ددی
 نسخی مؤلف "امیر" نومېږی او سبله نسخہ د محمد ابراهیم دزقوم
 باد... اہ قیصه نومېږی په خطی شکل کئی پښتو اکېډمی پښتو
 یونیورسټی او د افغانستان د ستر محقق گوان زلمی هېوادم
 صېب په کتب خانه کئی موجوده او د میاں محمد سعید دا جنگنامه

ز قوم درېم دريافت دے دا کتاب په پښتو مثنوي کې ليکل شو دے
په حېم ۱۷۹ مخونه لري - کاغذ يې يورپي دے ژبه يې ختيځي ده په
قطع ۲۵×۱۴ سټي ميټر دے خط يې نستعليق دے په توره سياهي
ليکل شو دے يوڅو مخونه يې په شنه سياهي ليکلي دي د کتاب
د مخ (۱) نه تر (۳۹) مخه پورې " حمد - حکايت - مناجات - نعت - مناجات -
صفت چهار يار - بيان مودش زمان و حالات جهان - حکايت - سبب
تاليف کتاب بيان حالات خود" ليک دي ورپسې د (۷۰) مخ نه تر مخ (۱۷۹)
پورې د ز قوم بادشاه د جنگ قيصه په تفصيل سره ليکلې ده او په
آخري خاتمه په عنوان " نبي الخاتمه کتاب و تاريخ" سره کېږي ده د کتاب
په باب " سبب تاليف کتاب و بيان حالات خود" او د کتاب د ليکلو وجه
يکي خود اختصار په توگه به دلته ليکم چې په ۸ ماه محرم الحرام
۱۳۰۳ ق د محمد سعيد کشرور عبد الجليل په ډکه جلال آباد علاقه
گوداب ملک ننگرهار کې وډاکوانو د لاسه شهيد کړے شو لکه يکي -
په مقام کېږي د ډکي غلو مفسدانو
دے شهيد کړو او حال واورئ اے يارانو
د خپل رور په غم کېږي غمجن شو او د ډېره غمه او دکورنئ و اقتصاد
مشکلاتو له سببه هندوستان ته په سفر لاړو په دې سفر کېږي د
زياتو مشکلاتو سره مخامخ شو دلته دا ياداشت د پاره ليکم چې د
دغه مشکلاتو حالات يې دراقم سره دهغوي د لاس ليکلے ليک په
فارسي کېږي چې خپل عزيز ته يې د هندوستان د آسام نه په نومبر ۱۸۸۹
کېږي په تفصيل سره ليکلې او په کتاب فتح العراق کېږي هم دسې حالات

بيکي رص ۳۷)

هر کله چي راغله دوار پيلوخته
ماوے راشه ددي نپيل ملکه وتخته
سفر وکړه کوندا ددي داسه آسان
په سفر باندي ورکېږي مدام گوان
ماوې راشه برابر دهند په لور حه
برابره دغه گاډي کښي د اور حه
نوروان شدم کوره هغه آنه
شوپه زړه کښي پي بنه نيت دهند وستا
لازم شکه کوز دکن ان ويرا ساه
په فراق فراق کښي تل په غم کښي ژاړه
نه پي يار نه پي شوک دوست دلاري مل وو
يک تنه زما په زړه دغه غوبل وو

د کتاب سبب تاليف هم په صفحه ۳۸ بيکي -

خاص پور شوې د کتاب دې دپاره
ملک دهند وو پښتو هم نه وه اظهاره
نور پي خان شغولو جوړې کتاب کړ
د کتاب پي د غزا په يوباب کړ
د سره هم شته د دې پي قيصي نورې
د عبت او نصيحت که پي گوري

د کتاب د نوم باره کښي بيکي رص ۳۸)

ورته نوم شو مقرر فتح العراق بيا
په فارسي کښې دغه نوم لري او راق بيا
د کتاب آغاز بسم الله الرحمن الرحيم نه ورسته داسې کوي
اول حمد د پاک الله رحمن رحيم دے
چې خانق دازق جبار خبير عليم دے
چې واحد احد صمد سمیع بصير دے
نَمْ يَلِدُ وَنَمْ يُولَدُ لَهُ حَاجِبٌ يَهْ وَزِيْرٌ
چې شريکه بادشاهي ئې ده قاسمه
چې زواله ئې نقصانه ئې علته دے داپمه
د زقوم قيصه په هغه ۱۰۰ د آغاز داستان جنگ بادشاه زقوم کټ
محمد در پس اورفته بود" باب لاندې په دې ډول شروع کوي.
ای قلمه راشه بيا وکړه تحريرين
تحرير هسي چې ملک کوي واره مينيرين
د محزون د فارسي شه پښتو سنج
په لاس ورکړه افغانانو ته دا گنج
که دا گنج هم شي په لاس د افغانانو
په د عاکښې به هم ياد کړه ما يارانو
هسي نقل د ناقله نه د فارس دے
هغه څوک چې بيا ددې قيصې وارث دے
هغه کاندې په دارنگه واوره ته بين
مايلدے دا بيان دے هسي شان

چې حضرت په مدينه کښې يو ورځ ناست وو
دې مجلس ورسره ناست په چې وراست وو
هم ووناست ورسره خلوس، ميانان
لار خو منکي لکه ستوري د آسمان
دېر اصحاب وو ورسره موره هم نشين
په د ا ميان راغی فرمان درې متين
چې را ئيل راغی په حکم دستار بيا
شو په مخکښې د حضرت نبي مختار بيا
چې را ئيل وے يا رسول اصلوات دے
دا صلوات هم د جانب د پاک ذات دے
بيا ئې هسې فرما ئيلي دي رسول
اے په نژد دخدا ئے دهر نبي قبول
د عراق په طرف درومه روانې ه
حکم دغه دے يو دم حعطليگه
د عراق په نواحي يو قلا ده
د کفار تن په هغه هائے غوغا ده
او بل فتح د عراق د هغې نوم دے
او بادشاه په کښې ښکاره واپم زويم
دے په ټولو کافرانو دے سردار
د عراق په ملک کښې حکم کوي نامدار

په هغې پسې روان کړه خپل لشکر
 رب به درکړه درته فتح هم تفر
 د زقوم بادشاه د جنگ دا قيصه په صفحه ۱۷۹ په دې بټ سره
 پاڼې ته رسېږي -

کړې ايمان مې سلامت پاک وهايه
 ماله بنده خلاص کړې دهر رنګې عذابه
 هم سره د قبول امت د پاک حضرت
 کوه داخل موجه واره په جنت
 او د کتاب خاتمه په نې الخاتمه کتاب د تاريخ په عنوان کوي او
 دارنگه شعر يکي -

زړه مې بشد د غمونو په زخيره خلقه
 نورې وکړه سې رنگ يو تدبير خلقه
 دا قلم او سياهي هم کاغذ درې واره خلقه
 ما کړل جمع سره دوي کورې هم غاړه خلقه
 نورې دا احوال تحرير کړو دې د پاره خلقه
 کونډ ياد هم ما عاجز کړي رب د پاره خلقه
 يوډ مالک ماته وکړې د اخلاصه خلقه
 چې زه شم خلاص هم د غمونو د اسواسه خلقه

رب به درکړه عوضونه بي پايانه خلقه
 زه دا سوال کوم هې درحمانه خلقه

بل تاریخ وودرجب المرجب اتویشتم خلقه
 هم سنه د هجره هسې نویشتم خلقه
 دیارلس سوو پی دپا دپاسه دیارلس نووا خلقه
 داسنه وه چی کاغذ شودلته تورا خلقه
 په تورا خنکلی کبې د بنگال دملک آسام
 نن ماسعید کولو کتاب دغه تمام خلقه

۲- سفرنامه بنگال :-

میان محمد سعید د کتاب فتح العراق په آخر کبې د (۱۸۰) مخ نه
 تر (۱۹۳) مخ پورې (۳۱ مخونه) هم په دغه تعلق خط کبې په
 خپل لاس په قطع ۲۵۰۱۷۰ سنې میتر په قوش سیا هی سره منظومه
 پښتو کبې سفرنامه بنگال په عنوان

در بیان احوالات سفر ملک بنگال و آسام بنگال

و از کیفیت احوالات ملک آسام

لاندې لیکلې په کوم وخت چو د دکن - آسام - بنگال - کلته کبې د
 خپل کبې نه لړې وخت تېرولو د سفرنامه بنگال آغاز په دې شعر
 سره کوي -

۱- قلمه را شه بیا ز ما دم ساز شه
 تر د خپل کوڅه اوچت په دې آواز شه
 سرکوه بنکته په دې کور د خپل دوات کبې
 دا حالات د آسام بنگال کوه په ابیات کبې

ته به ملک ته څه تحفه یوسې دې ځای نه
را شه یوسه دا احوال ددهاېی ځای نه

بنګال ته دتلو سبب دا سې یېکې

چې کارونه دتقدیر ټول د حکمت دي
څوک خبر خلقه ددرو شي په حقیقت دي
څوک پوره کړه به خپل ملک څوک څواروزار کړه
د خپل ذوق دپاره غم اندوه بسیار کړه
څوک چې غم د خپل بستر د پاسه خوب کړه
څوک د اوسې سرگردان گوځي آشوب کړه
دگردش و زمان دا غله دا سخته
په مایاندي یو زمان هم په څو وخته
نور سفر مې کړو اختیار د بنګالي !
رادوان شوم د خپل ملک . جسملي !
برابر دا نخل په نیار د کلکتي شوم
په دا ځای کېنې څه موده په وادیلې شوم
د پراشنا مې سرل خاص بهر د شهره
څه مدار عزت مې شو په دا دهره
د کلکتي دیو جماعت باره کېنې یېکې -

خاص په شهر د کلکتي کېنې جماعت دے
پې جوړي مثال دنیا کېنې د جنت دے

هر گه په کښې صافي سنگ مرمر ده
د مسجد د پاسه بيا مدرسه سېر ده
خوف ندي يو عجيب منقشو ساز ده
مد وخت په هغه شه چې استاذ ده
دغه شان د جماعت هر بناست چې په کښې ستايلې او په يود پر
جکني انداز کښې چې د جماعت نقشه زمونږ مخکښې پېښ کړي
په دې سفر نامه کښې يو غزل بمحل عنوان لاندې ليکي چې يوڅو
شعرونه ترې دلته راوړم -

څنگ شوي ناست د زمانې د لاسه غلې
سکه څوک چې په خړ سور وي شرمېدلې
خداي دې نکره په ذلت د سوال اخځه څوک
لکه ما چرته پرې نغوچم نه کله
د اُميد کچکول په لاس هرځاي ويلار يم
دا سي وريشته چې زه نه ښم ور غلې
په وطن د بگالي کښې مسافر شوم
په هېواد شورانه پاتې کور او کله
د سفر نامې په آخر کښې دا پټ ليکده
که يو اچي په چا پېښ چرته زمره شي
غټې صورت به شي ويره نه تره شي
په پښتو ادب کښې ورمېر سفر نامه منظومه د خوشحال بابا
سوات نامه ده او بيا ورپسې ميان محمد سعيد ته دا عزراز

حاصل ۽ ڇپي به ديار لسمه هجري ڪنڀي ڀي منظوم سفرنامو ۽ سفرنامو بنگال ۽ ملڪ
آسام به نوم و ليڪه به پڻتو ادب ڪنڀي ڏنو بنگال بابا ۽ منظوم سفرنامي نه پڻتو
دوهم ڇپيت لري ڇپي پڻتو ادب سره علاقه لرون ڪو ڀاره ڌري معوما توپه طور
پڻتو ڪنڀي ڀي پڻتو ڀي دا نوم و روڪه لوه شاعر عالم به ۱۳۳۴ ق بمطابق
۱۹۱۵ء ڪال و قات شوڪه اوڌا ڪا ٿي لنگ ڪهي به لويه هديره ڪنڀي خاورو
ته سپارڪه شوڪه لوي خدائو ڏي جنونه نصيب ڪري امين دا وو
نوم ورڪه شاعر۔ عالم ميان محمد سعيد ڇي ما ڌي تيارونه رڻا ته ڪريم
هيله لوم ڇي پوهان به پوي نوس هم ڪه ڏ قلم لاند ڀي را ولي۔

ڪتابونا:

- ۱۔ محمد سعيد ميان فتح العراق خطي پڻتو منظوم شيوه ليک در
۱۳۱۳ ۵ درڪتب خانه ميان وڪيل شاه فقير خيل ساو لوه پهر (مردان)
- ۲۔ هيواد ملزلي فرهنگ ادبيات پڻتو فارسي (مطبعه دولتي
ڪابل ۱۹۸۶ء)
- ۳۔ رفيع حبيب الله پڻتو پامنگه پڻتو قولنه دولتي مطبعه ڪابل
۱۹۷۷ء
- ۴۔ عقاب سرفراز خٽڪا ڪا ڪا صاحب ۱۹۶۳ء
- ۵۔ حليم گل شيخ۔ مقامات قطبيه و مقالات قدسيه فارسي (جذبل
پر ٿي لنگه پڻتو دهلي ۱۳۱۸ ۵)
- ۶۔ خٽڪا افضل خان تاريخ مرصع له نوتونو سره دوست محمد
ڪامل مومند يونيورسٽي ليک (جنسي خبر بازار پڻتو)۔

۷- پښتو مجله د پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي جولای ۱۹۹۰ء

نه تړجون (۱۹۹۱ پورې)

۸- عقاب سرفراز خان خټک - تاریخ خټک (اردو) حمید یه پریس

پشاور ۱۹۷۵ء

۹- د اشعار وچونگ خطي د غلام صدیق ابن میان محمد سعید

در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل شجاع نب ایک خیل میان

خطي در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل -

۱۰- محمد سعید میان سفرنامه بنگال و ملک آسام خطي پښتونخوا

نسخه در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل ساول و هېر (مردان)

پښتو کښې روښنه منظوم طبي لغت

په هر ژبه کښې په علم طب باندې مختلف کتابونه لیکلي شوي دي
چې په هغې کښې د مختلفو بيمارو علامات - احوال او علاجونه لیکل شوي دي
دغه شان په پښتو ژبه کښې هم د پرېنه ښه کتابونه په علم طب باندې
لیکل شوي ځنې چاپ دي او ځنې اوس هم قلمي پراته دي - چې په هغې
کښې دسترنګيال شاعر - عالم او حکيم دوشحال بابا طب نامه يا صحت البدن
لور مقام لري - او دا کتاب په پښتو کښې د طب روښنه کتاب گڼل شي -
په دې کښې د بدن د مختلفو بيمارو د پاره داروگان تجویز شوي دي
نکه د مثال په توگه د طب نامه د دوشحال خان خټک مرتبه مجد تموم الحق
کلاخېل مطبوعه دوشحال ريسرچ سپل پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي
کال ۱۹۸۵، په صفحه ۴۰ باندې "دارو د ښم سر" عنوان لاندې لیکي -

که په سر دے شقيقه شي
پرو د سترگو عقيقه شي
حنا داخله ښه ئې آس کا
ته ئې پور په سر پياس کا
ستا صحت به ووشي کوره
ته ئې پورې کوره اے دوره

دغه شان د مجد صدوق طب نامه هم شته چې په قلمي شکل کښې د

ستر پوهاند صاحبزاده حميد الله پشپين په کتابخانه کښې نوندي ده او
ذکرې په خپل مقالتي کتاب د کړک کښکي چاپ پښتو ادبي بورډ کوټه
۱۹۹۶ په صفحه ۴۳ کړې دے - دا نسخه په ۱۳۰۸ هـ کښې ليکلې شوې ده -
او بله قلبي نسخه د خوب زبني شاعر - نیکوال محترم رومان ساغر
د کورنۍ سره په کتابخانه کښې موجود ده په دې منظومې طب نامه
کښې د بيمارو حالات او بيا علاج نودلے شوعے دے نکه د رومان
ساغر يو مقاله "صديق شوک وو" چې په مياشتيزه مجله اباسين
پېښور، اکتوبر، ۱۹۹۰ کښې چاپ شوي په صفحه ۱۳ د دغه طب نامې
د شروع کېدو له يو شعر ليکلې چې دلته ئې راخلم -

د حاجي عبداللہ زوييه

اے صديقہ! تحقيق بويه

اول رنج و دارو زده کړه

دغه پسه ادويه کړه

هم دغسې يوه بله منظومې طب نامه د معزالدين خټک د
دليل العليل په نوم په تېر هېر شاعران کښې د ارواښاد عبدالجليل اثر
افغاني چاپ د پښتو اکېډمۍ پېښور يونيورسټي، اپرېل ۱۹۶۳، په
صفحه ۵۶ باندې داسې معرفي کړې ده -

"معزالدين خټک يو بل کتاب په علم طب کښې د وړکوتې بعد

په مثنوي کښې ليکلې دے - د دې کتاب "دليل العليل" نوم

دے چې په ۱۱۷۷ هـ کښې ئې تاليف کړے دے دا کتاب ټول

۲۱ نغونه لري چې په ۱۲۹۹ هـ کښې قلبي شوعے دے او د

خٽڪو د علاقي د موضع تڪارو د ميان بازگل ولد حرم شاه
فقير خٽل په دريچه پښتو اڪيډمي پښتو ته رارسيد لے دے
يو بل منظوم طبي كتاب "شافع الامراض" په دري مياشتيزه مجله پښتو
سنگوان مولانا عبدالقادر اڪوبر، نومبر، دسمبر، ۱۹۵۹، چاپ د پښتو اڪيډمي
پښتو، يونيورسټي ڪنډي په صفحه ۱۲۴ زمونږ قلبي نسخي "د مراد
شنواري مقاله ڪنډي معرفي كړے شوے - دا كتاب دري است سوات
د توتالو ڪلي ملا بازگل د عربي او فارسي ژبې د طبي كتابونو ته
په پښتو ڪنډي منظوم ترجمه كړے دے - په دې كتاب ڪنډي مختلف
بابونه دي په هر باب ڪنډي درخ علاقات او دهنې د پاره نسخي ښودلے
شوي دي يوه نمونه يي دا رنگه ده -

باب در بيان زيری

زيرے دے په دو رنگ
بيان كوم زه له فرهنگ
يو زير دے بل دے تور
تاته وایم زما رور
خودي دي دا صاحب درنج
ترې به شي صاحب د کنج
که اوبه خورې دهند واني
د پخې تا د اوچې
دا قائده ده د خورما دا شاري
چې په خوراک يي څوک راوري

پڄي رڳان د چا اسود وي

که تے چهار تر پڄي اسود وي

دغه شان گوان او محترم سر محقق زلمي هيواد مل په ځپل کتاب
د پښتو نثر اته سوه کاله " کښي هم د مختلفو طبي کتابونو منظوم او منثور
ذکر د زابه علوم او حکمتونه " باب لاندې په صفحه ۹۹ کر دے -
زما دې دومره بحث نه مقصد او مطلب دا معین کول وو-چې په
علم طبیاندي په پښتو ژبه کښي د پر بنه بنه کتابوله لیکل شوي دي چې
په هغې کښي د بیمارو علامات ، حالات او داروگان ښودل شوي دي
خو زه پڄي کوم کتاب دلته معرفي کوم هغه يو ثایاب قلبي کتاب دے
چې په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت يا طبي فرهنگ دے چې په
انگریزي کښي ورته مېډیکل ډکشنري هم وپیل شي تر اوسه زما د
نظره په پښتو کښي منظوم طبي لغت نه دے تر شوقه او نه ئې چرته
ذکر- په دې وجه زه دا په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت گڼم
او دلته ئې لوستونکو سره معرفي کوم دا کتاب ماته اوس اوس د میان
فردوس شاه فقیر خېل مرتب کونکي شجره نسب فقیر خېل او مناقب
فقیر خېل بېگ له اړخه را سپړو شوقه دے او زما په کتابخانه کښي
نور دي دے دا قلبي نسخه د مقدرات افغاني په نوم میان تجمل شاه
فقیر خېل تصنیف کړې ده . د دې نه مخکښې چې په دې لغت بحث او کړو بنه
به دا وي چې د دې دیکونکي میان تجمل شاه فقیر خېل پېژندنه وړاندې
کوم نومونه ته به دوه قسمه معلومات په لاس راشي یو به د نوم
ورکي شاعر میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق معلومات او بل د دغه طبي

لغت معلومات او دواړه قسمه معلومات به درېنتو ادب دپاره گټور
ثابت شي او پښتو ادب کښې به په انکشاف توگه معلومات لوستونکو
ته وړاندې شي او د حقيقتونو په کار به هم راشي - ميان تجمل شاه
فقير خېل د صاحب ديوان شاعر - عالم - مبلغ - يکوال ميان حمد الله
فقير خېل زوے دے او د ميان حمد الله فقير خېل ديوان په اگست
۱۹۹۷ کښې دراقم د مقدسې سره مدون شوے دے - د نوح شحال بابا د
سکه ورور فقير جميل بگ په اولاد کښې دے - د ميان تجمل شاه فقير خېل
شجره نسب د کتاب شجره نسب فقير خېل، مرتب د ميان فردوس شاه فقير خېل
شعبه ۱۹۹۱، صفحه ۵۵ مطابق د رنگه ده -

ميان تجمل شاه ابن ميان حمد الله ابن ميارے
کمال الدين ابن شهيد الدين ابن شيخ فريد گل
ابن فقير محمد صديق ابن جميل خان يا جمال خان
رفيق صاحب ابن شهباز خان ابن يحيى خان
ابن اکوبره خان ابن دروېش محمد -

د ميان تجمل شاه درې زامن وو چې د هغوي نومونه دا دي -
محمد اسرائيل شاه، محمد يوسف شاه - محمد ايوب شاه -

په دې کښې محمد اسرائيل شاه چې په خان ميان شهوړ و هم د پښتو شاعر
او عالم و ميان تجمل شاه فقير خېل په سره چينه ريار حېن کښې
سکونت لرو او اوس ئې هم نسي يعني د ميان اسرائيل شاه - محمد
يوسف شاه - محمد ايوب شاه زامن په سره چينه او يعقوبي کښې
د سوکالو ژوند تېروي - ميان تجمل شاه فقير خېل د پښتو عالم شاعر -

حکیم و ددوي د زېږېدني نېټه معلومه نه ده نو د پلار مولوي
ميان حمد الله فقيرخېل زمانه يې ۱۲۰۰ هـ کم او زيات ده نو داسې معلومېږي
چې په دغه هجري کنيې به دوي زېږېدلې وي - ددې نه معلومه
شوه چې ميان تجمل شاه فقيرخېل د دولسې او ديارلسې هجري
منځومانه ژوند تېرولو د خپل سکونت او ځانې ځانگړي متعلق په خپل
تصنيف طبي لغت " مفردات لغتي " کې داسې يکي -

په سره چينه کې روره

دے زما سکونت گوسه

او د کتاب د يکلو نېټه هم ښايي چې موخه ترې په اسانه ددوي نه

تاکل شو دوي د کتاب د يکلو نېټه داسې يکي

سن د هجري چې يادېږي

ديارلس سوه حسابېږي

خلوسه نوسه د پاسه دينه (۱۲۰۰ هـ)

پس لږ اوس بس دينه

ددې نه معلومه شوه چې دوي تر ۱۲۰۰ هـ پورې ژوند تېرولو

دغه شان د خپل ځاندا ن متعلق هم وايي -

زه په اصل فقيرخېل يم

ما هيت کنيې زه ځان خپل يم

د خپل نيکه فقيرخېل بگي چې د خوشحال بابا سکه ورور وو د پس

بوټې ولي الله قطب الاقطاب شاعر عالم و په فقير بابا شهرت لرو

سکه د خوشحال بابا يې د خاقان او سرداري ژوند تېرولو ځان ځان

ٺي زيرُ بدل ڪيو سرداري - خاني ٺي په ته ڪوه اود طريقت لاري
خيله ڪوه متعلق وائي -

جد زما فقير بابا دے
د وليانو مقتدا دے
يا اول ڪنبي دے سردار وو
دختڪو شهر يار وو
د دے د گل ختڪ سردار وو
يو منصف عادل رويدار وو

دانووه دميان تجمل شاه فقير خيل پيتر ندينه اوس را ڪوهه
قلبي اثر طرف ته كوم چي په مفردات افغاني نوم باندي ميان پب
په پښتو ڪنبي منظوم طبي لغت تصنيفا ڪي هسي جو په پښتو ژبه ڪنبي
په نشر ڪنبي طبي فرهنگ ليکڪ شوي چي ذڪر ٺي گوان او محترم سر تحقيق
زلمي هيو دمل په خيل ڪتاب " د پښتو نشر اته سوه کاله" چاپ ملت
پرستو پريس لاهور سال ۱۹۹۶ء په صفحه ۳۵۹ د طبي فرهنگ عنوان
لاندي دارنگه ذڪر ڪي دے -

د پښتو ڊپٽو اڪيڊمي په خطي ڪتابونو ڪنبي په ۷۷ نمبره يو
پښتو طبي ڪتاب محفوظ دے چي ٽول نمونه ۳۲۲ يا ۳۲۱ دي ڪتاب د
مرفود ڪاتب په خط ۱۳۰۶ ه ق ڪنبي ڪنل شوي -

معلومه شوه چي په پښتو نشر ڪنبي طبي لغت موجود دے جو تر
اوسه په نظم ڪنبي چاهم طبي لغت نه دے ليکڪ اود ويار ميان تجمل شاه
فقير خيل ته حاصل دے چي په پښتو ڪنبي ٺي منظوم طبي لغت مفردات

افغانی په نوم روښنه جثیت لري په دې قلمي نسخه کې د جړو بوتو-
 مپسوؤ - سیزو، ځناورو مرغانو - معدنیاتو، گیاکانو نومونه په
 الفبائی پټۍ کې راغلي دي کوم چې نومون د مختلفو بیماریو دپاره
 د شفا باعث جوړېږي په دې لغت کې ددغه ټولو څیزونو معنی او
 تشریح په نظم کې د پرنکلي انداز سره یکه شوي دي چې دهغوئ
 د شاعری معیاد ترې معلومېدای شي - هې خو لغت - فرهنگ یا
 د کشري وايي هم دې ته چې د هر څیز معنی په تفصیل سره لیکوي
 نو میان تجمل شاه فقیر خېل د طبي اصطلاحاتو - معنو او تشریح سره سره
 یو د پر اهم کار دا هم کېدای شي چې پوره خواص یې هم ورسره لیکلي چې
 نه صرف طبي لغت دے بلکه خواص الادویه (سیتد یا سیدیکا) ورته
 هم وپیل شي ددې کتاب شروع د رب یر و تمم بالحمد - یا فتاح -
 اشعراء تلاً میز الرحمن ته پس بسم الله الرحمن الرحیم و ما
 توفیقنا الا بالله علیه توکلنا و ائیب نه پس د کتاب نوم داسې
 یکه -

مفردات افغانی از تصنیف میان تجمل شاه فقیر خېل او بیبا د
 لوی خدای حمد پاک نه د کتاب شروع کوي چې یو څو شعره یکه

حمد شکر هم سپاس
 د خیل خدای وایم بی قیاس
 چې لائق یې د عرفان کورم
 د خیل ذات یې شناخوان کورم
 حمد شکر د پاک احد
 ازلی دے متر ابد

په حمد پاک پسي د نعت شريف نه پس د کتاب د ليکلو سبب بنايي چي
عنوان ټي دارنگه دے -

دربيان تصنيف کتاب هذا

اوبيا داسي ليکي -

اوس سبب د د چي کتاب	د تصنيف وايم احباب
ماچي نور علمونه روره	ترخيل وس حاصل کړل کوره
پخپل ځانته باندي مقام شوم	له سفره په آرام شوم
خاص په کور کني زمونږ ياره	يو رنځور شه سخت بيماره
دارنځور وه له زمانو	چي بيمار وو سخت يارانو
زمونږ ستر د پر محکم وو	د رنځور داسره غم وو
مونږ طبيب ته نبض روره	درې نه شو نوي کوره
هر طبيب چي به دانته	پي له نبض علاج شه
علامات به مونږ وټل	هر حکيم به اورېدل
ناليدلې به علاج	دي کاوه پخپل رواج
رنځ به لايه زيات بدل شو	په علاج به يو په سل شو
په شلمه ورځ سخت	ورکړو رب په خپل قدرت
پس له دي نه علم طب	ما په ځان کړ د نورو واجب
زمونږ ځانته کني يو حکيم وو	د پر حاذق په نوي حکيم وو
ماله ده کتاب ميزان	کيو شروع واوره بيان

میزان ده څخه ما خلاص کړو

رشتيا دا چي مونږ کوز پاس کړو

چي ڪوم ٺاڻه به پاتِي شنه!
ما به ٺان ٺڻه بيل ٺڪوونه
چي ميزان خلاصه و رور ۵
دېر لغات جمع شو ڪوره
ما و پاتِي ڪران لغات شو
زده ڪول ٿي ضروريات شو
يوسف زي ڪٺي ڪيما و و
مشهور چي ٺوڪ عيان و و
ماله هر يونه پراسان ڪيو
دوي په هر يودا بيان ڪيو
دا لغات شهو، ڪران دي
عربي - فارسي - يونان دي
دا پرېن ده په وراڻدي ٺه ته
زياتي رسري مه ڪوه ته
زبه زماشو دپر پرېشانه
گزرېدم به سوگوردانه
حڪيم نه وه په داتان
چي ڪامل وي طب ڪٺي جان

نيت ٿي اوڪرو دفتر
لازم شهرت سراسر

هر بازار کڻي صد هزار وو	حکيمان په کڻي بيار وو
ماهيت کڻي رسته وو	مگر کوم چي پوهند وو
مخلوقات ورته چندا وو	دهغو ملاقات کسان وو
پاک الله ته په اسره شوم	مگر زه ورته دپره شوم
ترې شروع ې طب اکبر کوو	خدائے زمان صيب بهتر کوو
هر مشکل راته سرگند شو	ورځ په ورځ ې بخت بلند شو
طبابت زما کامل شو	علم طب راته حاصل شو
زوک ې خوس په هر تما شو	رامات ماته مخلوقات شو
تل کاوه په ده منوال	سائلا نو راته سوال
د هر چا به شي پکار	يو لغات که شي تيار
يو لغت تصنيف کوم ياره	نيت ې او کس و خدا ديار
چي هر شوک شي پرې پوهان	په پښتو ژبه اسان

چي هر شوک ترې بهر مند شي
په کامل مقصود نور سند شي
ما دې هم په دعا باندي
ياده وي که شوک بنه کاندي
بس کوه ميان جمل شاه ته
خپد مقصود کوه زرا نشاه ته
طالبان درته حيران دي
دې کتاب پسې گويان دي

۱۰۶

يو نافر کڻي زما روره	امو ليقون بلي ته گوره
په روي کڻي هم دا نوم د	حکيمانو ته معلوم دے
په زبان د هندوستان	نوم ئي بنکادي بنه عيان
په پښتو کڻي پي مرقوم دي	سوي مس هم دد نوم دي
دا هم سترگوله پکار دي	بنه دارودهر بيمار دي
په دويمه درجه کڻي	سرد هم خشک دي امزج کڻي

۷- آ ابنوس !

آ ابنوس لغت اے که	دا شه زده کسره نېک لفسه
په روي کڻي امکينس دي	سيفا فیطوس يوناني ئي
په فارسي هندي کڻي ياره	پښتو هم ورسره شماره
دده نوم ابنوس شهو دے	ويه ونه ياري گوردے
حار يا بس دي زما روره	په دويم درجه گوره
شپن ماسي قدار لرينه	ياد کسره ته په نوي شيدينه

که په دي بره شعرونو نموس او کپه شي نو ددي نه د هيا تجمل شاه
 فقير نجل د علم اود حکمت اندازه په اسانه لگيدے شي چ ديو خيز معنی
 ئي په عربی، فارسی، يونانی، رومي، هندی او پښتو کڻي ليکلي.
 دغه شان په دي کتاب کڻي ئي ډېر ناياب او عجيبه خيزونه ياد
 کوي. د کتاب په آخر کڻي ليکلي -

تتمت المفردات افغاني

شکر شکر کتاب تام شو فکرمته زره ئي ارام شو

زہ د فکریہ دریاب	شپہ اوورخ وومہ عرقاب
فکر لٹے عظیم دریاب وو	زہ زما عرق نایاب وو
مر جو نیا غونڈی گنران	ما کو و تیارہ کبھی جان
جگنو ہون زمانہ خوراک وو	دھی کتاب تہ ہی پختاک وو
ناگاہ لعل ڈر الماسے	ما بپون کسرل د پری تیا
پہ نامہ د خداوند	و پش کسرل ما پہ حاجت مند
حاجت مند ورتہ اکش	طالبان دی د پری د پری
دی د طب پہ نیت روان شی	شروع او کوی حکمت خواشی
چ لفت راشی ستوما شی	لہ استاذ نہ پہ خفگان شی
یو لفت ددہ چ پری پری	شروع کوی کتاب کبھی دی
بعضی لوی نہ پوہی پری	عبس قبول عمر کسر پری
د لغات دے ڈر گوہر	بلکہ د پری د پری بہتر
پہ نامہ د کسر د کار	وی قسمت پہ طلب کار
حاجت مند چ نفع مند شی	مطلب بیا موی خرمند شی
پاک مولا تہ دی فریاد کوی	ما دی د پریہ دعا یاد کوی
تل دعا دی راتہ کوی سنہ	شاید خدائے ما او بچینہ
دالہ کوی خیل دیدار	د جنت بوستان بہار
بس کسرہ میان تھیل شاہ تہ	فصل خواہہ دانش تہ

کہ نازل فصل پہ ماشی

مس عمل بہ ہی کیمیا شی

د کتاب د خاتمي نېټه په دې شعر سره لیکي -

من د هجرې یادېږي

د یارلس سوه چاپېږي (۱۳۰۲)

څلور نور د پاسه دینه

پس له دې دېس اوس دینه

د دې شعر نه معلومه شوه چې د کتاب میان تجمل شاه

فقیر خېل په ۱۳۰۲ کې لیکلې - دا وو په پښتو کې روښنه منظوم

طبي لغت او د دې د مصنف میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق څېړنه

هیله لرم چې د تحقیق تېرې به پرې خپله تنده ماته کړي

کتابونه

۱- فقیر خېل تجمل شاه میان - مفردات افغاني - طبي لغت منظوم

پښتو قلمي نسخو د کتابخانه میان وکیل شاه فقیر خېل ساوند هېډ

۲- طب نامه د نوشحال خان خټک مرتبه محمد تقویم الحق کاکا خېل

نوشحال ديسرچم پېل پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي ۱۹۸۵

۳- افغاني اثر عبدالحکیم - تېر هېر شاعران - پښتو اکېډمي پېښور

یونیورسټي ۱۹۶۳ -

۴- هیواد مل زلېسي - د پښتو نثر اته سوه کاله - ملت پرنټرېرس

لاهور ۱۹۹۶

۵- حمید الله صاحبزاده - د کړک کېښکي - پښتو ادبي بورډ کوټه ۱۹۹۶

- ۷- فقير خېل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خېل انجمن اتحاد
فقير خېل چشمي اکوړه ننگيک ستمبر ۱۹۹۱ء
- ۸- د ميان خدا الله فقير خېل ديوان تدوين و مقدمه ميان وکيل شاه
فقير خېل اگست ۱۹۹۹ء
- ۹- مجله اباسين پېښور مياشتيزه اکتوبر ۱۹۹۰ء پرېس انفارميشن
د پياريتمنت پېښور -
- ۱۰- مجله پښتو درې مياشتيزه اکتوبر نومبر دسمبر ۱۹۵۹ء پښتو
اکېمي پېښور، يونيورسټي -

نوشحال خان خٽک او حکمت

که چرې مونږ په حکمت لفظ غوس او کړو نو دا د عربې
ژبې یو داسې لفظ دے چې د عقل پوهې - دانشمندی - چل
ترکیب د هر څیز د حقیقت معلومولو علم و فلسفې او د طب د پاره
استعمالېږي او د معنی او توفیق چې په چاکښې موجود وي صفه
په حکیم - دانشور - عالم - طبیب بیل شي - حالانکې په نن
زمانه کې مونږ اکثر طبیب ته حکیم وایو او د حکمت خاوند
چې گڼو چې داسې نه ده - حکمت یو داسې لفظ دے چې د دې
چولې ډېره اړتیا او پراخه ده لکه څنگه چې د معنونه ظاهره
ده د لفظ د ډېرو علمونو احاطه کوي - پونکه دلته دا
لفظ د موضوع په لحاظ د نوشحال بابا سره تړلې شو دے
او دا موضوع داسې موضوع ده چې په دې باندې په لږ وخت
کېنې مختصره مقاله لیکل او وپیل د دې موضوع د شان سره
سمون نه خوري - ولې چې نوشحال بابا یو داسې نابغه عصر
ستی وه چې د هغوي تبول ژوند د حکمت او دانائت نه ډک
وو - نوشحال بابا پخپله یو بشپړ انساني کلوپېډیا وه او د دوي

د ژوند هراړخ يو ژوره مطالعه غواړي او دغه مطالعه بيا د دې
موضوع حق ادا کوي که ښه پې وایم چې خوشحال بابا یو فنکار
دغه - یوشا عرذبه نو دا خبره نیمگړې او پې وزنه ده که ژه
وایم چې خوشحال خان بابا مفکر دے مصلح دے - نو د شناس
مردم شناس دے - سیاستدان دے - سردار دے د عمر نیاتو
ماهر دے - پت پال دے ننگیال دے - جنگیال دے - سپه سالار
دے د طب پوهان دے - د نباتاتو ماهر دے د فطرت او قدرتی
اثارو شاهده کونکے دے - د نازکو احساساتو خاوند دے - شاعر
دے - عالم دے د بنکاریاتو ماهر دے - د پښتون نفس شناس
دے سماجی او اصلاحی غبر دے - فلسفی دے صوفی دے
سیاح دے - مورخ دے - محقیق دے - د هنرونو خاوند دے
او د پوهانو نه تعبیر دے - او هر کله چې دا خوچه لري نو بیا
هغه حکیم دے - دانشور دے او د حکمتونو کان دے او دا وجه
ده چې شاعر مشرق حضرت علامه محمد اقبال د دغه نابغه
شخصیت نه چرمتاثره ؤ او ځکه نو وايي -

ان حکیم ملت افغانیاں

ان طبیب ملت افغانیاں

خوشحال بابا یو داسې هستي وه چې د پښتون قام په خوبو او
علمونو باندې پوه ؤ د حکمت پې هر نومره معنی دي دا ټولې
په خوشحال بابا کېني موجود وے - خوشحال بابا که دکاښاتو
مطالعه کوي او که د فطرت درنگینو نیکل او بناسټ مطالعه کوي

او هغه بيا د شعر په ژبه کينې پيداي نو هم ئې د عقل او پوهې په
 رڼا کينې په يو خاص ترکيب او طريقې سره پېش کوي - دغه حکمت
 د دے او کله چي انسان ته د انسانيت معراج ورښايي - نو هغه
 هم د پرېه حکمت سره د انسان د ذهن نازک تارونه په داسې
 انداز کينې او چي پي چي انسان دخپل حقيقت او د قدرت د
 اسرار و موزنه خبره درک کوي حکمه نو وايي -

د خوشحال و شپل معقول دي

پرې به پوه شي چي عاقل وي
 د خوشحال بابا ذات د گڼو علمونو منبع وه او د اتول علمونه
 هغوي موزن ته په خپلو تفنيقاتو کينې پرېښودے دي که کس
 د هغوي ديوان په ژور نظر وکتے شي نو هر شعر ئې د حکمت نه
 دک دے او حکمه نو وايي -

درست ديوان ئې لکه باغ د علم گنج دے
 پکيني هر رنگه گلونه هر نهال

که د خوشحال بابا حکمت موزن په معني د طب کينې اخلو نو دغه
 مهديان ئې هم کتلے او که په دغه رڼخ غور وشي نو خوشحال بابا
 يو ستر حکيم طبيب معالج هم ؤ هغوي نه صرف د انسانانو د علم
 طب نه واقف و و بلکي د مرغانو طب ئې هم زده ؤ او د بيمارو و د اړو
 نه په ښه شان خبر وو او حکمه نو دخپل حکمت باره کينې و ئې
 د حکمت و ا شپل به و ا ئم مختصر
 په معني کينې قيمتي لکه گوهر

که مونږ دنو شحال بابا د شاعري جاج اخلو نو داسې موضوع
به نه وي چې هغه به د دوي په شاعري کني نه وي او که
نو پيدا بچن کاکړ وايي -

که شوک بحر مواج وايي ورته بسايي
په ديوان کني ئي موند شي هر شاعر
اودغه شان يو پښتون شناس مستشرق پېچر لاسي هم

بيکي چي

د مغرب د شاعرانو په شان دنو شحال بابا د پاره
هيڅ يو مضمون هم غږ نه دے
د خان بابا شاعري ټوله د حکمت اودا نائے نه د که ده او
حکه نو وايي -

قصيدې لرم غرا له هر بابيه
په حکمت په نصيحتا کني مالامال
او بل خائے وايي -

رباعي ده که قطعه که مثنوي دے
هکي واره گوهر دي دړو لال
او بيانو د چل شاعرانه حکمت په د که (ظهار کوي) -
بند و بست د پښتو شعر ما پيدا کړو
کڼه شعر د پښتو وو غږېر سال
نه ئي وزن نه تقطيع نه ئي عروض وو
دوه مصراع ئي د خفيف بحر دوه طال

«دي نه معلومه شوه چي خان بابا د شاعري په هر يو
صنف باندې يوڅه پورې حڪمت لولو او داد هغوئي د علم و
حڪمت كمال دے چي په شاعري كښي تجنيس حسن تعليل لباق
الاضداد ، ابهام - صنعت ترميع ، تسيق الصفات - فطرت
شاعري - تاريخ گوئي موندے شي او هر كله چي د احكيم موبن
ته د حڪمت خزاني پراخي نوموبن ته د سياست چل بنايي - د
سرداري او حكومت كولو حڪمت بنايي - د تودي درس راكوي - د
ژوند سپرولو حڪمت را بنايي د ننگيالو او جنگيالو د غيبت او پت
د عظمت او عزيمت د حڪمتونو پت رازونه را بنكاره كوي د خپ
بېگري د صلح او امن د صبر او شكر د كفار او كردار درس راكوي
عرفو دا چي داسي هيتچ يو هنر نشته چي دے افاقي او
اجتماعي شخصيت د حڪمت په كسرتي و هلي نه وي او موبن
ته ئي په گوته كړي نه وي د احكيم موبن ته د سياست او رموز
ملكوت - سرداري او حكومت چلولو د پاره د كاميابي حڪمت په دا
طريقه را بنايي -

۵ وركول توري وهل دا دواړه بوميه

چي پرې كار د سرداري شي انصام
يا تكيه د يوه خداے ده يا د توري
په جرگو مړكو نه شي كار تمام
كه سردار د خلمو زر لري هنر
بندوبست د عالم نه شي بي ضمما م

اودغه شان د سرداري د پاره دولت هم وسيله گڼي او وايي -

چې زر لري په کور گڼي

هاله شي نه سرداري

او بيا د کاميابي سرداري اصول هم را ښايي :-

يا سردار سره خپل عقل

يا وزير صاحب تدبير

که هر څو ټي عقل ډېر وي

بيا هم يو بيه نه وزير

که نه دا وي نه هغه وي

په ژوندون ټي بويه وړ

که هر څوک حکومت کول غواړي نو هغه خلقوته د کاميابي

او کاميابي داز وړتياوي او په دې حکمت ټي پوهه وي چې په

کوم بادشاه گڼي عدل و انصاف نه وي نو هغه به ناکامه وي -

لکه دايي -

ملوک چې عدل، عقل کرم لري

اندوه ټي کم وي له چاڅه غم لري

چې دا ټي نه وي د خان غليم دے

خان پخپله عالم ته کرم لري

دا څو ټي وه د سرداري او حکومت کولو د پاره د حکمت رازونه

دغه شان دا نبض شناس حکيم د هونديا سرې ښايي هم په

ډاگه کوي -

هونيار به هيچرې بي خايه كارنه كا
هم به بي وخته د خوږې كنفارتنه كا
په حوله په لاس به هيڅوك آزارنه كا
چې بديگره رد ځه به يارنه كا
دغه شان د كم عقل او احمق سرې خويونه په تفصيل سره په
ديوان كې د حكمت په تله تلي - او كه غواړې چې په بدو زرونو
دې حكومت او كرم او هغه دې خپل كرم نو د حكمت دا نسخه
بې دځان سره غوټه كړه -

د هرچا سره نرمي ملائمت كړې
كند وي چې په دا خپل كړي د چا زړه
حكيم الملت خان بابا خوشحال خان خټک يو داسې قيمتي گوهر
دا ښايي او وايي كه چېرې چاهم دا حكمت خپل كړو نو د كامياب
ژوند تېرولو ثبتمن به شي هغه دارنگه ده -

د هرچا سره د ښو سلوك بائداد ځه
په بدې كې څه فائده كوم سوړونه
هغه كار چې په نرمي ترسره كېږي
څه حاجت چې رساوشي تر جگړه
كه پخپله د خپل ځان په بدې نه ځي
د مارونو په غارنه مندره لاسونه
په خپلو او نو باندې هومره خشم كړه
چې پردې درځني تېښتي په ملكونه

چي دي قول د چا اوکړو نورې مکړه
 تل په عهد قول ټنگاوي ښه ميرونه
 په رشتياکه په درون وي سوکند مه خوړه
 منافق دس چي ډېر ډېر خوړي سوکندونه
 دحرص سترگي مړې په قناعت کړه
 چي په کورکښي دي دښارشي نعمتونه
 هر چي شرع فرمايي په هغه کار کړه
 مه عمل کوه په رسم په دودونه
 درته وايي چي په کوم توکي به ښوونځي
 چي دهرچا سره ښکړي ځوابونه
 هېښه اوسه خوله پته که ناوې
 چي ضرورت شي حاله اوکړه دوحرفونه
 دلته به دا اختصار په توکي د خان بابا رحمت د وپسا کانونه څه
 بڼه ډېر بيان کړو -

ژبه

په بده ژبه ځان ځي جهان ځي
 ايمان هم ځي واوړه طالبه
 بل ځاي وايي -

ژبه په تن کښي څه عجائبه ده
 صحت هم ژبه ده ژبه هم تبه ده

پڄي ڀڻه ۾ ڄي رکيو ۽ ڀڻه ڀري خبر ڄڻوم
ڄڻت هم ڙبه ده ڊوزخ هم ڙبه ده

خبر ڀڻگره

وڪري واره ڪارونه ڇيل ڪا
مردان هغه دي پڄي ڪار د بيل ڪا
ڻوڪ پڄي آرام ڪڙي دي ڪو نام ڪڙي
د ڻوڪو ڙوڪو داروبه تل ڪا

سڻاوت

ڪه ڪڻجونه د ڪارون دڙه اڻباري
په هر لور ڀي غور زو په سڻاوت

پت

سرد پي دروي مال دي دروي پت دي نه ڀي
د سري ڊڄار ڪل ڻوڪر په پت دي

قناعت

د جهان په خزانه به دي خندا شي
ڪه تو انگو په خزانه د قناعت شي

رشتيا و ڀيل

رشتيا ڪره ده پڇانه مه وڀڀڻ ڪه
رشتيا سڙي ره هره بلاخلامن ڪا

گفتار و کردار

سوکے کہ یتھ دے پہ یتھ گفتار یتھ دے
گفتار کہ یتھ دے پہ یتھ کردار یتھ دے

صبر و شکر

دانائے مہ کنہہ - چچی صبر نہ لری
چچی صبر نہ لری، حکمت بہ ثخہ لری

خودی

(۱) کہ تہ چچی پہ منت مویے وائے مہ خله

کہ دچاپہ باغ کنہی بوئے دکیما وی

(۲) پہ منت سرہ حلوه مہ خوره نحو شحالہ

تر حلوی نہ لابہتد دے وچ کنڈک

(۳) دمنت دارو کہ مریم پکارچی نہ دی

کہ علاج لره ہی راشی میسحا هم

ننگ و غبرت

پہ جہان د سنگیالودی دادوہ کارہ

یابہ اونخوری ککری یابہ کامران شی

دغه شان کہ دپنتو لیک دووونو پہ منفرد (تدا زکبھی

چی دزخیدی پہ نوم ایجاد کھی کہ دفریق سندرچی ٹی ویلی

نو صغر ٹی ہم دحکمت او دانش پہ رہنا کنہی ویلی دفریق

نامه نه ٿي سرڪنده ده - ڪه ڊرين علم ٿي د مختلفو مسئلو په صورت
کڻي راڻوڊے نو فصل نامه ٿي د ڪتوده ڪه غواڙي ٿي د غبرت او
عزت پتڪي د ٻي په سرڪرم نو د مختلفو هنرون او وڻو خصلتون
زده ڪري او ڪري نو بيا به هغه خلقو کڻي شمار ٿي -

۴ چي دستار تڙي هزار دي

د دستار سڙي په شمار دي

د ڊي زد ڪڙي د پاره دستار نامه د حڪمت او علم وڊانش لوءِ
شاهڪار دے ڪه غواڙي ٿي د بازونو ڻسڪار - د بازونو ساتلو -
نورا کونو - بيمارو او علا ٻونو نه خبڻ شم (وڻه يوا ٿي) د حڪمت
حاصل ڪرم بيڪي د باز غونڊ ٿي توڻو نه زده ڪرم او هڻن کڻي
پيدا ڪرم -

۴ چي وهل نورل - نورول کانور ٿه ڏهه باز شاهين ڏ

چي ٿي سوري لره يوسي يا مڻ ڏهه يا فاره

باز نامه ٿي د حڪمت ڊڪه خزانه ده - د حڪمت نه ڊڪ ڪتابونه
به ٿي ڪوم ڪوم يا دوم سوات نامه ٿي ياده ڪرم ڪه بياض ٿي
يا ڪرم - هدايه ٿي ياده ڪرم ڪه آئينه ٿي ياده ڪرم د اڪيم ڪه
يو طرف د انسان د سوکالي او وڻو شحالي ٿونڊن تڻو وڻو حڪمتونه په
کوته کوي نو ٻيل طرف ته دڙي هر ٿه حاصلو ڊپاره انسان
په صحت رونع جوڙ - طاقتور او وڻو شحاله ليدل هم غواڙي نو
دغه غم ٿي په سر هم اڻهسته په هر بوڻي کڻي ٿي صحت
گوري او حڪمت نه ڊڪه طب نامه بيڪي په دغه طب نامه کڻي ڏ

بنيادم د بيمارو علاج د چرو بوټو داروگان او د نورو ناروغتيا
 نه د پچ کيدو طور طريقي بسايي او دلته خان هغه طبيب معالجه
 ثابته وي کوم چي مونږ په موجهه طبعه کيښي حکيم بولو. او دا
 حکيم د حکمت پتې رازونه د نظم په وړو کي بجر کيښي د طب نمايي
 زېب وزينت جوړه وي او د هر شخه مخکيښي بنيادم ته د وجود
 د صحت سره سره د عقل و صحت وده هم لازم گڼي بلکه خو وايي

يو صحت بل عقل غواړه

ته په دا کيښي خو بي غواړه

که دا دواړه توکونه وي

نور هغه خو بي لاره

دغه شان د معني نه پس بنيادم ته د بنه صحت راز بسايي.

پچي که چرې دا راز مونږ کسرو نو بيا به په اسانه د بيمارونه

پچ شي او وايي -

ابدال په دا مخلوق خو به ابدال وي

کم و ټول کا - کم د چا سره گمندي ونه

کم ملا سته کا - کم د خوراک کا کمه مينه

په دا شان چي په عالم کيښي د ژوندو

د دې نه پس د خوراک شېناک باره کيښي وايي -

~

که اوبه دي - د باران يا چيني دي

د کوهي اوبه ضرر دي د بشر

بني سري نخودي اوبه د سري خان دي
ولي تود طعام - سري اوبه ضرر
چي تودې اوبه ټوك ټخني عرمووهلي
پرې نقصان د اشتها شي رنگ اصغر
او بل ټلے ټلے د حكمت خبره كوي او وايي كه قوت او
طاقت زياتول غورې نو دا ټيدونه استعمال كړه -
كه قوت زياتوي تل خوره شوه پي
چي تر داسه دارو نيشته معتبر
كه ټي موچي اور ټي ټي گينه خوږ
توپه سود ټي خبر مكره چل پور
او دغه شان دېرې د حكمت خبرې ټي په طب نامه كني
د "صحت خبرې" په عنوان سره ليكلي چي كه عمل پرې
روشي نو بنياد د دېرو بيمارونه په امان كېدې شي په
طب نامه كني د سردرد بيماري - د نيم سردرد د سترگو بيماري
د فالج بيماري - د برقان بيماري - د كېډې بيماري د غاښونو
بیماري - د نس نخودي بيماري - د بوا سړو بيماري - د
ناسور بيماري او د ټخو او د سرو نودې پټې او نيكاره
بیماري بنود لې شوي او د هغې نېسايي په گوته شوي دي -
پس د هغې نه ټي د جرو بوټو داروگان چي په آسانه ملاويد شي
نو شحال بابا موبزته بنود لي او ورسره ورسره ټي د اهم راخودلي
چي د هغه طبيبانه علاج مكره چي دا خوږ او خاصيتونه نه

لري لکه وايي -

(۱) د هغې طبيب طلب کوه نو شحال

چې د مخ په تجلې کبې ئې صفا وي

(۲) د هغې طبيب نوم شخه اخلي نو شحال

چې بمار ورسره راشي بيا بمار ئې

(۳) د طبيب داروهله خوره چې خازق وي

د ناقص طبيب دارو لري خطر

او چې درې خوبو مالک حکيم او طبيب نه وي نو هغه په

حکمت چرې هم نه پو هېزي او شوک چې بيا د دغه حکيم نه

علاج کوي نو نو شحال بابا د دغه سري باره کبې وايي -

بل صغه سرے احمق بلے بويه

چې په هر طبيب دارو کا درخونو

هر شوکه موين او يکو او او وايی نو په نو شحال خان خټک

او حکمت ليکل او وپل دېر مشکل کار دے بلکې دا د دېر و سيع

او ژور تحقيق موضوع ده هې هم د خان بابا غوندې حکيم الملت

او حکيم الحکماء باندي ليکل او نوستل د چا د وس خبره نه ده

ولې چې -

د نو شحال خبرې در دي

چې ئې کبيلې په قرطاس

واقعې چې د نو شحال بابا هر خبره هر شعر د حکمت

ملفه ده او حکه نو نو شحال بابا وايي -

دانا به پرې پوهېږي د ناپو هوکار پرې نېشته
دا درې په بيان خو شمال ختک ويلي

کتابونه

- ۱- کليات خو شمال خان ختک سره د مقدمې درواښاد دوست محمد
کامل ۱۹۵۲ء ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۲- خو شمال خان ختک (اردو) مولف دوست محمد کامل ۱۹۵۱ء
ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۳- دستارنامه خو شمال خان ختک ۱۹۹۱ء پښتو اکېډمي پښتو
يونيوستي -
- ۴- بازنامه خو شمال خان ختک مرتبه هېش خليل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور -
- ۵- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل
۱۹۶۶ء چاپ کول -
- ۶- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور
- ۷- خو شمال و اقبال (اردو) مؤلف مير عبدالصمد ۱۹۸۲ء عظيم
پبلشنگ هاؤس پشاور
- ۸- توريا لے پښتون ۱۹۷۱ء پښتو ټولنه کابل
- ۹- خو شمال تامه ۱۹۸۰ء آبا سين آرټس کونسل پشاور

۱۰- نوح شحال خان خټک اودده ادبي مکتب دکتور عازي عثمان

۱۹۸۲ کابل چاپ

۱۱- مجلته پښتو نوح شحال خان خټک نيم مارچ اپريل مه

۱۹۸۰ پښتو اکېډمي پېښور -

فقير جميل بيگ (جمال خان) د شاعر په حيث

د پښتو ادب که په دو اړخيزه کتنه او مطالعه او کړه شي
نوکه نشر دے اوکه نظم ددې دواړو صنفونو او برخو سرڅڼه
کول پښتو ژبې ته خاص او لوړ مقام ورکول او دا په نورو ژبو
کښې تمنا کول تردې چې د پښتو ژبې ليک دود په نوي انداز کښې
ليکل ددې هر څه نثر او وياړ يو داسې کورنۍ ته حاصل دے
چې هغه کورنۍ تر ننه پورې پښتو ژبې اسرې نه کړه بلکه تر
ننه ئې پښتو سره پښتو وکړه او کوي هغه کورنۍ د لويې
خان بابا خوشحال خان کورنۍ ده لکه چې وايي -

ما خوشحال چې په پښتو شعر بيان کړو

د پښتو ژبه به اوس په آب و تاب شي

او دغه شان بل ځای کښې وايي -

هميشه به پرې نارې وې د بښلو

دا چې ساکره نن خوشحال په ويل باغ

او دغه وجه ده چې نن د پښتو نوم اخستوسره د لوستونکي او

يڪونڪي په ذهن کڻي هم دغه يو نوم د لوڻي خان بابا نوشحال خان
راڻي - هغه حڪه چي لوڻي بابا نوشحال دا ڙ به په اب و تاب کڻي
ده د نوشحال بابا کورفي کڻي ډډډ لوڻي ستر عالمان - شاعران
اديبان ٿڀڀ شوي دي او اوس هم شته د سروسره سره د ڊي
کورفي بنحو هم دغه ميدان کٽلے دے لکه بي بي حليمه - تاجر بي بي
وغیره د نوشحال بابا او دهغه د زمانو کتا بونه دهر پښتون په
کور او کتا بون کڻي پراته دي حوزة ن نوشحال بابا د کورفي
ديودا سي فرد تعلق يک چي هغه هم عالم دے - هم اديب دے
هم شاعر دے او هم وٺي الله دے خولا تراوسه په ادبي دنيا
کڻي گناهم دے او دچا ورته پام شونے نه دے البته په روحاني
دنيا کڻي لوڻي مقام لري او ډډډ وکسو يکوالوته ئي د ادب سره د
تعلق معلومات او خبر شته -

دغه لويه هستي د لوڻي خان بابا نوشحال خان نيکه رور جميل خان
دے چي په ادب کڻي جمال خان دے او په روحاني دنيا کڻي د
خواجہ جمال الدين او فقير بابا باندي ياد شوع او زيات شهدي
په فقير بابا لري او د تصوف دغه نوم ئي په ڊي ټولو نومونو
غلبه موندلې ده هغه حڪه چي دوي دنيا وي جاہ وجلال بادشا
نوابر ته لته وکره او د تصوف او سلوک منزلونه ئي
ډډډډ رياضتون او جذب و حال د کيفيتونو ٿڀڀ وښه پس
موندلي وو او حڪه خود قطب الاقطاب او غوث الزمان په دريو
فائز شوع وو او د اتیک د حضرت جي بابا ر شيخ پيچي (موندلې

د لويې پاڼې مريدان ېې په سلسله پڅټيه کښې پېدا کړي دي دغه
لور مقام د ډې څپل سکه رور نحو شمال بابا ېې د فراق او غم
په حالت کښې هم د فراقناهي په شعرونو کښې داسې ستاڼي -

ډې ېې دور په کښې طاعت کا

هغه غم د ډې خداي جنت کا

خداي د ډې غم ورځې يوسي

خو بش خورم د ډې په کښې اوسي

ډې د رور ېې پرې مقام د ډې

په اغه غم د ما سلام د ډې

دغه وجه ده ډې دنو شمال بابا د اولاد سلسلې ته خان څپل
وېلې شي او د فقير بابا جمال خان سلسلې ته فقير څپل ميان کان وېلې
شي دا قم هم د دوي نمسې د ډې جميل ميان د علم ظاهري او د علم
خفي علمونه لول اوليکل - لوستل - وېل به ېې په ډې پرېشکلي انداز
کښې کول د ډې متعلق په مناقب فقير جميل بېگ د شمس الدين کاکا څپل
چاپ له اړخه انجمن اتحاد فقير څپل په سرينه د ميان فردوس شاه
فقير څپل د پڅټي اکوړه خټک په صفحه ۲۹ داسې يکي

په مسجد کښې وو دښه

په شري ناست وو مينه

کتابونه ورته جمع

دو کتل په خاطر جمع

نه صرف صوفي عالم - ولي الله وو بلكه په ادبي مهديان كېنې ټي
 د خپلې كورنۍ بېرغ جگ ساتلې دے او د پرخه ټي په فارسي
 ژبه او پښتو ژبه كېنې ليكلي او وښيي دي په فارسي ژبه
 كېنې ټي د پر غټ غټ علمي كتابونه ليكلي دي چې په پښتو اكيډمي
 پېښور يونيورسټي كېنې د قلبي نسخو په شكل كېنې خوندي دي
 چې نومونه ټي په درنگ دي -

۱- دل تذكرة الاولياء و (۲) نور محمدية

دل تذكرة الاولياء تقريباً د پنځوسو صفحو دروند كتاب دے
 اوس اوس ټي پښتو اكيډمي پېښور يونيورسټي ترجمه چاپ
 كړې ده په دې كتاب كېنې د لويو لويو اولياء ذكر دے دغه شان
 ټي نور محمدية نومي كتاب چې تقريباً د څلور نيمو سوو صفحو غټ
 كتاب دے او په كېنې د پر عالمانه بحث په ۲۷ (شپږ ويشتو) بابونو
 كېنې شوع دے او ددې نه د هغوي د علم او پوهې اندازه لگېدے
 شي بل درېم كتاب ټي د افغانستان په كابل ارشيف ملي كتابتون
 كېنې د مناقب شيخ رحيمكار په نوم فارسي كېنې ليكلې چې اوس اوس ټي
 د اسدالله شعور په سرېزه سره د افغانستان د علومو اكيډمي په
 فارسي كېنې چاپ كړې په دې كتاب كېنې د خپل مرشد حالات ليكلي -
 د احم يوغټ كتاب دے - ددې نه علاوه ټي نور د پر كتابونه په
 مجمع البركات نومي قلبي نسخه كېنې ياد شوي دي خو تر اوسه په
 لاس چاته نه دي راغلي كېدے شي چې چا سره وي يا ضائع شوي
 وي د مجمع البركات فارسي قلبي نسخه چې عكسي نقل ټي درقم سره

د ۷ په صفحه ۳۰۱ باندې ددغه کتابونو نومونه دارنگه دي -
 ۱- شمس العارفين ۲- قدوة العارفين ۳- زبده السالكين ۴-
 ۵- اسراج العاشقين ۶- خلاصة الطالبين ۷- تحفته المقربين -
 کېدے شي چې دا کتابونه په دغه وخت کې د مجمع البركات
 ۱۲۸۵ هـ د مولف لخوا په دغه زمانه کې تېر شوي دي او هغوی
 ترې استفاده کړي وي د دغه شاعر د متعلق د وېسې څېړنه
 د افغانستان ستر محققينو - عالمانو اديبانو شاعرانو کړې ده چې
 په هغې کې ستر محقق ارواښاد عبدالعزیز جیبی - دکتور عارف
 عثمان - عبدالله بختانی خدمتگار زلمي هېواد مل غونډې ستر
 څېړندوال شامل دي نو اوس چې د هغوی د څېړنو نه پرده اوچته
 کړم او دلته یې اویکم وې چې بیا زما مقصد به واضح شي -
 په کتاب پښتانه شعراء* درېم ټوک د پښتو ټولني د
 تاریخ اديبانو له څانگې کال ۱۳۴۲ هـ ش کې په صفحه ۹۰۳
 باندې یکی -

جمال خان د نوح خټک مشر دور وو اولوي وې او
 مو فی تېرشو د د پښتو شاعر هم وو دیوان لري -
 په کتاب "نوح خټک او دده ادبي مکتب" د افغانستان د علومو
 اکېمي چاپ د دکتور عارف عثمان په لیک سره کال ۱۳۶۱ هـ ش او
 ۱۹۸۲ صفحه ۱۸۲ باندې دکتور عارف عثمان د جمیل خان باره کې یکی -
 دغه شاعر د نوح خټک کشر دور د و په پښتو
 کلاسیکو ادبیاتو کې د ادیب - عالم او مکتوف په حيث

یادېږي او د علاقه لرونکو د ا حقا م ورگن خپد ل د د
دغه پوهه شاعر چې تراوسه پورې ئې دیوان نه
د د چاپ شوه د خواتی په وخت د جمیل بېگ په نامه
مشهور و و -

دغه شان ستر محقق عبدالله خد متکار بختانی په خپل تالیف پښتانه
شعراء پنجم ټوک له اړخه د علومو اکېډمی افغانستان کال ۱۳۰۷ ه
ش کبې په صفحه ۳ باندې یکی -

فقیر جمیل بېگ د مستی او جذبې په وخت کبې منظومې
توتې و سېلی دي -

د دې و پناه نه پس ئې د فقیر بابا رحمان خان / هغه منظومې تعوی
یکې دي چې هغه به د دې مقابله په آخریکم د هغې نه پس وایئ -
په دې ډول شېخ جمیل بېگ یا فقیر جمیل بېگ یو روحانی
شخصیت وو چې په نظم او نثر کبې ئې یکنې کوي دي -
د دې درې هسټر باره کبې گوان سر محقق زلمی هېوادمل په
خپل تالیف فرهنگ زبان و ادبیات پښتو فارسی د علومو
اکېډمی افغانستان له اړخه کبې په صفحه ۱۱ یکی -
جمیل بېگ فرزند دوم شهباز خان خنک به فقیر بابا شهرت داشت
جمیل بېگ مرد صوفی مشرب و فقیر قائم ایل و صائم النهار بود در
هلقه مریدان شیخ رحکار شمولیت داشت -
جمیل بېگ مناقب مرشدش را به زبان فارسی نوشت و به زبان
پشتو شعر مرود -

ددې وپښانه پس ئې د فقير بابا رحيم خان (دوه درې شعرونه
 ليکل چې د کلام په نمونه کې به راشي په پښتو کې له پېښور يونيورسټي
 کې د زرو شاعرانو د کلامونو يو قلمي نسخه پرته ده چې په
 هغې کې د دوي يو ټوک غزلې هم شته دغه غزلې زمونږ د
 سيمې د اکوړي گران محقيق پروفيسر محمد افضل رشا په خپل تاليف
 پټ ستوري چاپ له اړخه پښتو کې له پېښور يونيورسټي کال
 ۱۹۸۴ په صفحه ۲۵-۲۶-۲۷ سره ددې الفاظو محفوظ کړي دي
 د جمال خان بابا په کلام کې د متقدمينو شاعرانو د
 کلام گڼې خوږه شته فکرې ژور او الفاظي ځوابه دي.

د کلام نمونه :-

ددوي که غزل دے او که ټوټې هر لفظ ئې دموقع مناسبت
 سره په ډېر ښکلي انداز کې په اسانه اوروانه پښتو کې ليکلي
 ټوټې ئې د بيبي بيبي واقعي سره وييلې دي که هغه واقعات
 په تفصيل سره ليکم نو بيا به دا ليکل ډېر طوالت اولري په دې وجه
 صرف لږ غوندي د واقعي تعارف به ليکم چې معلومه شي چې هغوي
 هم د شاعرۍ گلستان په ډېرو ښکلو ښکورنگارنگ گلونو سره تازه
 رو معطر ساتلې دے او د خپلې کورنۍ روايات ئې ژوندي ساتلي
 او دغه شان زامنو ئې هم لکه صديق بابا ظفر بابا محمد ابراهيم
 بابا وغېره په دغه ميدان کې دخپل تره زامنو اشرف خان،
 عبدالقادر خان، صدر خان سکندر خان سره ملگرتيا کړې ده.

اول به هغه غزلې چې په پټ ستوري تاليف پروفسر محمد افضل
رضاله اړخه د پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي کښې داغلي دله
نقل کړم چې هغه د ارنگه دي -

غزل

نېل خانه به دې ترڅه حده همراه وي
يو ورځ به دې سفر شي په ويجا پې
مورپلار زامن نمسي دکورې څه شو
خلقي کړې دا جل سورو ستارې
بناسته بنه چوڼ زلمي شوتورې غاږې
پرې پرې دي دلحد خاورې تودارې
جماعت څخه تېرېږي مخ ترې پټ کړې
وهجې وته ته يون کړې د خرابې
درسته ورځ لکه سېک ناستې په صحرابې
بل خندا په قهقهه کړې لکه خرناږې
يو ذره دلالاته ويره نه شي
نه پوهېږم چې راچپوتې که کمارې
چې نيکي درنځه نشته بدتمو مړ کړه
دا شه مړ توکه په خپله بيزه لارې

د سپر لي نو يونه يو درنځه نيسته
وچ لاسده سره سپن څي سپده اهاږي
سم له لاسه کار هر کور ډر مشکل دے
جمال خانه وقت دې دادے که خان ټارې

دويم غزل

خواب زړه څي څي بيمار وو هغه نه دے
څي مدام په انتظار وو هغه نه دے
څي څي سترگي ديار لود وسته نيولې
تس ديدن ټي په بار بار وو هغه نه دے
څي به ستا په غم کښي شب وروزلجا وم
بل په زړه کښي څي انگار وو هغه نه دے
څي بندي دستا په زلفو په کمند ووم
پروت گودن ته څي زناړ وو هغه نه دے
څي څي سرو مال تالاستا په وملت وو
څي په ما د فلک وار وو هغه نه دے
نام و شنگ څي ستا په تور ووله ماتلي
چرې ماتته څي ازار وو هغه نه دے
ستاله غمه څي يو دم په قنډر نه ووم
څي په سترگو کښي څي خار وو هغه نه دے

پڄي مي ستاد حسن خيال چردي ليد لے
تازہ گل پڄي په شمار ووهغه نه
جمال ستاله مخه نوروتہ سلام کہ
پڄي غلام او خدمت کار ووهغه نه دے

ديلم غزل

و پسته سپن سترگي تاريخي چينگي دارې
ته لاگرخي خيل پردي په ختس نفا رې
خداے طاعت دپاره ورخ له تاسنه غواړي
ته د کالونخرشي نن له خدايا غواړي
شوپي په کوم عمل غره پڄي نوشمالگرې
سخي نوهم : د موبدي په زور کسپا رې
ستا په سرباندي بي ترين جلات ولاړ دے
کوم زمان به دي سر پر پکړه په ولاړې

ددې غزلو باره کښې د خني محترمو ليکوالو د خيال دے پڄي د غزل پي
د جميل بېگ نه دي او هغه وايي پڄي د جميل بېگ نوم جمال خان نه وو
دا چرته د سيکا نور د نعت د شاعر کلام دے - د اصحي ده پڄي د فقير بابا
نوم جميل خان وونو هغه تر اوسه پورې په جميل خان نه يادېږي

بيڪه په خپل خاندان کښې په جمال خان شهرت لري لکه څنگه چې ما
مخکبې ليکلي چې په ادبي دنيا کښې ې جمال يا جمال خان نوم يکلو
او يادېدلو او په روحاني دنيا کښې فقير بابا او نوحه جمال الدين په
نومونو ياد شوي دے او دغه شان ې په خپلو غزلو کښې جمال خان
د تخلص په توگه استعمال کړے دے چومسکه ددوي ديوان لا
تراوسه په لاس نه دے راغلي نو ځکه دا خبره کېږي نو هر
کله چې دغه قلمي نسخه د زړو شاعرانو په اکهډمي کښې موجوده
او په هغې کښې د عبدالقادر خان خټک چې ددوي وراره کېږي د
غزلو سره پېوست دا غزلې ليکلي شوي دي نو ددې نه معلومېږي
چې دا هم ددغه زماني شاعر دے او تراوسه په دې نوم بل
شاعر نه دے تعارف شوي ددې خبرې هم څه ثبوت او شهادت
نه دے پېدا شوي چې دا شاعر د سيکانو د دور شاعر دے دا
خبره هم په اټکل سره کېږي چې د سيکانو د دور شاعر دے
حالانکه د سيکانو دور خو وس وس تېر شوي او د جمال خان
بابا دور ې پر مخکښې دور دے بله خبره داده چې دا کلام صوفيانه
کلام دے او موذن دا په ۱۹۱۵ و پېل شو چې هغوي به خانغا
صوفيانه کلام ليکلي او وپېلے وي هر کله چې ددغه زردو شاعر
سره دا نوم راغلي نو دا واضحه ده چې دا هم جمال خان دغو شاعران
بابا زور دے بل څوک نه شي کېدے -

وس راځو هغه منظومو توڼو طرف ته چې دوي په بيټو
بيټو موقعو ويلي هر کله چې د دوي مرشد حضرت شيخ رحيم کاراکامان

وفات شو نو فقير جميل بيگ (جمال خان) هغوي لحد ته کوز کول او
هغه وخت ئې د دېره غمه چغه کړه -

✓ په بوي دې ټول عالم خوشبوي شو

اميل چندنه په تاپر پوتل کړدونه

ددې شعر په باره کښې په تذکره شېخ رحکار د سيد
سباح الميرن کلاخېل اداره اشاعت العلوم جامع مسجد (لنډيو)
د فيصل آباد کښې هم دغه شان واقعه يک ده -

دغه شان چې هر کله بها کو خان د يوسفز سردار اولوې
ولي الله انون څالاک بابا د نيل بسکو تخمه د دو ما کافروسره
جنگ وو نوپه دغه وخت کښې انون څالاک بابا د دوي په خدمت
کښې د امداد او تعاون حاصلولو د پاره حاضر شول نو فقير بابا
د مستر او جذب په حالت کښې ورته په دې منظوم الفاظ کښې
اووټل -

✓ په دې خوړ کښې سره او سپين انبار انبار

فقير نه اخلي او نه ئې څه يکار دي

انون څالاک نومره چې اخلي وادي خلي

که خواري نه وي دى د نه وي

د مشهوره واقعه يا کرامت چې قاضي مير احمد شاه رضواني په
تحفة الاولياء او په مناقب فقير جميل بيگ کښې شمس الدين
کلاخېل راخستې ده وايي چې دغه وخت د خوړ کښې د فقير بابا

په کرامت سره سره او سپين شو د فقير بابا د عبارت ځانته دغه
وخت کېږي د تنگرو غرونه ووچي د هغې سره لوي خوږونه
دچم پراته وو.

يو ورځ فقير بابا خپلو زامنو د لنډې اخوند احمد مېب
پچې دېر لوي عالم فاضل او بزرگ وو ته د شريعت دپاره
بوتلو پچې زموږ پلار خان ملنگ او فقير کپه دے سماع ځي
شروع کړه هر وخت د جذب و مستي په حالت کېږي وي
د شريعت نه خلاف کارونه کوي اخوند مېب پچې د فقير بابا
جذب و مستي وليدله نو وي فرمايل پچې دوي فناي الله
دي د معرفت او سلوک د رازه خبردار دے دا د شريعت خلاف نه
دي فقير بابا هغه ځانته کېږي داسې وايي -

که قاضي مېب زما په شاکي مت شي
تورده زما به هله شريعت شي
خار کپور که نه وي نه وي
د فقير به ځه وي ځه وي

وايي پچې هر کله د فقير جميد بېگ د اشرف خان د زوي اود نوح خان
د نمسي محمد افضل خان خټک سره زبه بډا وے راغلو نو هغه
وخت هغوي د افضل خان د مدافعت په غرض سوات ته لاړو
اود حمزه خان بايزي پچې دېر لوي سردار وو د تھانه سوات

اوسېدونکې وو دغو شمال بابا اجنيسے وو زامنو ته يې خپله
 مېرمنه بېکاره کړه نو وایي چې جلال خان او جمال خان ورته امداد
 درکړو او ورته يې اووے پې دې وخت کې مېرمن نه لرونکې
 درکړې په مووو قتلان خان چې ددوي رود وو دهغوي د
 امداد نه انکار وکړو په دغه وخت جمال خان بابا رستمې او
 جوش نه داسې اووېشل -

✓ اس دې وي په لس دې وي
 مېرمن کله نه وي نه دې وي
 جلال دې وي جمال دې وي
 قتلان کله نه وي نه دې وي

اودغه وجه ده چې نن د تھانې سوات د خانانو کورني د
 فقير بابا په دما رنگ ده اود جمال خان او جلال د اولاده خوږ
 شوه ترقي يې وکړه

دایي چې يو ورځ د مغو په وخت کې د اتيک صوبېدار چېر
 فلم کړه وو ټوله علاقه يې لوتلې وه د هزارې نه خلق د
 تافلې په شکل کې راستل چې ده بنديوان کول او ټول مال
 يې ترې واخستو - خلق فقير بابا ته په ژباړا انګولا را غل
 چې د صوبېدار نه زمونږ مال حال او خلق را خلاص کړي هغه
 وخت جمال خان بابا په بېړۍ رکتې کې سورېدو نو دا
 اشعار يې اووېشل -

ح

شوک به دروئی خدائے دپاره ✓
 فقیر دروئی خدائے دپاسه
 پاک رسول ورسره مل دے
 بدرگه له چهار یاسره

اوهر کله چي بهیږی ته سور شو نو داسي وايي -

بهیږیه خه د خدائے په حکم ✓
 خه به ظالم خه به دده بندي کوونه
 فقیر شو مل د مظلومانتي
 خدائے ئي وي مل چي بنديوا آزادو

او هغوي چي دغه ظالم صوبیدار ته مخامخ شول نو په صوبیدار
 رپیدل او بگیدل اوقې بوقې ئي شروع کړي ټول مال حال او خلق
 ئي ترې راخلاص کول دده سره به اکثر په گني تعداد کښي مریدان
 گمځېدل دے به ترې مخکښي وو مریدان به ورپسي وواو دا
 اشعار به ئي وئېل -

دور دور د فقیر دے ✓
 د غافل په صورت ویر دے
 د غافل په صورت ویر دے
 دور دور د فقیر دے

وایي چي یو وخت داسي راغلو چي بارانونه بند شول فصلونه
 او چیدل تخط سالي شوه خلق تنگ شول او فقیر بابا ته په ژړا کوونکو
 راغلل چي خدائے پاک ته سوال اوکړه چي باران شي هغوي هغه

وخت د جلال په حالت کښې چغه کړه -

✓ تحط سايي دېره په زور ده
 پرېوتلې کور په کور ده
 باران دے ورو سينه
 شوکړه که نه وي نه وي
 تنگارو باندې باران دے
 فقير ن ورځ مهربان دے
 و ارمان بېلې ارمان دے
 ورېدلے ن باران دے

د الله پاک کارونه گوره هغه خلق چې واپس شول نوپه
 دغه ورځ لويې الله باران اوکړو د فقير بابا سوال قبول شو
 او فصلونه بنېدله شول دا هم يو روايت دے چې هرکله فقير
 جيل بېگ نچلو زامنو اندون احمد صېب ته شريعت د پاره بوستو
 نو هغه وخت کښې دا اشعار هم وييلې وو -

✓ مويته چڼې دې راکړے شه
 چې درسته شپه يې چنگه وي لکه چرچڼې
 د نيمې شپې راتلک دې روک شه
 چې چرچڼې برچه دې خوب نه راکوړنه

هرکله چې د لويې خداے پاک په عشق کښې به تر لړې لارو فنا
 في الله به شو د جذب او مستي حال به پرې راغلو نو چغه به

به ٻي ڪوھ دا شعر به ٿي وٺلو -

هغه موزيان به دنيا غواري ✓

دي عاشقانو ستايه لار کيڻي او بازنه

سرو مال ٿول عاشقان دا وڪا

دا موزي تش لاني کوي ٻي مٿن ٿيه

۱۰ ۵۵ ددغه لوي ولي الله - صوفي - عالم د شاعري متعلق ڇپڻ نه
 ٻي دلته وا منجه شوه ٻي دنو شحال بابا نه صرف رامن شاعران
 وو بسله د هغوي روز ٻي د معرفت لار ٿي خيله کوي او هروخت
 به په جذب و مستي کيڻي وو خونچيل خانداڻي روايات ٿي ٻي ٻي
 هم مرگون ته نه دي ورکري او ٿوندي ٿي سائلي او ٻي
 منظومو ٿو ٿيون نه دا هم معنومه شوه ٻي دوي د جلال تخلص سره
 د فقير تخلص ٿي هم ٺهيل ڪري دے او ٻي منظومو ٿو ٿو کيڻي ٿي اشڪال
 ڪري دے لوي الله ٻي او کوي ٻي ددء د ٿوند ٿول حالات او ديوان
 او نور گابونه د تيارونه دنيا ته شي او نوء معلومات رابنڪاره شي
 د دوي د پيدا ٿيڻ کال نه دے معلوم البته دوفات کال ٿي معلوم دے
 دا بجدو په حساب ٿي دارنگه دے

ٻيون رفت از جهان اين کوا مت خديو

په جُزق "موز عالم" "نمريو"

ددي نه ۱۱۱۴ هـ جو پڙي ڄڻي محققين ٿي به قياس ٿيڻه ٺهڙ پڙهانه

۱۰۲۴ هـ بنا ٿي اولاد ٿي د پڻتو نڱوا په گوٽا گوٽا کيڻي پروت دے په

تنگار و کني چي د جهانگيري او اکوړي نه سهيل په لور د غرونو په
منځ کني کلي د هله ټي مزار دے د پښتونخواه د لري لري نه ده
عقيدتمند راځي او فېن ترې اخلي د سفرې په مياشت کني پرې غرس
او مهله کېږي -

کتابونه

- ۱- پښتانه شعراء درېم ټوک د افغانستان د پښتو ټولني د ادبياتو
او تاريخ د ټاکنگي له اړخه ۱۳۴۲ هـ ش -
- ۲- کاکاخېل شمس الدين ميان مناقب فقيرخېل بېگ د ميان فروروس شاه
فقيرخېل په سريزه د انجمن اتحاد فقيرخېل جمال آباد اکوړه ختيگ
له اړخه ۱۹۰۹ء
- ۳- خد متگار بختاے عبد الله پښتانه شعراء پنجم ټوک د افغانستان د
علومو اکېډمي ۱۳۵۷ هـ ش -
- ۴- رضا محمد افضل پرو فېس پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور
يونيو رسټي کال ۱۹۸۴ء
- ۵- خټک نوح شحال خان فرا قنامه د ژبو او ادبياتو پوهنځي کابل ۱۳۶۳ هـ ش
- ۶- عارف عثمان دکتور نوح شحال خان خټک او دده ادبي مکتب د
افغانستان د علومو اکېډمي ۱۳۶۱ هـ
- ۷- کاکاخېل سياح الدين تذکره شيخ رحيمکار ادره اشاعت اولو
جامع مسجد لاهور

په تحقیق کبني د ماخذ ا هیت

تحقیق د عربي ژبې لفظ دے په پښتو ژبه کبني د خبېڼې -
لټون - چاڼول د مخه ټيډ بنيادي حقيقت معلومول - ديو ټيډين
پوره کره کتنه معنی لري په انگرېزي ژبه کبني ورته ريسرچ
(RESEARCH) وېلے شي چې معنی ترې پخپله ظاهرېږي - په
نورو معنو کبني د تحقیق مقصد د دے چې په علم و ادب کبني
سوچه جوته جدا کول د پوسټکي نه مغز راويستل - حق د باطل
نه جدا کول - تحقیق د مخصوص حالاتو او مخصوص شهادتونو او
رواياتو په رڼا کبني د يو حقيقت تلاش دے - او په اصطلاحي
توگه د تحقیق مطلب دا شو چې يانورې نوي حقائق وړاندې
کړے شي او يادې د معلوم شوي حقائقو نور ريات ته تشریح
او تفسير او شي او وسعت دې په کبني پېدا کړي شي چې په
علم او معلوماتو کبني اضافه (وکړي) - تحقیق په هر ميدان کبني
کېدے شي که هغه سائنسي څانگه وي او که ادبي که تاريخي
څانگه وي او که جغرافيايي څانگه تحقیق په هر څانگه هر
ارخ هر موضوع او که په هر ميدان کبني وي دا د برکسران

او کي پڇڻ ڪارڊي د تحقيق ميدان ۾ ڀرارت ميدان دے په ڊي
 ميدان کښي د تحقيق اسونه سترې شي تحقيق په کښي بي ساه
 شي وارخطا هم شي خو سره د ڊي به حوصله نه بائلي خپل
 مرام ته به ځان رسوي د ڊي شال د سمندر هم دے چي په سمندر
 کښي د ملغرو موندلو دپاره لامبو وهل وي او دغه لامبو
 دومره په مشڪله او گرانه وهيل شي چي کله کله په کښي د
 ډوډو په هم وي خودغه ملغرو پسي به ځان د سمندر
 تل ته رسول وي او دغه ملغري به ددغه تل نه راويستل وي نو هله به
 لامبورن خپل مقصد کښي لاميا بي موي د ريو ډرډونو ناک او د چسپ علم دے
 تر اوسه چي چاهم تحقيق کړے نو خپل تحقيق ته ئي ختمي نه دے و ئي اونه تحقيق
 ختمي کېدے شي د تحقيق دپاسه تحقيق کېږي. د تحقيق دپاره د خارجي او داخلي
 شهادتونه ضرورت وي که چري مونږ په يوشاعر تحقيق کوو نو د هغه د زماني تا کال
 د هغه د ليک او د هغه د شاعري په اند ازياندي ژور نظر اچول او بيا د تحقيق په
 قالب کښي اچول پکار دي دغه شان د هغه شخصيت د هغه وخت ډډونو حاله زېږېدنه
 استوگنه و غږ د هغه د خپل کلام په رڼا کښي او د هغه زماني د نورو پوهانو د ليکونو
 او کلامونو په رڼا کښي به ئي رايي قائمول وي د هغې نه پس چي هرکله دغه مواد
 پيدا نه شي نو بيا به د چاپېن چل نه حالات معلومات حاصلول وي که په هغه
 نور چاپه روستو زمانه کښي خه ليکل سري وي د هغې
 په رڼا کښي به رايي قائمول وي. په تحقيق ډېر لوست
 بحث کېدے شي او ددغه بحث په رڼا کښي پرې کتابونه ليکلي

هم شي نودلته چي کومه موضوع ده هغه د ماخذ اهميت د سے
 د تحقيق دپاره به د روميني هغه ماخذ ذرائع - مصادر تلاش کول
 يي او جمع کول يي چي دکوم په بنياد چي به تحقيق نږدې
 راځي پېش کوي او يا دکوم په بنياد - به تحقيق دخپل تحقيق
 ابتدا کوي او خپل مرام ته به ځان رسوي د تحقيق دپاره چي کوم
 ذرائع - ماخذات او مصادر استعمالول دي د هغې چ پر ريات په
 دې مهديان کښي اهميت او ضرورت دے ولي چي بغير ددې نه
 تحقيق نه شي کېدے ددې مثال ديو عمارت بنياد وي ترڅو چي
 د عمارت بنياد دپاره کاڼې خټه - او نور لوازمات نه وي تيار
 نو عمارت نه شي جوړېدے دغه شان د تحقيق دپاره ماخذونه
 او ذرائع دکاڼي او خټې کار ورکوي -

دا ماخذونه ذرائع په دوه قسمه څخه دي چي يوتنه بنيادي
 يا ابتدايي ذرائع - ماخذات - مصادر وپېلے شي او دويمه ته
 ثانوي ماخذ يا ذرائع وپېلے شي - چي په انگريزي کښي ورته
 دارنگه ټکي استعمالېږي -

۱- بنيادي ماخذ (PRIMARY SOURCES)

۲- ثانوي ماخذ (SECONDARY SOURCES)

دلته به پر تشریح يا تفصيل بيانول پکار وي چي لوستونکي ته
 اسانه شي -

محقق چي هرکله په يو
 موضوع تحقيق کوي | ۱- بنيادي ماخذ يا ذرائع :-

نود هئي موضوع سره تعلق لرونڪي ڀڃوٽ ماخذ وٺڻ بنياد ڏي
 ماخذ کڻڻ شي اوڀر ڏي ڪنڀي هفتہ دستاویزات شامل ڏي ڇي ڀه
 هئي ڪنڀي د هفتہ واقعاتو ریکارڊ موجود وي ڇي تحقيق کونڪي
 يا بيڪونڪي ڀه ڇپلہ ڀيڊلي اورڀڊلي وي يعني ڀه بنيادي ذرائعو
 ڪنڀي د موقوع شهادت زيات اھميت لري ڇي ڀه هئي سرہ د
 تاريخ ڀه معقوليت ڪنڀي اضا فہ او شي اور قمر شڪ شہ ختمہ
 شي د ڇي۔ يونڊو ڀيٽس ڀه وڀا سرہ مور ڀيٽو بنيادي
 ماخذ يا مصادر ڀه دوو قسمون ڪنڀي تقسيم ڪري۔

ڀه ڏي ڪنڀي ذاتي
۱۔ بنيادي مخطوطات:۔ لاغذ وٺڻ۔ دستاويزي

ريڪارڊونہ مرڪي او نور متفرقه ڀڃين وٺڻ شامل ڏي۔

ڀه ڏي ڪنڀي
۲۔ د مرڪزي حڪومت مطبوعات:۔ د صوبا تي

حڪومت مطبوعات خود نوشت سوانح عمري ياداشتونہ تقريرونہ
 د خطونو مجموعي اونور معاصر مضمونونہ شامل ڏي۔
 د بنيادي ماخذ مثال گران او محترم تحقيق۔ نقاد۔ شاعر۔
 د راسه سنگار پوهان همايون ھاٿب ڀه ڇپل تاليف د تحقيق فن
 ڪنڀي ڀه صفحہ ۵۶ ڏي رنگ ڪنڀي ورڪوي۔

ڊاڪٽر جميل جالبلي ڀيڃيل تعريف تاريخ ادب اردو جلد
 اول ڪنڀي د قطب شاهي دور د شاعرانو د قلعي ننڍو
 او مطبوعہ تصانيفو ذڪر ڪرے دے ڏي ڪنڀي ڇنڀي

تصانیف دهغه دنظره تهر شوي دي او د ځينو زکړي د قطب شاهي دور
 د نورو محققينو د تحقيقي مقالو په خوله کړه ده. دې سلسله کېنې د اکتبر
 جمیل جالبې د قطب شاهي دور د معراج نامو، وفات نامو او هلند نامو
 هم ذکر کوي لکه دخپل کتاب تاریخ ادب اردو جلد اول په صفحه ۴۹۲-۴۹۳
 بکې - د سيد بلاق په ۱۷۵۴/۱۷۵۷ کېنې د معراج نامې په نامه
 کتاب وليکلو.

د دې معراج نامې نسخه د اکتوبر په خپلو سترگوليدلې ده چې حواله ده؟
 ورکوي -

معراج نامه (قلعي) د انجمن ترقی اردو پاکستان نه
 علاوه اته نورې قلعي نسخې زما تر نظره تهرې شوي دي
 چې د تصنيف سن په کېنې ۱۷۵۷ ورکړه شوه ده.

په دې عبارت کېنې د سيد بلاق د معراج نامې ذکر د بنيادي ماخذ
 حيثيت لري دا خو د بنيادي ماخذ يو مثال چې دلته پيش کړه شو.
 ۲- ثانوي ماخذونه:-

که چېرې يو يکونکي يا محقق په خپله مقاله کېنې د خواپې په توگه
 د بل دويم يکونکي په حواله اقتباس درج کړي نو داسې حواله يا اقتباس
 ثانوي ماخذ په حيثيت کښل شي په دې کېنې نصابي کتابونه
 چينټ يانې قيصې سرکاري اطلاعات - ذاتي بيانونه - تصويري مجلې
 و غېره د ثانوي ماخذ حيثيت لري د دې ماخذ مثال به په دې ډول
 ورکړو د افغانستان سر محقق کران او محترم زلميزه هيواد مل دخپل
 تاليف په هند کېنې د پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پړاوونه

پښتونثري ادب

پښتو ژبه په ادبي لحاظ سره عالمان او پوهان په دو حصو
کښې تقسيموي چې يوه نظم ده او بله نثر پښتو ادب کښې نظم
ډېر لويه حصه لري او نثري ادب ته ډېره کمه توجه ورکړې
شوې ده داميرکوړ نظم د شيخ متي مناجات رښت نیکه دعا
او دغه شان نور ډېر اثار چې په نظم سره دي او ښکاره دي
دغه سلسله تر اوسه جاري ده چې نثر کم او نظم زيات ليکلې
شي ددې وجه دا هم کېدې شي چې په نظم کښې کوم خوب والې
او سرور دې هغه په نثر کښې نيشته د نظم په ذريعه شاعر
خپل خيالات نظريات د بل ذهن ته ډېر په اسانه رسولې شي
او تر ډېره وخته پورې په زړه کښې ساتلې شي نظم ډېر زړه
انسان جذبات او احساسات دا ولې لږ لږوي او د نظم ويونکي خيال
خپل کوي دا هر څه د نثر په ذريعه هم کېدې شي خو نثر داسا
ذهن ته ډېر په اسانه نه پرېوځي نو ادب چې خومره زياته
ترقي مومي نو هغه د نثر په ذريعه کېدې شي نثريو ډېر وسيع
او فراحه ميدان دې په دې کښې د ادب هر يو صنف ځايدې

شي اوداد نثر کمال دے چي مونڊ د افسانې - ناول - ډرامې په ذريعه د معاشري اصلاح په ښه طريقه کولے شو او ددغه تخليقي اقداروپه وجه مونږ خپل ادب ژوندے او ښېدازه ساتلے شو په بل اړخ په تحقيقي او تاريخي مېدان کښي د نثر ډېر لږے مقام دے ددې په ذريعه مونږ د خپلو اصلاح کارناچي او خپل ديني اقدار هم بل ته په سرلوري سره وړاندې کولے شو نثريکل ډېر گوان اود سرخو بدي کار دے نثر څه ته وايي د نثر تعريف څه دے د نثر تعريف ستر محقق اروا ښاد عبدالعليم اثر افغاني په خپل کتاب پښتو ادب چاپ اداره اشاعت جده پېښور، ۱۳۷۰ هـ په ص ۷۸ څه دا رنگه کوي -

نثر په لغت کښي ښندلو - پاشلو او خورولو ته وايي او په اصطلاح کښي هغه کلام دے چي د وزن د قېد نه خالي او آزاد وي -

ستر محقق اروا ښاد ډاکټر سيد انوار الحق په درې مياشتيني مجله پښتو جلد اول گڼه ۲ کال ۱۹۵۸ء ص ۱۹ باندې د نثر تعريف داسې کوي -

نثر په اصل کښي د عريف ټيکے دے او معناي نوستل خورول او ښندل ده اصطلاحي معناي ده د نظم ضد نو اديبانو او عالمانو د نثر د پاره علمي تعريف دا مقرر کولے کلام چي په څه وزن يا بحر کښي تړلے نه وي نثر دې يا داسې اودايي چي دوښلو - ليکلو

او د لوستو عامه هیڅه نیغه ساده او بې تکلفه ژبه چې
د وزن او قافیو د تړون نه آزاده وي اوسپه په
کښې د هر قسم مفهوم او مطلب په ډېر اسانه او
ازادې سره بیانول شي نثر دے

د انځور و د پښتو ادب د محققینو او پوهانو د نثر باره کښې
تعریفونه اوس گورو چې د خارج پوهان رستشرفین د نثر
معلق څه وايي د پښتو نثر ته که کتنې نوې کتاب تالیف د ستر
محقق ارواښاد عبدالحمید جیبي د افغانستان د علومو اکېډمي
له خوا په ۱۳۶۰ ش کښې چاپ په صفحه ۳ باندې یې کي -
۱- ملتون وايي چې نثر هر څومره ساده وودکش
وي هغه مفید وي -

۲- کالوج یې کي ؛ فصیح او مناسب الفاظ چې وزن نه
لري نثر دے -

۳- موسیو روزوان وايي ؛ د انسان په ژبه یا قلم
که کوم خیالات بشکاره شي او بې وزنه وي هغه
نثر دے -

ددې تعریفونو نه معلومه شوه چې نثر هغه دے چې د قافیې
او د وزن یا بحر د قېد نه آزاد وي او نظم په وزن - قافیه
ردیف پوښ وي -

د نثر قسمونه :-

نثر په دوه قسمه دے (الف) د معنایه لحاظ (ب) د لفظ

په لحاظ - (الف) د معنایه لحاظ نثر درې قسمه دے چې هغه
په درنگه دے -

۱- موټرچي ديوبل د پوهولو د پاره کومې خبرې اترې کوو

يو قسم دا وي

۲- دوټم قسم ته خطابه يا وپنا وټلے شي په دې کني تقريره -

بیا نونه - وپنا کافي چچ عالمان او پوهان ې په جرگو - نوټو و

مخفونو او ټولنو کني کوي دا هم د نثر په قسمونو کني

شمارلے شي په يکلو کني کم او په وټلو کني زيات وي -

۳- تحريري نثر هم د نثر يو اهم قسم دے لکه چي د نوم منه

ظاهر ده چچ د نثر د يک لاندې راځي او په کتابونو رسالو -

اخبارونو د نورو علمونو د مطلبونو د پاره په تحريري يا يکلو

کني چي کومر وپنا راځي دا تحريري نثر دے دا نثر د مطلب

او مضمون په لحاظ سره مختلف قسمونو لري او د ژوند

د مختلفو اړخونو سره تعلق لري لکه تاريخي - مذهبي -

اخلاقي - سياسي - تحقيقي - اجتماعي ادبي وغېره دا

نثر د معنایه لحاظ دوه قسمه لري -

يو ته ساده سليس نثر وايي دوټم شاعرانه او د انشاء

پر دازي نثر دے درټم قسم نثر ته ادب لطيف او منشور

ادب هم وټلے شي -

(ب) نثر د لفظ په لحاظ دوه قسمه دي چي هغه درنگه دي

۱- قافيه دار او متبّع او مرصع نثر -

۲- ساده نثرچې قافیه نه لري په دې وخت چې کوم نثر پیه
اخبارونو - رسالو کتابونو کې چاپ کېږي د اړه دې نثر
کې يکله شي -

پښتو ژبه کې د نثر ابتدا :-

پښتو ادب کې په نظم کې د پر کتابونه يکلي شوي او
نظم د نثر نه مخکې وجود کې راغلی - په پښتو ژبه نظم د
اميرکور (۱۳۹۰) خوا و شا شروع کېږي او د پښتو نثر متعلق
معلومات په (مکاناتو او قياساتو مېني دي پور) معلومه
نه ده چې ابتدا کله او شوه عالمان او پوهان د افغانستان
د ستر محقق ارواښاد عبدالحي حبيبي موندلې کتاب پټه
خزانه چې د محمد هوتک تاليف دے او په ادبي حلقو کې
متنازعه حيثيت لري دهغې په وایي چې د پښتو نثر
ابتدا د ابو محمد هاشم سرواڼي (۲۲۳ - ۲۹۰) خوا و شا
نه شوې ده او ده د عربو د اشعارو قضا
او بلاغت په پښتو ژبه کې په نثري توگه يو کتاب د
"سالو وېزمه" په نوم او يکلو معناي ده "رېگستاني نيم" دا
کتاب ورک دے او محمد هوتک په پټه خزانه کې د لرغوني
پښتانه چې د شيخ کټه تاليف دے نه روايت راخستے دے
نودا مونږ په يقين سره نه شو وپلے چې دا به د نثر
رو مېني کتاب وي وې چې چا يه له نه دے او وجود ي

نيشته به قياس او امکان دا خبره مبني ده - دغه شان د
 دې نه پس يو بل کتاب د تذکرة الاولياء د سلمان ماکو چي
 په ۶۱۲ هـ خوا و شا کني تېر شوه دے - د قندهار سره نژدې په
 ارغشا کني اوسېدوځني عالمان وايي چې دا کتاب د پښتو نثر يو مينه کار
 دے وايي چې څو پاڼې ې ارواښاد حبيبي موندلې دي او په دغه
 پاڼو کني د شيخ بستيني - شيخ ملکيار، شيخ اسماعيل، شيخ مختيار
 غوندي د لويو وليانو ذکر شوه دے دا کتاب د فريدالدين عطار د
 فارسي تذکرة الاولياء غوندي يو تذکره ده چي په کني د صفه
 وخت د لويو لويو وليانو ذکر شوه نوځني عالمان او پوهان دا
 کتاب د پښتو نثر يو مينه کار نه مني صفه خلک چي دا مکمل کتاب نه
 دے موندلے شوه بلکه څو پاڼې موندلے شوې زما په خيال که
 دا څو پاڼې هم په پښتو نثر کني شته نو دا د نثر ابتدا وه په
 اکثريتي توگه چې عالمان او پوهان په کوم کتاب متفق دي چي
 دا د نثر او لنه کتاب دے هغه د ستر صوفي مبارز - توريال پير روښان
 عبدالله ارمېر باريدي کتاب "خبر البيان" دے چي د موندلو
 اعزاز ې د پښتو اکېډمي په پېښور يونيورسټي د اټريپکتو ارواښاد
 مولانا عبدالقادر ته حاصل دے چي د جرمني د کتابتون نه ې ماڼکرو
 فلم په شکل راوړو او چاپ ې کړو ددې نه معلومه شوه چي د
 پښتو نثر ابتدا د سلمان ماکو د تذکرة الاولياء دغه موندلوشو
 پافونه شوه او د نثر يو مينه کار خبر البيان دے ددې کتاب
 نه پس په پښتو نثر کني د باريدي روښان مخالف ستر عالم اخوند

دروېزه مخزن الاسلام وليکلو دکتابونه په مجمع او مرصع نثر کې
 ليکلي شوي داد نهمې صدي نه تر يولسمې صدي پورې دور دو
 ددې نه پس په دې دور کې نورو عالمانو هم لکه کريم داد د
 اخوند دروېزه زوے - بابو جان ، ملا مست زمند ، الله يار - اخوند
 قاسم هم په پښتو نثر کې کتابونه وليکل نه يواځې بايزيد روښان
 د پښتو نثر رو مښت کتاب او ليکلو بلکه د پښتو رسم الخط خاص الفاظ
 ې هم وضع کړل دغه دور کې ټول کتابونه په مجمع او مرصع نثر
 کې ليکلي شوي په دې دور کې د خوشحال بابا دور راځي چې په دغه
 دور کې نثر ساده سلیس او په خوب انداز کې شروع شو او د خوشحال
 بابا کورنۍ ددې نثر ابتداء او کړه د خوشحال بابا دستار نامه او د
 زامنو عبدالقادر خان خټک بکلمه سته - گوهر خان خټک قلب اسير د
 افضل خان خټک چې د خوشحال بابا نمسه وو تاريخ مرصع - علم خانه دانش
 ساده نثر ابتداء ې اخوند ناکي نموني دي او تر اوسه د خان بابا خاندان
 د پښتو ژبې خدمت ته ملاتړې ده او پښتو ژبه ې په هر مهال کې
 هلته او ښکاره کړي او ژوندۍ ساتلې ده ددې دور نه پس چې کوم
 دور راځي په دغه دور کې نثر هم مخ په وړاندې ځي او ترقي کوي
 په کې محاورې - متلونه پياوړه او نونداکي لندې جملې استعمال
 شوي دغه او سته دور د په افغانستان کې ددې دور د نثر د
 مهال نوموړي مولوي صالح محمد غلام محي الدين افغان ، مولوي
 عبدالووف قانع - زمر يالې - خادم دے او په شمالي پښتونخوا کې
 مولوي سيد احمد شاه رضواني ، منشي احمد جان ، سيد راحت زرخيلي

مولوي احمد دتگي او داسې نور پياوړي پوهان عالمان تر اوسه
 پورې د پښتو نثر ته بڼکلا او خلا وړکوي خو بيا هم په روايتي توگه
 نظم د نثر نه په پښتو ادب کې مخکې او زيات دس او نثر کم پوهانو
 ته پکار دي چې نثر ته زياته توجه او پام را وگرځوي که هغه افسانه
 وي که ډرامه - که ناول وي او که کل تحقيق وي او که تاريخ په هر
 صنف او اړخ دي په نثر کې زيات ښکل او کړه شي

کتابونه:

- ۱- اثر عبدالمجيد پښتو ادب اداره اشاعت سرحد پېښور ۱۳۴۰
- ۲- رېښتین صدیق الله د پښتو نثر هنداره یونیورسټي بک انجني
 پېښور -
- ۳- د افغان یا د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ۱۳۶۰ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو نثر تاریخ عظیم پېښنگ هاؤس پېښور
 ۱۹۶۸
- ۵- رفیع حبیب الله د پښتو نثر وفاق وړاندکوي د افغانستان اکاډمي د
 تاریخ او ادب ټولنه ۱۳۵۰ هـ ش -
- ۶- مریم یاقی د پښتو نثر تاریخي او تنقیدي جائیزه - تاج
 کتب خانه پېښور ۱۹۸۶
- ۷- جیبی عبدالحی پښتو نثر ته کره کتنې پښتو ټولنه افغانستان
 علومو اکېډمي ۱۳۶۰ هـ ش -

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**